

MILITÆRHERALDIKK

TEMANUMMER MED FOREDRAG FRA
DEN 10. NORDISKE HERALDISKE KONFERANSE,
30. MAI – 2. JUNI 2019, AKERSHUS FESTNING, OSLO

HERALDISK TIDSSKRIFT

BIND 13 NR. 121

Temannummer redigert av

Kaare Seeberg Sidselrud og Lyder Marstrander

Udgivet af

SOCIETAS HERALDICA SCANDINAVICA

Heraldisk Selskab · Heraldinen Seura · Skjaldfræðafélagid · Heraldisk Selskap · Heraldiska Sällskapet

OSLO 2020

Ill. 12. Militærparade på Akershus festning, Oslo. Maleri av Ferdinand Gjøs (1790–1852).
Military parade at Akershus Castle, Oslo. Painting by Ferdinand Gjøs (1790–1852).
Oslo Museum/Digitalt Museum

FORORD

Den 30. mai til 2. juni 2019 arrangerte Societas Heraldica Scandinavica i samarbeide med Norsk Heraldisk Forening den 10. nordiske heraldiske konferansen. Temaet var *militærheraldikk* og konferansen ble avholdt på Akershus festning som har vært arena for både en tidligere nordisk heraldisk konferanse og en internasjonal kongress for genealogi og heraldikk.

De nordiske heraldiske konferansene holdes annethvert år sammen med generalforsamlingen i Societas Heraldica Scandinavica. Konferansene alternerer mellom de nordiske landene og hver konferanse har et eget tema. Serien av nordiske konferanser startet i Kalmar (2001) og senere konferanser er avholdt i Åbo/Turku (2003), Oslo (2005), Hillerød (2007), Stockholm (2009), Helsingfors (2011), Trondheim (2013), Sønderborg (2015), Lund (2017) og Oslo (2019). Konferansen i 2021 skal holdes i Åbo/Turku, Finland.

Foredragene publiseres som artikler i Heraldisk Tidsskrift og fra og med Sønderborg-konferansen har foredragene i artikkelform blitt publisert i utvidede spesialhefter av Heraldisk Tidsskrift. Spesialheftet fra Oslo-konferansen om militær heraldikk foreligger herved med totalt 11 artikler som utgjør hovedtyngden av de avholdte foredrag. Samlet sett gir artiklene et godt innblikk i utviklingen av militær heraldikk i de nordiske land og gir en god status over dagens situasjon og de historiske røtter for denne.

Konferansen var en del av markeringen av Societas Heraldica Scandinavicas 60-årsjubileum og i anledning av jubileet ble det under konferansen lansert en ny bokutgivelse, *Nordiske Heraldiske Exlibris*, den syvende utgivelsen i serien Heraldiske Studier, forfattet av Peter Kurrild-Klitgaard. Dette var ikke det eneste jubileet i tilknytning til konferansen. Norsk Heraldisk Forening feiret i 2019 sitt 50-årsjubileum, og konferansen var en del av foreningens jubileumsfeiring og endelig var det den tiende gang konferansen ble avholdt. Vi retter en stor takk til Oslo kommune som velvilligst holdt en mottagelse i Oslo Rådhus med ordfører Marianne Borgen som vert. Videre vil vi rette en takk til Akershus festning ved kommandant brigader Trond Kotte, Forsvarets museer (Forsvarsmuseet, Oslo og Marinemuseet, Horten) og Forsvarets Mediesenter for velvillig bistand, og ikke minst vil vi takke Forsvarets Personellservice for generøs støtte som har muliggjort utgivelsen av dette heftet.

Som formann i organisasjonskomiteen vil jeg også takke de mange som gjorde en viktig innsats for å sikre en god gjennomføring, fagkomitéen bestående av Jan Eide (leder), Lyder Marstrander,

Claus Andreas Østby, samt Norsk Heraldisk Forenings formann, organisasjonskomitéens medlemmer Eide, Marstrander, Østby og Bjørn Aksel Sund, foredragsmoderatorer, øvrige styremedlemmer og aktive medlemmer i Norsk Heraldisk Forening som nedla et betydelig antall timer med frivillig innsats for å få til et vellykket arrangement. En stor takk til dere alle!

Kaare Seeberg Sidselrud AIH

*leder, organisasjonskomitéen for den 10. Nordiske Heraldiske Konferanse
Formann, Norsk Heraldisk Forening*

Innhold

Forord	3
<i>Trond Kotte:</i>	
Velkommen til Akershus festning	7
<i>Martin Sunnqvist:</i>	
Uppkom heraldiken på grund av att den slutna hjälmen började användas? – En översikt över aktuell forskning	13
<i>Henric Åsklund:</i>	
Krigsredskap som motiv i vapnen i Jan Ranekes Arkiv Europas medeltidsvapen	24
<i>Nils G. Bartholdy:</i>	
Danske hærfaner i 1600- og 1700-tallet som resultat af fejltolkede felter i kongevåbenet	38
<i>Ronny Andersen:</i>	
Fremkomsten af heraldiske emblemer i den danske hær 1945–1950	53
<i>Erik Dam:</i>	
Orlogsheraldik i Den Kongelige Danske Flåde – Søværnet	65

Knut Johannessen:

- Seire og nederlag – Hallvard Trættemberg og norsk militær heraldikk 84

Jan Eide:

- Innføring av heraldiske avdelingsmerker i det norske forsvar 103

Henrik Klackenbergh:

- Svensk militär heraldik av idag 116

Wilhelm Brummer och Tuomas Hyrsky:

- 100 år av militärheraldik i Finland – en kort presentation 127

Lyder Marstrander:

10. Nordiske Heraldiske Konferanse 144

Velkommen til Akershus festning

Av Trond Kotte

TITLE: Welcome to Akershus Castle

ABSTRACT: Introduction to Akershus fortress with a presentation of the Norwegian Armed Forces Joint Support Services with organization, presence around Norway and the coats of arms of the Joint Support Services as well as the different departments belonging to the Joint Support Services. Further the Norwegian fortresses with coats of arms, as well as Norwegian counties and municipalities with fortress related coats of arms.

KEYWORDS/NØKKELOD: Akershus Castle, Norwegian Army Joint Support Services, military heraldry / Akershus festning, Forsvarets Fellestjenester (FFT), militærheraldikk

AUTHOR INFORMATION/FORFATTERINFORMASJON: Trond Kotte, Brigadier, Head of Norwegian Armed Forces Joint Support Services (NORAFJSS) and Commandant of Akershus Castle / Trond Kotte, brigader, sjef Forsvarets Fellestjenester (FFT) og kommandant Akershus festning – tkotte@mil.no

I anledning av den 10. Nordiske Heraldiske Konferanse vil jeg ønske velkommen til Akershus festning.

Jeg er sjef for Forsvarets Fellestjenester (FFT) og kommandant Akershus festning.

Innledningsvis vil jeg kort fortelle om Forsvarets fellestjenester og hvor vi er i landet, for deretter å benytte anledningen som lekmann til å fortelle om noen av de merker som er i bruk hos oss, herunder trekke noen historiske linjer.

Organisasjon

Forsvarets fellestjenester ble etablert 2. august

i 2016 og består av 14 ulike avdelinger som yter direkte operativ og administrativ støtte til Forsvaret, herunder også til Forsvarsstaben. Forsvarets kulturavdelinger er også del av dette. (Ill. 2).

FFT har en årsverksramme på ca 665 årsverk i tillegg til 225 vernepliktige. Det årlige budsjettet er på ca 1,1 milliard NOK.

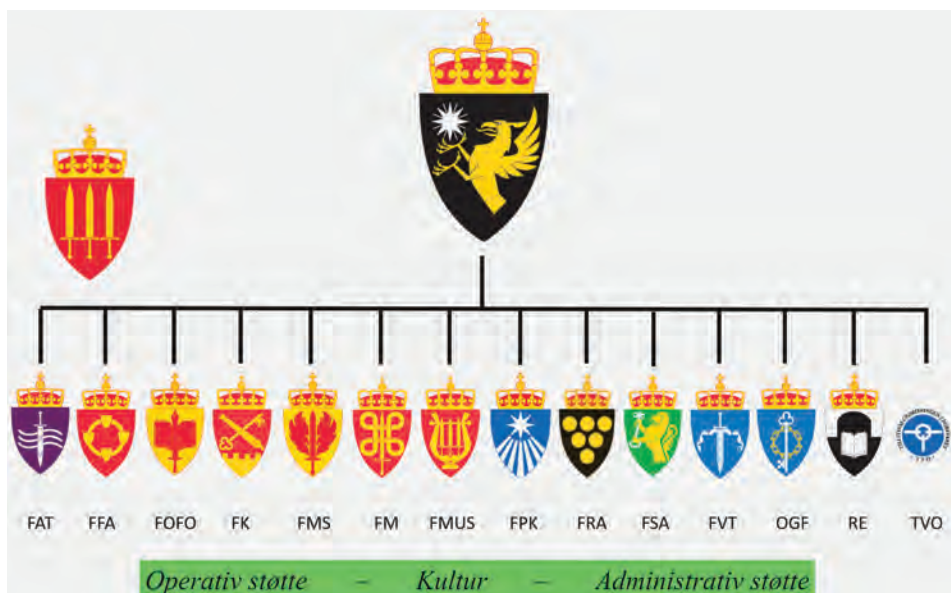
Tilstedeværelse

Fellestjenestene er over hele Norge, kulturavdelingene bidrar spesielt til dette med festninger, museer og musikkorps. Feltprester har vi i de fleste militære garnisoner. (Ill. 3).

Ill. 1. Kommandant, Brigader Trond Kotte sammen med våpnene for Forsvarets Fellestjenester og Akershus festning. *Commandant, Brigadier Trond Kotte with the coats of arms of NORAFJSS and Akershus Castle.*

Ill. 2. De 14 avdelinger som utgjør FFT med deres våpen. *Shields of the 14 units that comprise NORAFJSS and their coats of arms.*

FFT merke

FFTs merke er et kronet våpenskjold med en gul griff på sort bunn, sammen med en stjerne i sølv. Griffen er et fabeldyr som har løvens bakkropp, mens forparten er utstyrt med ørnens klør, vinger og hode. Løven og ørnen har alltid vært herskersymboler, og i griffen er de støpt sammen.

Griffen opptrer alt i gamlegyptisk kunst, og den hører til de eldste heraldiske motiver. I Norge forekommer den første gang i våpenet til Bjarne Erlingsson av Bjarkøy-ætten, død 1313. Stormannsætten på Bjarkøy i Troms hadde en sentral plass i nordnorsk og norsk historie fra Tore Hunds tid til ut på 1300-tallet. Våpenet har ligget til grunn for dagens fylkesvåpen til Troms fylke.

Ill. 3. Kart over Norge som viser hvor FFT har sine avdelinger.
Map of Norway showing where the units of NORAFJSS are.

Ill. 4. FFTs merke (t.v) sammen med våpenskjoldet til Troms fylke (i midten) og Bjarkøyslektens våpen (t.h).
The coats of arms of NORAFJSS (left), Troms (middle) and the Bjarkøy family (right).

Ill. 5. Illustrasjon av Fredrikshalds brann under Karl XII beleiring.
Fredrikshald in fire during the siege of Karl XII.

For Forsvarets fellestjenester er Griffen helt sentral. Merket er tegnet av general Thorbjørn Bergersen, en sentral person i Forsvarets heraldikk. Merket symboliserer for oss årvåkenhet og aktpågi venhet. Stjernen griffen løfter, skinner klart og tydelig og representerer alle de verdier som FFT avdelinger skal synliggjøre med sin virksomhet – og løfte til nye høyder. Stjernen fremstår også som symbol for ledelse. Merket preges av enkelhet og skarphet. (Ill. 4).

Festningenes plass i Norges historie

Flere av våre festninger har helt sentrale roller i norsk historie. Dette bildet viser den svenske tilbaketrekkingen etter Karl XIIIs mislykkede angrep på Norge i 1716, og daværende Fredrikshald fikk sitt offer beskrevet i nasjonalsangen. Offeret var at byborgerne satte fyr på byen for å hindre at kongen satte seg fast der. (Ill. 5).

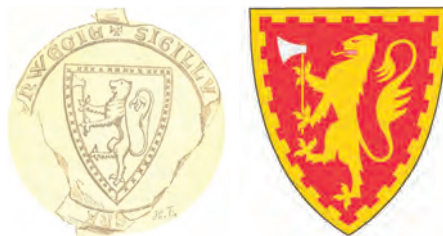
Jeg vil beskrive de heraldiske merkene fra fire festninger; Akershus er selvsagt, men også ta med Vardøhus, Kongsvinger og Oscarsborg festninger for å vise hvordan disse festningene har påvirket vår historie og fått plass i de heraldiske merkene.

Akershus festning – 1300-tallet

Ill. 6 viser en modell av Håkon 5.s borg – en tidlig fase av Akershus festning – slik vi antar at den så ut i senmiddelalderen. Anlegget domineres av hovedtårnet – Våghalsen, som

Ill. 6. Modell av Akershus festning på 1300-tallet.
Model of Akershus Castle in the 14th century.

Ill. 7. Akershus kommandantskaps våpen og våpenseglet til hertug Håkon Magnusson, den senere kong Håkon 5. (til venstre).
The shield of the Commandant of Akershus Castle and the armorial seal of duke Håkon Magnusson, later king Håkon 5th (left).

«10» om Akershus festning

- **1300** Kong Håkon 5. etablerer festningen (1288–1300)
- **1308** Første beleiring, den svenske hertug Erik Magnusson
- **1527** Storbrann etter lynnedslag, halve festningen går tapt
- **1593** Festningen moderniseres, tre bastioner etableres
- **1624** Bybrann i Oslo – Kristiania etableres
- **1648** Hyllingen av Fredrik III som dansk-norsk konge med 3000 saluttskudd
- **1716** Siste beleiring av Kong Karl XII, byen faller – festningen holder
- **1856** Nedlagt som operativ festning, hovedarsenal for Armeen og fengsel
- **1940–45** Tyske forlegninger, fangeleir og rettersted (42 henrettede)
- **2014** Full fredning av Akershus festning – Norges fremste nasjonalklenodium

Akershus festning i dag er a) Statsministerens kontor og hovedsete for Forsvaret, b) nasjonalt monument, og c) rekreasjonsområde for allmennheten.

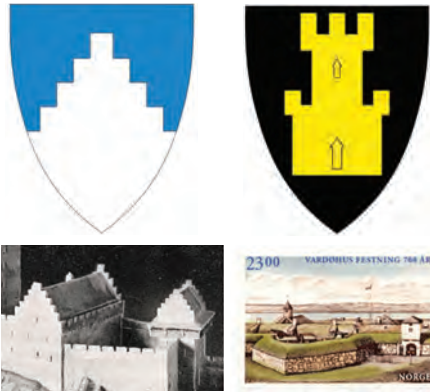
Ill. 8. Ti viktige datoer i Akershus festnings historie.
Ten important dates in the history of Akershus Castle.

i dag ikke lenger står. Helt til venstre er Knuts-tårnet, til høyre Jomfrutårnet.

Akershus kommandantskap

Kommandantfunksjonen på Akershus festning ble sannsynligvis etablert i 1338: Først under benevnelsen Fehirde, deretter fogd,

befalingsmann, høvedsmann, lensherre, statholder, og siden 1665: Kommandant. Her er merket til Akershus kommandantskap. Merket preges av gull løve, gull Olavsøks med sølv blad. Merket er inspirert av Håkon 5. Magnusson, festningens grunnlegger. Murkransen viser at dette er et festningsmerke. (Ill. 7).

Ill. 9. Våpen til Akershus (t v) og Finnmark fylker med bilder av Akershus (utsnitt) og Vardøhus festninger.

The coats of arms of Akershus (left) and Finnmark (right) counties with pictures of Akershus and Vardøhus fortresses.

«10» om Akershus festning

De viktigste årstall i Akershus festnings historie fra etableringen 1299 og frem til fredningen i 2014 har jeg satt sammen i Ill. 8.

Festningene i fylkesvåpen: Akershus og Finnmark

Norsk historie, også militær historie, preges også i våre fylkesvåpen.

Akershus fylkes våpen skal minne om silhuetten av Akershus slott, som ikke bare har gitt navnet til fylket, men også til deres forgjengere Akershus amt, stiftsamt og len. På 1500- og 1600-tallet var Akershus len landets viktigste og mest innbringende administrasjonsområde. Trappegavlen er et klassisk motiv i heraldikken og forekommer i en rekke slektsvåpen fra middelalderen i Norge, Sverige og Danmark.

Finnmark fylkes våpen er en borg. Den

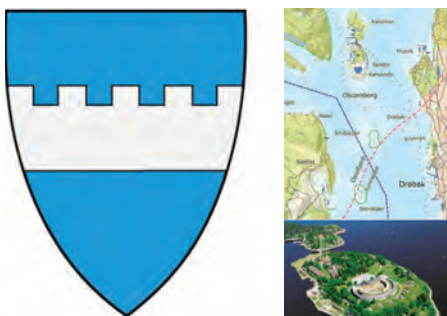

Ill. 10. Kongsvinger kommunevåpen, samt bilde og kartutsnitt med Kongsvinger festning.
The coat of arms of Kongsvinger municipality and picture and map of Kongsvinger fortress.

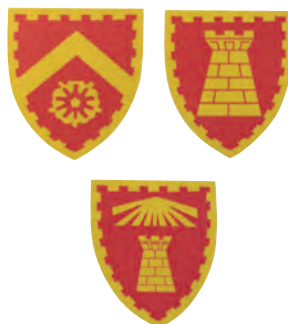
står for Vardøhus festning, anlagt som Akershus av Håkon 5. tidlig på 1300-tallet som Norges grensefestning mot øst. Motivet er utformet slik man gjerne finner en borg gjengitt i middelaldervåpen med høyt tårn og skyteskår. Om Vardøhus festning er det sagt at den berget Finnmark for Norge. Mer allment forteller motivet derfor om norsk suverenitet i et grenseområde. (Ill. 9).

Festningene i by/kommunevåpen: Kongsvinger og Frogn

Den korteste veien fra Stockholm til datidens Christiania gikk over Kongsvinger. I traktene om Kongsvinger var det kamper både i 1808 og 1814. Byens våpen ble godkjent i 1926. Det inneholder en stilisert fremstilling av Kongsvinger festning som kneiser høyt over Glomma. Elva er gjengitt som et hvitt bånd, den svarte fargen representerer barskogen, mens rødfargen på himmelen er fra det nor-

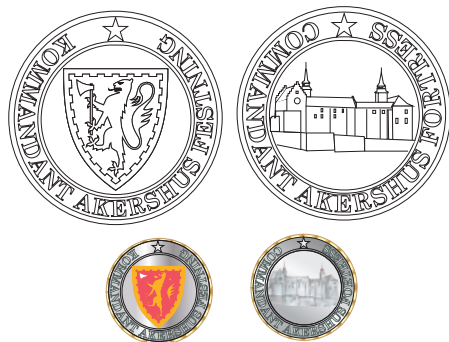
Ill. 11. Frogn kommunevåpen, samt bilde og kartutsnitt med Oscarsborg festning.
The coat of arms of Frogn municipality and picture and map of Oscarsborg fortress.

Ill. 12. Våpnene til Kongsvinger, Oscarsborg og Vardøhus festninger.
Coats of arms of the fortresses of Kongsvinger, Oscarsborg and Vardøhus.

Ill. 13. Brigader Trond Kotte og generalmajor Thorbjørn B. Bergersen.
Brigadier Trond Kotte and Major General Thorbjørn B. Bergersen.
Foto: Kaare Seeberg Sidselrud.

Ill. 14. Kommandantmynt, Akershus festning.
The Commandant's Coin, Akershus Castle, Oslo.
Illustrasjon: Thorbjørn Bergersen

ske flagget. Slik har man ønsket å markere festningens rikshistoriske betydning. Særskilt skjoldform. (ill. 10).

De fleste i vår alder i Norge har et forhold til Oscarsborg og festningens betydning 9. april 1940. Frogn kommune (med kjøp-staden Drøbak) har en sølv bjelke med tine-snitt i overkant, mot en blå bakgrunn. Motivet viser til Oslofjorden og Oscars-

borg festning, og ble godkjent i 1988. (Ill. 11).

Avslutningsvis vil jeg takke for anledningen til å hilse kongressen, og jeg ønsker dere en vellykket kongress. Helt til slutt vil jeg gjerne hedre en svært sentral person innenfor Forsvarets heraldikk: general Thorbjørn Bergersen ved å gi ham Kommandantens mynt (Ill. 14).

Uppkom heraldiken på grund av att den slutna hjälmen började användas?

En översikt över aktuell forskning

Av Martin Sunnqvist

TITLE: Did Heraldry Originate Because of the Use of the Closed Helmet? An Overview over Recent Research

ABSTRACT: Why did heraldry originate? This question has often been answered with references to changes in the military equipment in the 12th century, especially the introduction of the closed helmet. But recent research gives reason to question this theory. The introduction of the closed helmet and the origin of heraldry did not coincide chronologically. There are other changes in the military equipment, and there are cultural reasons, that seem to be better explanations why heraldry could originate and spread over western Europe in a rather short time period.

KEYWORDS/NYCKELORD: Helmet, origins of heraldry, 12th century, crusades, seals / Hjälms, heraldikens uppkomst, 1100-talet, korståg, sigill

AUTHOR INFORMATION/FÖRFATTARINFORMATION: Martin Sunnqvist, LL.D., AIH, Associate Professor, Sweden / Martin Sunnqvist, AIH, jur.dr, docent, universitetslektor – sunnqvist@yahoo.com

Temat ”Militär heraldik” handlar om hur heraldiken har använts och används i krig och av dem som sysslar med krigföring och försvar. I denna artikel ska jag diskutera olika förklaringar till att heraldiken uppkom och närmare granska de argument för och emot dessa som förts fram i litteraturen. Framför allt ska jag diskutera vilken betydelse ett militärt förhållande hade för heraldikens uppkomst, nämligen att riddarna började använda den slutna hjälmen.

Vad är heraldik?

För att diskussionen ska bli meningsfull måste vi först veta vad det var som uppkom. Vad är heraldik? Sir Anthony Wagner definierade heraldik som ”the systematic use of hereditary devices centered on the shield”.¹ Arvid Berghman definierade ett vapen så här: ”Ett vapen är en idé, utformad i bild i kontrasterande tinkturer efter vissa regler baserade på den medeltida krigarens utrustning

och representerande sin ägare genom ärftlighet eller på annat sätt med viss stabilitet.”² Problemet med definitioner som utgår från skölden och ärftligheten är att heraldik kan vara icke-ärftlig och finnas på andra ytor än sköldens. Mitt förslag är därför att heraldiken definieras som:

- en systematisk användning av *kännetecken*,
- vilka som utgångspunkt finns på en sköld men även kan finnas på andra ytor,
- vilka som huvudregel förekommer med utnyttjande av kontrastverkan mellan metaller (guld och silver) och färger (främst blå, röd, grön och svart),
- vilka oftast är ärftliga men även förekommer för individer och institutioner,
- vilka alltid är *beskrivbara* i ord i form av en blasonering.

Några tidsmässiga hållpunkter

Heraldikens uppkomst måste också sättas in i sitt tidsmässiga sammanhang. Några hållpunkter är följande.

- 1066, före 1080 Bayeux-tapeten
- 1095–99 Första korståget
- Ca 1125–50 Den första heraldiken
- 1128 Vapenförläning till Gottfrid av Anjou
- 1138–46 De första sigillen med sköldar med heraldiska kännetecken
- 1147–49 Andra korståget

Det kan konstateras att heraldiken inte existerade vid erövringen av England år 1066, vid skildringen av denna händelse genom tillverkningen av Bayeux-tapeten senast år

1080, och inte heller under första korståget åren 1095–99. Däremot finns spår av heraldik i form av en vapenförläning år 1128 och i form av sigill från perioden 1138–46; jag ska diskutera dessa exempel närmare nedan. Vid andra korståget 1147–49 var heraldiken i slutet av sin etableringsfas.³

Michel Pastoureau har delat in den tidiga heraldiken i tre faser:

- början av 1100-talet till ca 1120–1130: en förberedelse- eller utarbetandefas,
- ca 1120–1130 till ca 1160–1170: en uppträdande-, ankomst- eller etableringsfas, och
- ca 1160–1170 till ca 1230: en utbrednings- eller spridningsfas.⁴

Det är perioden från ca 1125 till ca 1165 som är av intresse i denna artikel.

Rustningstesens

En ofta förekommande förklaring till heraldikens uppkomst är att rustningarna förändrades på så sätt att de stridande personerna inte kunde känna igen varandras ansikten, vilket ledde till att kännetecken började användas på sköldar och även andra delar av riddarnas utrustning. Detta kallas ibland på senare tid ”Die Rüstungsthesen”.⁵

T.ex. har Thomas Woodcock och John Martin Robinson i *The Oxford Guide to Heraldry* uttalat: ”It is often stated that heraldry in its early stages had strong military associations, and that its original purpose was the identification of knights in armour on the battlefield.” Woodcock och Robinson anger att ”the military theory of the origin of heraldry is developed in its most elaborate form in such early twentieth-century works

as *The Complete Guide to Heraldry* by A. C. Fox-Davies”.⁶ Dock måste det konstateras att Fox-Davies inte var riktigt så kategorisk. Han skrev nämligen: ”I hesitate to follow practically the whole of heraldic writers in the statement that it was *the necessity for distinction in battle* which accounted for the decoration of shields”.⁷

Rustningstesen hade alltså enligt Fox-Davies varit nästan allena rådande, och även om han nyanserade rustningstesen återvände han slutligen till den. Han tog upp betydelsen av fåfängan, *vanity*, som ledde till att sköldarna dekorerades, och detta i kombination med att likasinnade möttes i korstågen ledde till heraldikens enhetlighet och snabba spridning. Själva identifieringen av riddaren genom vapnet knöt han sedan an till att den slutna hjälmen introducerades i början av 1200-talet. Han uttryckte det så här:

”The next dominating influence was the introduction, in the early part of the thirteenth century, of the closed helmet. This hid the face of the wearer from his followers and necessitated some means by which the latter could identify the man under whom they served. What more natural than that they should identify him by the decoration of his shield and the ornaments of his helmet, and by the coat or surcoat which he wore over his coat of mail?”⁸

Här ska den viktiga detaljen noteras att Fox-Davies uttalade att den slutna hjälmen introducerades i början av 1200-talet, vilket ska jämföras med att en vapenförläning skedde år 1128 och att det finns heraldiska sigill från perioden 1138–46. Jag återkommer till detta.

Rustningstesen har fått en ännu tydligare

förespråkare i Michel Pastoureau, som sammanfattar sin ståndpunkt så här:

”Il est aujourd’hui définitivement admis que cette apparition n’est en rien due aux croisades, ni à l’Orient, ni à l’Antiquité gréco-romaine, ni même aux envahisseurs Germains, mais qu’elle est simplement liée à l’évolution de l’équipement militaire entre la fin du XIe siècle et le milieu du XIIe.”⁹

Det är alltså, enligt Pastoureau, utvecklingen av den militära utrustningen från slutet av 1000-talet och under 1100-talet som är förklaringen till heraldikens uppkomst. Även i den nya upplagan av det tyska standardverket *Wappen*, tidigare *Wappenfibel*, är ståndpunkten densamma. Ludwig Biewer och Eckart Henning skriver:

”Die Wappen verdanken ihre Entstehung dem praktischen Bedürfnis, den in Kampf infolge der Vollständigkeit und Gleichheit der Rüstungen unkenntlichen Krieger durch weithin sichtbare Kennzeichen für Freund und Feind zu unterscheiden.”¹⁰

Rustningstesen har emellertid också ifrågasatts, eftersom den ger ett så enkelt svar på en svår fråga. ”Doch wie fundiert und schlüssig ist die Theorie, die eine sehr simple Erklärung für ein sehr komplexes Phänomen darstellt”, skriver Michael Jerusalem, en av medarbetarna i projektet *Heraldica Nova*.¹¹ Han har ifrågasatt om det vid den relevanta tidpunkten verkligen förekom några sådana förändringar i riddarens utrustning som kan förklara heraldikens uppkomst, och om det i så fall alls var möjligt för riddarna att på ett slagfält använda sköldarna som kännetecken.

Laurent Hablot har i sin nyligen utkomna *Manuel de Héraldique Emblématique Médiévale* gett uttryck för tvekan om den egent-

liga anledningen till heraldikens uppkomst. Hablot har skrivit att det har gjorts en bräsch i rustningstesen, bl.a. utifrån Adrian Ailes forskning, och att det finns andra viktigare förklaringsfaktorer, såsom den ridderliga identiteten, ”l’identité chevaleresque”.¹²

Adrian Ailes

Adrian Ailes har i några artiklar gått på djupet i frågan om utvecklingen av heraldiken under dess första kvartssekel. Han kritiserar visserligen av Michael Jerusalem för att ändå hålla fast vid rustningstesen,¹³ men i den delen synes Jerusalem ha missförstått Ailes.¹⁴

Ailes har, beträffande själva rustningstesen, kommit fram till att det under heraldikens första kvartssekel ca 1125-1150 inte förekom någon förändring i rustningarnas utformning som gjorde riddarna svårare att känna igen.¹⁵ Redan före heraldikens uppkomst var riddarna svåra att känna igen, och de använde då flaggor och härskrin.¹⁶ Vilhelm Erövraren måste – i en från Bayeux-tapeten känd scen från för-heraldisk tid – visa sitt ansikte eftersom hans män trodde att han hade stupat. Att hitta en metod för att känna igen de stridande borde då bli ännu viktigare senare när hjälmen blev helt sluten, vilket skulle förklara uppkomsten av heraldiken.¹⁷ Men hjälmar som dolde ansiktet infördes enligt Ailes inte förrän på 1180- och 1190-talen.¹⁸

Det är inte alldeles enkelt att hitta tillförlitlig information om den slutna hjälmens uppkomsttid.¹⁹ Den äldre typen av hjälm med ett metallskydd för näsan synes dock bland normanderna ha utvecklats sig successivt från omkring år 1180 så att den täckte

alltmer av ansiktet, varvid den helt slutna hjälmen väsentligen var allena rådande ca år 1240.²⁰ Även på den italienska halvön anses de slutna hjälmarna ha börjat utvecklas mot slutet av 1100-talet för att få sin slutliga form under 1200-talets första decennier.²¹ Michael Jerusalem har dessutom i sin kommentar till Ailes artikel funnit en bild i en handskrift från ca år 1180 föreställande kämpande riddare omkring år 1170. Denna bild ger stöd för att hjälmarna år 1170 såg likadana ut som år 1066. Sköldarnas dekorationer är mycket mer heraldiska än på Bayeux-tapeten, men riddarnas övriga utrustning är densamma. Enligt Jerusalem är detta ett ytterligare belägg för att heraldiken utvecklades oberoende av förändringar av rustningarna.²²

Att Vilhelm Erövraren, som hade den äldre typen av hjälm med ett metallskydd för näsan, behövde lyfta på hjälmen och visa sitt ansikte för att bli igenkänd, borde ha utgjort ett skäl för heraldikens uppkomst redan under 1000-talets andra hälft. Om just den händelsen var ett undantagsfall och den slutna hjälmen utvecklades från omkring år 1180 skulle heraldiken snarare ha börjat utvecklas vid den tidpunkten. Eftersom heraldiken uppstod mellan dessa tidpunkter, bör tanken att den slutna hjälmen gav upphov till ett behov av identifiering avskrivs som den väsentliga förklaringen till heraldikens uppkomst.

Men varför uppkom heraldiken i så fall? Adrian Ailes har i stället bl.a. lyft fram en förändring av skölden: att sköldbucklan blev mindre, varför sköldytan kunde användas på ett friare sätt.²³ Detta, tillsammans med två andra förändringar, nämligen införandet av lansfanor och hjälmtäcken, skapade nya ytor

för dekorationer och kännetecken. Enligt Ailes torde förklaringen snarare vara att det var oemotståndligt att använda ytorna för riddarliga symboler, än för att det fanns ett plötsligt inträffat praktiskt behov av identifiering.²⁴ Ailes har nämnt att antal belägg för att riddare har identifierats genom sina sköldemärken, men det är scener från torneeringar på 1160-70-talen och inte från slagfält.²⁵

Heraldikens ”early adopters”

Beryl Platts utkom år 1980 med boken *Origins of Heraldry*,²⁶ som av namnet av döma skulle kunna tänkas uttömmande besvara frågan om heraldikens uppkomst. Hon har sökt heraldikens ursprung i en krets riddare runt det grevliga hovet i Boulogne, som enligt henne förde vidare ett kulturellt arv från Karl den Store. Enligt henne måste de olika ämbetsmännen i hovet ha haft olika kännetecken, som sedan kan ha blivit släktvapen. Problemet med Platts teori är att den saknar underbyggnad i egentliga källor. Woodcock och Robinson har ändå i *Oxford Guide to Heraldry* tagit upp teorin till diskussion och konstaterat att greve Eustace II av Boulogne härstammade på flera sätt från Karl den Store och var med vid Hastings, varför det finns en koppling mellan kontinenten och England och till de kretsar inom vilka heraldiken uppstod.²⁷ Icke desto mindre bör analysen närmare utgå från det befintliga källmaterialet.

Pastoureau har som nämnts kallat perioden från ca 1120–1130 till ca 1160–1170 en uppträdande- eller ankomstfas. Just den perioden, eller mer exakt tiden 1120–1165,

Ill. 1. Gottfrid av Anjous emaljplakett i Musée de Tessé, Le Mans.

Enamel plaque of Geoffrey of Anjou at Musée de Tessé, Le Mans.

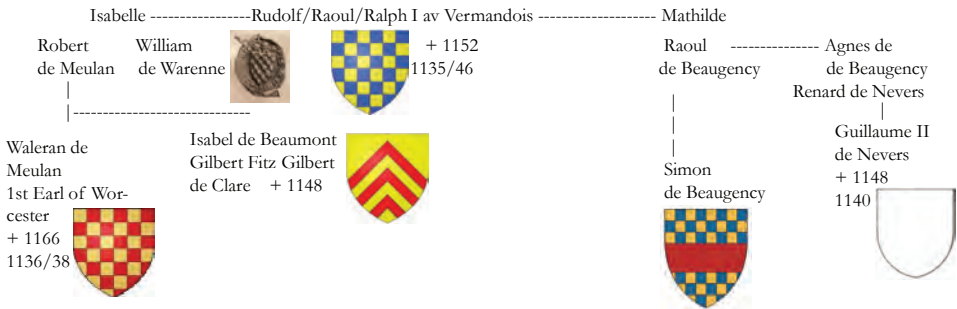
Bildkälla/Source: Wikimedia Commons.

har Paul A. Fox undersökt när det gäller de tidiga användarna av heraldiska vapen – heraldikens 20 ”early adopters”. Dessa personer utgör ”a small interconnected group of families who were integrally involved with the Crusading movement”.²⁸

Den person som Fox tar upp som den

Ill. 2. Grav för William Longespée, greve av Salisbury.
Tomb of William Longespée, earl of Salisbury.
Bild/Photo: Martin Sunnqvist.

Ill. 3. Rudolf av Vermandois och hans släktkrets, med de vapen och sigill som hör till olika släktgrenar.
Ralph of Vermandois and his family, with the coats of arms and seals that belong to different branches of the family.

första innehavaren av ett vapen, med vapnet känt sedan 1120-talet, är Gottfrid av Anjou.²⁹ Enligt krönikören Johan av Marmoutier ska Gottfrid av Anjou ha blivit dubbad till riddare av sin svärfar Henrik I av England år 1128 och då fått en sköld med uppresta lejon. En emaljplakett finns bevarad

i Musée de Tessé i Le Mans (ill. 1), och Fox har argumenterat för att den inte har hört till ett gravmonument, som hittills oftast antagits, utan kan ha satts upp under hans livstid, på 1140-talet, av en biskop tacksam för att Gottfrid fått stridigheterna i området att upphöra. Även när det gäller betydelsen

Ill. 4. Sigill använt av Rudolf av Vermandois år 1135.

Seal used by Ralph of Vermandois in 1135.

Bildkälla/Source: Sigilla.org

Ill. 5. Sigill använt av Rudolf av Vermandois år 1146.

Seal used by Ralph of Vermandois in 1146.

Bildkälla/Source: Sigilla.org

av symboliken i vapnet har Fox bidragit med nya tolkningar. Fram till den aktuella tidpunkten förekom lejon i ikonografin vanligen i par, vända mot varandra, och det är då fråga om lejon med man. Här är det fråga om ett antal lejon utan man, vända åt samma håll, och uppresta. Det kan då ha funnits en förebild i jagande lejonhonor som korsfararna sett i Palestina. Detta i sin tur leder Fox till att notera att det kan ha varit Gottfrids far, Fulk V, greve av Anjou, som utformat vapnet. Henrik II:s illegitima son, Gottfrids sonson, William Longespée, greve av Salisbury, förde i blått sex uppresta lejon av guld (ill. 2).

En släktgrupp som är ännu mer intressant att undersöka närmare utgår från Rudolf (eller Raoul eller Ralph) I av Vermandois (ill. 3.). I ett sigill från omkring år 1135 har han

en rutmönstrad fana, och i ett sigill från år 1146 en rutmönstrad sköld, troligen schackrutad av guld och rött (ill. 4–5.).³⁰ Hans systerson Waleran av Meulan, greve av Worcester, son till Isabella, förde också från år 1136 en rutmönstrad sköld.³¹ Waleran av Meulans svåger, Gilbert Fitz Gilbert de Clare, förde ett vapen med sparrar (ill. 6).³² Rudolfs syster Matildas son Simon av Beaugency var stamfar för en linje som förde en rutmönstrad sköld med en bjälke.³³ Från Isabellas andra man, Vilhelm av Warenne, utgår en släktlinje som från tidigt 1300-tal förde en rutmönstrad sköld.³⁴ Matildas svägerska Agnes av Beaugencys son Vilhelm, greve av Nevers, förde ett vapen, men hans sigillavtryck är så skadat att det inte går att se vad sköldemärket var.³⁵

Under nästa decennium, 1140-talet, bör-

Ill. 6. Sigill använda av Gilbert FitzGilbert de Clare, d. 1148, enligt Round 1894, med hänvisning till Lansdowne MS. 203. Round föreslår att den vänstra bilden föreställer greven kämpande till fots, och är "so strange as of itself to make this seal most interesting" och kanske syftar på någon "then famous incident of the Earl defending himself when surprised at night" (Round 1894 s. 45). Möjligen skulle pilen kunna tänkas syfta på Pallas Athena.

Seals used by Gilbert FitzGilbert de Clare, d. 1148, according to Round 1894, referring to Lansdowne MS. 203
Bildkälla/Source: Archaeological Journal, vol. 51, 1894.

jar vapen föras i Burgund, Flandern, på den iberiska halvön och i nuvarande Tyskland. Fox argumenterar övertygande för att heraldiken spreds genom släktband och en gemensam kultur grundad på deltagande i det första och andra korståget. Mot denna kulturgemenskap ställer Fox grevarna av Blois-Champagne, som var motståndare till kretsen kring Vermandois och Anjou. De dröjde till slutet på 1100-talet med att anta vapen, något som ytterligare ger stöd åt att släktskapet och den gemensamma kulturen var betydelsefulla faktorer, snarare än ett just vid tidpunkten uppkommet praktiskt behov som gav upphov till heraldiken och dess spridning.

Sigill som bevis för en handlings äkthet

En aspekt som synes ha försumrats i forskningen är vilka övriga förändringar som ägde rum i samhället under perioden ca 1125–1150. Inom juridikens område har det länge antagits att *Decretum Gratiani* – den viktiga sammanställningen av katolska kyrkans rättsregler – färdigställdes av munken Gratianus omkring år 1140. Senare tids forskning har emellertid visat att sammanställningen först fanns i en tidig version efter år 1139 och sedan i en version med mer inflytande från den romerska rätten, färdigställd senast år 1150. Detta har i sin tur inneburit att studiet

av den romerska rätten i Bologna nu anses ha utvecklats något decennium senare än som hittills antagits.³⁶ Detta visar att det fortfarande finns nya insikter att göra om i vilket decennium under 1100-talet olika steg i händelseutvecklingen ska passas in.

Processrättslig litteratur i form av *ordines iudicarii*, med beskrivningar av hur rättsprocessen skulle gå till, började utvecklas under 1150- och 1160-talen och genren brukar anses aktuell fram till år 1234.³⁷ I några av dessa *ordines iudicarii* diskuteras sigillens betydelse för urkunders äkthet.³⁸

En text tillhörande denna kategori och med inledningsorden *Olim edebatur actio* skrevs av Otto Papiensis efter år 1177 i Pavia, men texten spreds mest i det anglo-normandiska området.³⁹ Textens § 425 har följande lydelse ”Ideo autem sufficiunt hec instrumenta, licet private sint emissa, quia omnia instrumenta in proprium preiudicium emissa, illorum vero autenticis signis innexa, hodierno et sollempni usu sufficere videntur”.⁴⁰ Wiesław Litewski har lyft fram just att sigillen krävdes enligt nuvarande praxis (*hodierno*) men kommenterar inte detta ytterligare.⁴¹ Detta torde emellertid böra tolkas som att praxis då nyligen hade utvecklats från ett tidigare rättsläge. I vårt sammanhang är det intressant, eftersom denna rättsutveckling tidsmässigt sammanfaller med att sigill användes av bredare kretsar i samhället och med att heraldiken just blivit en viktig beståndsdel av sigillen.

Tancred av Bologna färdigställde en *ordo*, med inledningsorden *Assiduis postulationibus*, år 1216.⁴² Han räknade offentliga urkunder försedda med autentiska sigill till en särskild kategori. Även när det gällde privata urkun-

der hade sigilleringen betydelse.⁴³ Enligt *Antequam dicatur*, en kortare version av den franska versionen av *Assiduis postulationibus*,⁴⁴ fanns en särskild typ av invändning mot en urkund kallad *contra bullam*,⁴⁵ dvs. en invändning mot sigillens äkthet.

Sammanfattande slutsatser

Adrian Ailes har lyft fram att heraldiken uppkom vid en tid då skölden förändrades: sköldbucklan blev mindre, varför sköldytan kunde användas på ett friare sätt. Detta sammanföll med införandet av lansfanor och hjälmtäcken, vilket skapade nya ytor för dekorationer och kännetecken. Paul A. Fox har lyft fram betydelsen av släktkretsar och en gemensam kultur med en bakgrund i korsstågen. Spridningen av heraldiken inom vissa besläktade grupper av riddare är tydlig. Att heraldiken fungerade bra som kännetecken under tornerspel, från 1160–70-talen, innebär inte att heraldiken var användbar på slagfältet. Därtill torde enligt min uppfattning kunna läggas det förhållandet att 1100-talet också var en period där studiet av rättskällorna återupptogs och intensifierades samt att domstolsförandet med en allt mer avancerad processrätt förstärkte behovet av identifierbara sigill.

Om nu heraldiken uppkom vid en tid då riddarens utrustning inte ändrades på ett sådant sätt att heraldiken skulle utgöra en lämplig typ av kännetecken – varför har då heraldikens uppkomst och införandet av den slutna hjälmen kopplats samman? Om vi utgår från att den slutna hjälmen uppkom på 1180-talet, så behöver förklaringen inte vara märkligare än att heraldiken också

tidigare har ansetts ha samma uppkomsttid. Paul A. Fox har hänvisat till en artikel av J. H. Round från år 1894 när det gäller Gilbert FitzGilbert de Clares vapen. I den artikeln argumenterade Round mot den då enligt honom gängse uppfattningen att heraldiken uppkom omkring år 1180, och han använder just de Clare-vapnet som bevis för att heraldiken uppkom tidigare, före år 1146.⁴⁶

Det är klart, att om heraldiken och den slutna hjälmen båda ansågs ha uppkommit omkring år 1180, låg det nära till hands att se ett samband mellan dessa händelser. Att sambandet anses finnas kvar även sedan det blivit känt att heraldiken är äldre, är desto mera märkligt. Möjligen skulle det löna sig att närmare analysera vad som skrivits i den äldre litteraturen om heraldikens uppkomst, för att bättre kunna bedöma till vilka tidpunkter olika argument är knutna, men det ligger utanför ramen för denna artikel.

Noter

- 1 Sir Anthony Wagner, *Heralds and Heraldry in the Middle Ages. An Inquiry into the Growth of the Armorial Function of Heraldry*, 2 uppl., Oxford: Oxford University Press, s. 12.
- 2 Arvid Berghman, "Vad menas med ett vapen" i *Heraldisk Tidsskrift*, bd 1 nr 1, 1960, s. 9.
- 3 Paul A. Fox, "Crusading families and the spread of heraldry" i *The Coat of Arms*, 3rd series, vol. VIII, 2012, part 2, s. 59-84 ssk. s. 59-60.
- 4 Michel Pastoureau, *Medioevo simbolico*, 2 uppl., Bari: Editori Laterza, 2007, s. 198.
- 5 Michael Jerusalem, "Die Rüstungstheorie. Eine Erklärung für die Entstehung der Heraldik?", på *Heraldica Nova: Medieval and Early Modern Heraldry from the Perspective of Cultural History (a Hypotheses.org blog)*, <https://heraldica.hypotheses.org/4252>, publicerat den 17 februari 2016, senast besökt den 4 november 2019.
- 6 Thomas Woodcock och John Martin Robinson, *The Oxford Guide to Heraldry*, Oxford: Oxford University Press, 1988, s. 2.
- 7 A. C. Fox-Davies, *A Complete Guide to Heraldry*, av J. P. Brooke-Little reviderad upplaga, London: Orbis, 1985, s. 12-13.
- 8 Fox-Davies 1985 s. 13. På Wikisource finns 1 uppl. 1909 tillgänglig, och de här citerade delarna av texten återfinns redan i ursprungsupplagan, https://en.wikisource.org/wiki/A_Complete_Guide_to_Heraldry senast besökt den 4 november 2019.
- 9 Michel Pastoureau, *Traité d'Héraldique*, 1 uppl., Paris: Picard 1979, s. 27. Översättning: Det är idag definitivt accepterat att detta uttryck [dvs. heraldiken] inte härrör från korsstången, inte från orienten, inte från den grekisk-romerska antiken, inte heller från germanska inkräktare, utan helt enkelt är relaterat till utvecklingen av den militära utrustningen mellan slutet av 1000-talet och mitten av 1100-talet.
- 10 Ludwig Biewer och Eckart Henning, *Wappen. Handbuch der Heraldik*, Köln: Böhlau, 2017, s. 25. Översättning: Vapnen har sitt ursprung i det praktiska behovet av att i kamp känna igen de annars på grund av de heltäckande och likadana rustningarna oigenkännbara krigarna genom för vän och fiende iakttagbara kännetecken.
- 11 Jerusalem 2016. Översättning: Men hur välgrundad och övertygande är den teori, som ger en mycket enkel förklaring som svar på ett mycket komplext fenomen.
- 12 Laurent Hablot, *Manuel de Héraldique Emblématique Médiévale*, Tours: Presses Universitaires François-Rabelais, 2019, s. 23-27 och 34-38.
- 13 Jerusalem hänvisar till Ailes 1992, se nedan.
- 14 I en något äldre artikel håller dock Ailes fast vid rustningstesen, se Adrian Ailes, "Heraldry in Twelfth-Century England: the Evidence" in Daniel Williams (red.), *England in the Twelfth Century. Proceedings from the 1988 Harlaxton Symposium*, Woodbridge: Boydell, 1990, s. 2.
- 15 Adrian Ailes, "The Knight, Heraldry and Armour: The Role of Recognition and the Origins of Heraldry" i Christopher Har-

- per-Bill och Ruth Harvey (red.), *Medieval Knighthood IV. Papers from the fifth Strawberry Hill Conference 1990*, Woodbridge: Boydell, 1992, s. 2.
- 16 Ailes 1992 s. 8.
- 17 Woodcock och Robinson 1988 s. 1.
- 18 Ailes 1992 s. 13.
- 19 Jfr t.ex. Jean-Denis G. G. Lepage, som i sin översikt över den militära utrustningens utveckling under medeltiden (*Medieval Armies and Weapons in Western Europe*, Jefferson/ London: McFarland, 2005) har skrivit att den slutna hjälmen, kallad *heaume*, blev vanlig under 1100- och 1200-talen (s. 88–90) och att heraldiken uppkom något tidigare än som annars brukar anges (s. 75–77). Bradford B. Broughton har å andra sidan i sitt uppslagsverk om medeltida ridderskap (*Dictionary of Medieval Knighthood and Chivalry*, New York/ Westport/London: Greenwood Press, 1986) under uppslagsordet *heaume* angett att den slutna hjälmen utvecklades under perioden 1180–1250 (s. 237–238).
- 20 Christopher Gravett, *Norman Knight AD 950–1204*, Oxford: Osprey, 1993, s. 17 och 54 samt plate D.
- 21 Fabio Romanoni, ”Armi, equipaggiamenti, tecnologie” i Paolo Grillo och Aldo A. Settia, *Guerre ed eserciti nel medioevo*, Bologna: Il Mulino, 2018, s. 182–184.
- 22 Jerusalem 2016 med hänvisning till Staatsbibliothek Bamberg, Msc. Bibl. 59, fol. 3r, se http://digital.bib-bvb.de/view/bvbmets/viewer.0.6.4.jsp?folder_id=0&dvs=1557670183481-708&pid=7680201&locale=sv&usePid1=true&usePid2=true, senast besökt den 4 november 2019.
- 23 Ailes 1992 s. 15–16.
- 24 Ailes 1992 s. 16.
- 25 Ailes 1992 s. 2.
- 26 Beryl Platts, *Origins of Heraldry*, London: Procter Press, 1980.
- 27 Woodcock och Robinson 1988 s. 5–7.
- 28 Fox 2012 s. 61.
- 29 Fox 2012 s. 61–66.
- 30 Fox 2012 s. 66–67.
- 31 Fox 2012 s. 67.
- 32 Fox 2012 s. 68.
- 33 Fox 2012 s. 77.
- 34 Woodcock och Robinson 1988 s. 7.
- 35 Fox 2012 s. 67–68.
- 36 Anders Winroth, *The Making of Gratian's Decretum*, Cambridge: Cambridge University Press, 2000.
- 37 Linda Fowler-Magerl, *Ordo iudiciorum vel ordo iudiciarius. Begriff und Literaturgattung*, Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann, 1984, s. 9–12, och Linda Fowler-Magerl, *Ordines iudicarii and Libelli de ordine iudiciorum*. Turnhout: Brepols, 1994.
- 38 Wiesław Litewski, *Der römisch-kanonische Zivilprozeß nach den älteren ordines iudicarii*, Krakow: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiello skiego, 1999, s. 419–428.
- 39 Fowler-Magerl 1984 s. 76–78, Fowler-Magerl 1994 s. 43.
- 40 ’Olim edebatur actio’, del av ’Johannis Bassiani Libellus de ordine iudiciorum curantibus Johanne Tamassia et Johanne Baptista Palmerio’, red. J. Tamassia och J. B. Palmerio, *Bibliotheca iuridica medii aevi II*, Bologna 1892, s. 229–248 (§§ 218–686) på s. 238. Översättning: Därför, emellertid, räcker dessa dokument [dvs. vissa dokument om skuldförbindelser som diskuteras i §§ 423–424], fastän de är utfärdade privat [till skillnad från dokument utfärdade av en domare vilka diskuteras i bl.a. § 422], eftersom alla dokument är utfärdade på bindande sätt, men de ska vara försedda med deras [oklart om detta syftar på dokumenten eller utfärdarnas] autentiska sigill, som utifrån nutidens vanliga bruk anses räcka.
- 41 Litewski 1999 s. 424.
- 42 Fowler-Magerl 1984 s. 128–130.
- 43 Assiduis postulationibus III:13,2 i Fridericus Bergmann (red.), *Pillii, Tancredi, Gratiae Libri de iudiciorum ordine*, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1842, s. 248–251; Litewski 1999 s. 420 och 424.
- 44 Fowler-Magerl 1984 s. 151–153.
- 45 Litewski 1999 s. 425.
- 46 J. H. Round, ”The Introduction of Armorial Bearings into England” i *Archaeological Journal*, vol. 51, 1894, s. 43–48.

Krigsredskap som motiv i vapnen i Jan Raneke Arkiv Europas medeltidsvapen

Av Henric Åsklund

TITLE: Implements of War in the Arms of the Jan Raneke Archive of Coats of Arms in Medieval Europe

ABSTRACT: The 8762 index cards in Archival holding C of the Jan Raneke Archive of Coats of Arms in Medieval Europe have been categorised according to 23 categories of implements of war. It was found that 4.6% of the arms depict some sort of implements of war. Of the 20 main geographical areas covered by the material the highest proportion of these motifs are found in Poland-Eastern Europe (24%), Norway (15%) and Brandenburg (10%). The most frequently occurring categories are Arrows 28%, Swords 21% and Axes 15%.

KEYWORDS/NYCKELORD: Jan Raneke, Medieval, Implements of War, Statistics / Jan Raneke, medeltid, krigsredskap, statistikstudie

AUTHOR INFORMATION/FÖRFATTARINFORMATION: Henric Åsklund, PhD, Systems engineer, Chairman of the Swedish Heraldry Society, Södra Sandby, Sweden / Henric Åsklund, Tekn dr, systemingenjör, ordförande i Svenska Heraldiska Föreningen, Södra Sandby, Sverige – henric@heraldik.se

Introduktion

Under 1950–70-talen katalogiserade och systematiserade den heraldiske konstnären och forskaren Jan Raneke mer än 10 000 medeltida heraldiska vapen, först från Skåne, sedan från hela Sverige och de övriga nordiska länderna och till slut från hela Europa. Vapnen dokumenterades på indexkort med handritade sköldar och ett antal textfält. Han använde två olika sorters nålkort som förvarades i lådor, arkivbestånd A och B, samt vanliga

indexkort som satt i plastfickor i ringpärmar, arkivbestånd C. Svenska Heraldiska Föreningen driver ett projekt för att digitalisera och tillgängliggöra detta unika material.¹ Arkivbestånd C, den största, mest kompletta och mest välordnade delen av arkivet, har digitaliserats i sin helhet och gjordes tillgänglig på internet 2016.² De 8762 indexkortet i arkivbestånd C förvarades ursprungligen i plastfickor och var geografiskt grupperade i 32 pärmar i enlighet med en indelning av Europa i 94 heraldiska regioner.³ Inom varje

område var vapnen sedan ordnade enligt Jan Ranekes klassificeringssystem för sköldens innehåll.⁴ Pärmarna täcker 20 primära geografiska områden, där varje område omfattar 1–3 pärmar som även innehåller vapen från andra regioner i närområdet. Arkivbestånd B och C kompletterar varandra i geografisk täckning och därför är områden som täcks av arkivbestånd B inte upprepade i arkivbestånd C.⁵ Det enda området med omfattande överlapp är England-Wales. Vapnen i arkivet kommer från ett tidsspänn från heraldikens gryningstid till runt år 1550. Det föreliggande arbetet använder detta material som en resurs för att göra en statistisk motivstudie. Motivgruppen som valts i denna studie är krigsredskap, men samma metod kan appliceras på vilken motivgrupp som helst.

Metod

Denna undersökning utfördes i tre steg:

- 1 Definition av kategorier av krigsredskap
- 2 Identifiering av alla vapen i arkivbestånd C som tillhör någon av kategorierna
- 3 Sammanställning och visualisering av resultatet

De kategorier som definierats och använts i undersökningen har i princip begränsats till de motiv som återfinns i materialet. Inledningsvis skissades en preliminär lista med kategorier genom att konsultera referenslitteratur⁶ och ett par databaser.^{7, 8} Listan modifierades och kompletterades sedan under det att alla vapen i materialet gick igenom upprepade gånger. De kategorier som slutligen valdes är listade i Tabell 1.

Identifieringen av vapen med krigsredskap gjordes genom att gå igenom de gallerier av sköldbilder som finns på den webbplats där registret presenteras.⁹ För varje pärm finns en översikts-pdf som visar hur korten satt i plastfickorna, inklusive tomma plastfickor och avgränsande sidor. Sedan finns gallerier om maximalt 100 vapen per webbsida som bara visar själva sköldbilden och kortets nummer, vilket underlättar när man söker efter specifika motiv och inte behöver läsa resten av informationen på korten. Om man klickar på en av sköldarna öppnas en ny webbläsarflik med en högupplöst pdf av hela kortet. Under arbetets gång gick även översikts-pdferna igenom. Eftersom innehållet i varje område är ordnat enligt Jan Ranekes klassificeringssystem borde ett vapen som har ett krigsredskap som enda motiv dyka upp i hans kategori k, föremål. Om krigsredskapet förekommer tillsammans med något annat motiv borde det finnas i kategori n, kombinationer. De eftersökta motiven kan även dyka upp i kombinationer av häroldsbilder och allmänna bilder. För att minimera risken att något missades genomsöktes hela arkivet flera gånger.

Microsoft Excel användes för att sammanställa resultatet. Varje kort i samlingen representerades av en rad i ett Excelblad och varje kategori av en kolumn, vilket skapade en $8762 \times 23 = 201\,526$ cellers matris. När ett motiv i ett kort kunde identifieras som tillhörande en eller flera kategorier sattes en 1:a i motsvarande cell/celler. Alla andra celler lämnades tomma. Numren summerades sedan per grupperad och detaljerad kategori för varje område. Ävenså summerades totalsummorna för varje grupperad och detaljerad

Grupperade kategorier	Detaljerade kategorier	Engelska	Franska	Tyska
Svärd	Svärd	Sword	Épée	Schwert
	Dolk	Dagger	Poignard	Dolch
Yxa	Yxa	Axe	Hache	Axt
	Bila	Broadaxe	Hache de Bourreau	Beil
	Hillebard	Halberd	Hallebarde	Hellebarde
Stridsklubba	Stridsklubba	Mace	Masse	Keule
	Slaga	Flail	Fléau	Dreschflegel
	Stridshammare	War Hammer	Marteau de guerre	Kriegshammer
Spjut	Spjut	Spear	Lance	Speer
	Spjutspets	Spearhead	Tête de lance	Speerspitze
	Lans	Lance	Lance	Lanze
	Partisan	Bardiche	Bardiche	Bardiche
Pil	Pil	Arrow	Flèche	Pfeil
	Pilspets	Arrowhead	Pointe d'une flèche	Pfeilspitze
	Pilbåge	Bow	Arc	Bogen
	Skäkta	Bolt	Garrot	Bolzen
	Armborst	Crossbow	Arbalète	Armbrust
	Hakebössa	Hand Cannon	Arquebuse	Handkanone
Hjälm	Hjälm	Helmet	Heaume	Helm
Rustning	Rustning	Armor	Armure	Rüstung
Sporre/ Sporrklinga	Sporre/ Sporrklinga	Spur	Éperon	Sporn
Sköld	Sköld	Shield	Bouclier	Schild
Stormstege	Stormstege	Scaling Ladder	Échelle d'assaut	Sturmleiter

Tabell 1: Kategorier av krigsredskap. Hakebössa har inkluderats för göra listan mer komplett, även om ingen kunde identifieras i arkivbestånd C.

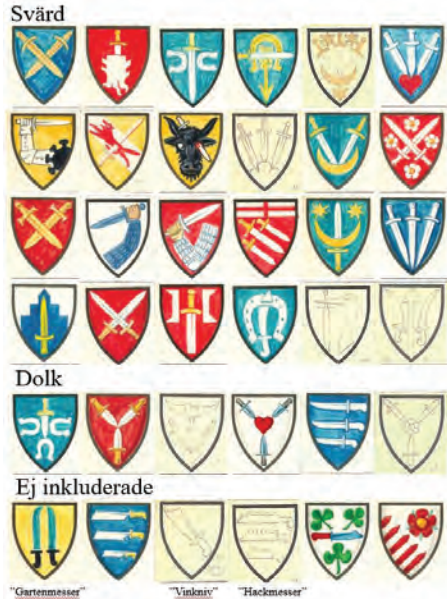
Table 1: Categories of Implememts of War. Hand Cannon have been included to complete the list, even if there is no Hand Cannon identified in archive part C.

kategori. För den statistik som visar hur många kort som tillhör någon kategori av krigsredskap vilken som helst räknades varje kort endast en gång, även om motivet tillhörde mer än en kategori. Men när förekomsten av en viss kategori räknades ut räknades samma kort mer än en gång om motivet tillhörde flera olika kategorier. Till exempel bidrog en beväpnad arm som håller ett svärd till statistiken både för kategorin Svärd och kategorin Rustning. Den geografiska upplösningen begränsades till de 20 huvudområden som definieras av de givna pärmnamnen, där en del omfattar två eller tre pärmar. Alla kort i en viss pärm räknades till det huvudområdet, även om den mer detaljerade geografiska angivelsen på själva kortet pekade ut en annan heraldisk region definierad i registret.

Illustrationerna 1–7 visar exempel på vapen som räknats till de olika kategorierna, samt även en del exempel på motiv som inte räknats med. Det finns ett antal svårigheter när man kategoriserar motiven, varav de främsta är:

- (i) Otydliga vapen där det är svårt att se vad motivet är
- (ii) Vapen med motiv som visar distinkta föremål, men där det är svårt att identifiera detsamma och avgöra om det är ett krigsredskap eller något annat verktyg eller föremål
- (iii) Gråzoner mellan olika kategorier
- (iv) Intrinsiska gråzoner inom en kategori där ett föremål kan användas både som vapen och som ett verktyg

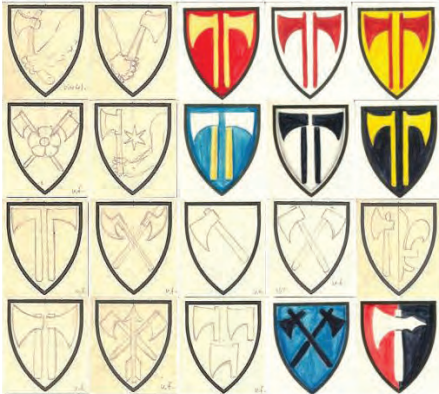
Jag kommer att kommentera dessa svårigheter när jag går igenom de olika kategorierna nedan.

Ill. 1: Kategorierna Svärd och Dolk.
Categories Sword and Dagger.

Ill. 1 visar kategorierna Svärd och Dolk. Detta är ett exempel på svårighet (iii) där det finns en gråzon mellan korta svärd och långa dolkar. Många avbildningar är tydligt det ena eller det andra, men i flera fall är det svårt att veta säkert vilken kategori motivet skall räknas till. Detta är dock ett mindre allvarligt problem, eftersom båda tillhör samma grupperade kategori. För kategorin Dolk finns ibland svårighet (iv) representerad, där det är svårt att avgöra om motivet är vanlig kniv avsett att användas som ett redskap eller en dolk avsett för krig och strid. I allmänhet finns inga blasoneringar på korten, men i vissa fall finns klagörande noteringar som

Yxa

Bila

"Bilor"

Hillebard

Ej inkluderade

Ill. 2: Kategorierna Yxa, Bila och Hillebard.
Categories Axe, Broadaxe and Halberd.

specificerar motivet. Flera exempel på detta ges i Bild 1, som visar trädgårdsknivar, vingårdsknivar och hackknivar. Det finns också ett exempel på svårighet (ii), med något som skulle kunna vara svärdspetsar som kommer upp från sköldens dexter nedre sida, men som även skulle kunna vara till exempel ett staket. Av de 83 motiv som kategoriserats som Svärd är det endast två som visar krökt klinga och dessa har därför inte getts en egen kategori.

Ill. 2 visar kategorierna Yxa, Bila och Hillebard. Yxor är ett bra exempel på föremål som kan användas både i krigföring och som verktyg. Jag har valt att inkludera alla vanliga

Stridsklubba

Slaga

Stridshammare

"Stridshammare"

Ej inkluderade

"Kalkreute"

Ill. 3: Kategorierna Stridsklubba, Slaga och Stridshammare.

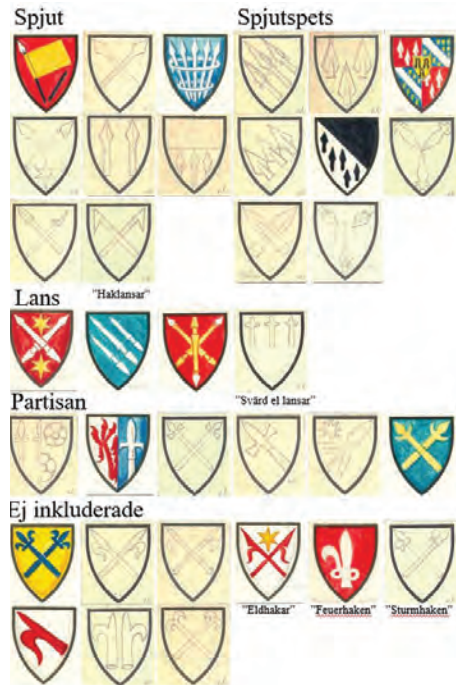
Categories Mace, Flail and War Hammer.

yxor och endast utesluta de föremål som tydligt avviker i utseende och som kanske är något annat verktyg, som de exempel som visas. Att särskilja Bila motiveras av ett fall där detta specifikt anges som motivet på själva kortet. När Jan Raneke själv explicit har specificerat ett motiv har jag prioriterat den kategorin. Hillebarder är yxor med långa skaft och ett pikförsatt yxhuvud. Alla tre kategorierna samlas i den grupperade kategorin Yxa.

Ill. 3 visar kategorierna Stridsklubba, Slaga och Stridshammare. Stridsklubbor kan vara med eller utan taggar och även knölpåkar räknas till denna kategori. Det sista

vapnet i serien av Stridsklubbor är ett exempel på svårighet (i), där motivet är oklart, men jag har antagit att det är någon sorts klubba. I vissa fall skulle spiror och liljestavar kunna misstagas för Stridsklubbor, men jag hittade även ett oväntat exempel där motivet specificeras som *Kalkreute*, det vill säga ett specialverktyg för att hantera kalksten i en kalkugn, som annars lätt kunde tagits för Stridsklubbor. Slagor är Stridsklubbor där skaft och huvud binds ihop med en kedja eller annan rörlig del. Här är det svårt att skilja på faktiska vapen och vad som kan vara jordbruksredskap och jag har gjort en generös tolkning. Jag har även inkluderat ett motiv som är mer som en piska. I arkivet finns ett kort där motivet explicit är specificerat som Krigshammare och jag har letat efter andra hammare som liknar de i den skölden, med ett hammarhuvud som är spetsigt och pikliknande i ena ändan. Det finns väldigt många hammare i arkivet, men jag har bara hittat ett fåtal som jag med god vilja anser kan räknas som Krigshammare, den stora majoriteten förefaller vara vanliga hammare som används som redskap. Alla tre kategorierna samlas i den grupperade kategorin Stridsklubbor.

Ill. 4 visar kategorierna Spjut, Spjuthuvud, Lans och Partisan. Dessa kategorier är ganska problematiska, med många exempel på svårigheter (ii) och (iii). Partisaner borde ha sidoutsnitt och i typfallet även någon sorts dekoration som hänger ner från vapenhuvudet, men det finns en gräzon mellan dem och vanliga spjut. Lansar utmärks genom en design som gör dem avsedda att användas i tornerspel. Jag har hittat många motiv som skulle kunna vara någon sorts

Ill. 4: Kategorierna Spjut, Spjuthuvud, Lans och Partisan.

Categories Mace, Flail and War Hammer.

spjut, men som är svåra att kategorisera. En del motiv anges explicit vara eldhakar eller stormningshakar, andra ser ut att kunna vara båtshakar, spiror eller liljestavar eller något annat. Jag har bara inkluderat de motiv som jag tycker tydligt är spjut eller där det finns en notering som ange motivet som någon sorts spjut. Alla fyra kategorierna samlas i den grupperade kategorin Spjut.

Ill. 5 visar kategorierna Pil, Pilspets, Pilbåge, Skäkta och Armborst (och skulle ha inkluderat Hakebössa om någon hade hittats). I de flesta fall är dessa kategorier

Ill. 5: Kategorierna Pil, Pilspets, Pilbåge, Skäkta och Arm-borst.
 Categories Arrow, Arrowhead, Bow, Bolt and Cross-bow.

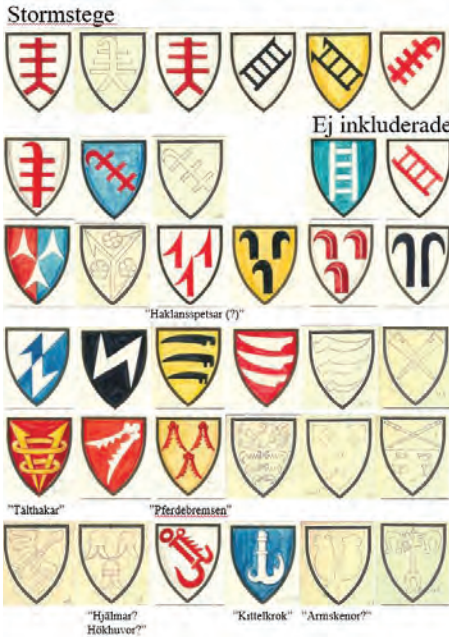
ganska okomplicerade, förutom en gråzon mellan Pil och Skäkta. Jag har räknat korta pilar med rundade styrfjädrar som skäkter, men även en del mycket korta pilar med raka styrfjädrar. Svårighet (iv) är uppenbar för Pil och Pilbåge, som kan användas till både jakt och krig. Jag har bara hittat ett enda Arm-borst i arkivet. Alla fem kategorierna samlas i den grupperade kategorin Pil.

Ill. 6 visar kategorierna Hjälms, Rustning, Sporre/Sporrklinga och Sköld. Hjälms är oftast lätta att identifiera, men det finns en gråzon mot olika sorters hattar som ibland

Ill. 6: Kategorierna Hjälms, Rustning, Sporre/Sporrklinga och Sköld.
 Categories Helmet, Armor, Spur and Shield.

ser ut som stålhattar, till exempel judiska *shabbes*. Stålhattar har inkluderats, men inte foderverket stålhattar (som oftast kallas gråverk). Rustning är också oftast lätt att kategorisera, men kan ibland vara svårt att skilja från klädsel. Jag har valt att inkludera Sporre/Sporrklinga som ett krigsredskap. Detta kan man måhända invända mot, men jag betraktar detta som en väletablerad symbol för den beridne riddaren och i egenskap av en representation av den medeltida riddaren som till häst rider till strid anser jag att den bör eller åtminstone kan tas med

Ill. 7: Kategorin Stormstege
Category Scaling Ladder.

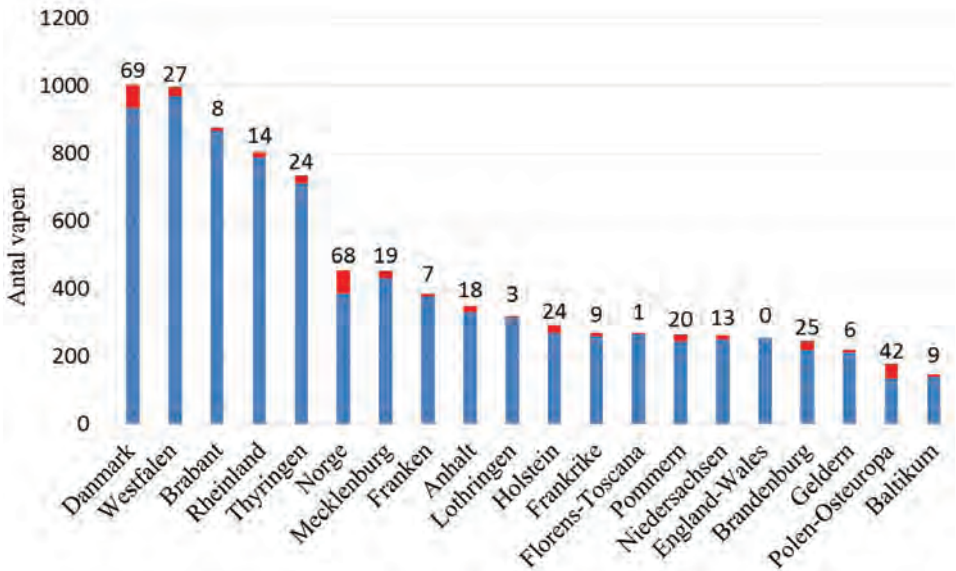
i en motivstudie som denna. I de allra flesta fall är det sporrklingan, inte hela sporren, som förekommer som motiv. Kategorin Sköld är mycket problematisk. Vapen med bärd eller infattning kan se ut som om de har en sköld som motiv. Vapen med hjärtsköld skall inte räknas, eftersom det i de fallen är det heraldiska vapnet i hjärtskölden som är det element man vill visa, inte en sköld som ett motiv. Jag har bara tagit med de vapen där jag tycker det är förhållandevis tydligt att motivet verkligen är en sköld i sig. Det finns många fall där en mer generös tolkning

skulle öka antalet vapen i denna kategori. Dessa kategorier har inte grupperats, även om man skulle kunna samla dem i en grupperad kategori för skyddande utrustning eller något liknande.

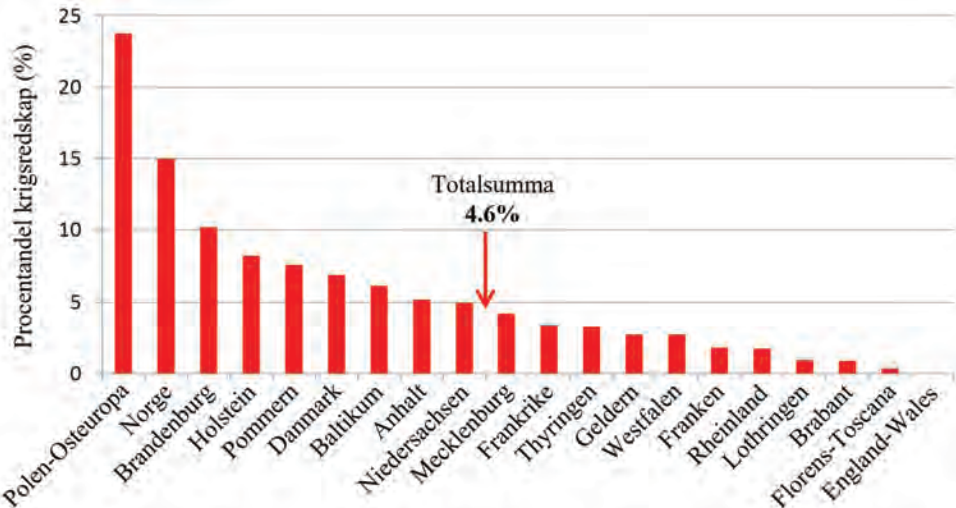
Ill. 7 visar den sista kategorin, Stormstege. De flesta av dessa har en karakteristisk design, med en stam och en krökt topp, eller en grenad bas. Vanliga stegar har inte inkluderats, men en del stegar av mer ordinär design har tagits med förutsatt att de har krökta eller åtminstone spetsiga ändar på toppen. I Bild 7 visas också ett antal vapen som inte är inkluderade i statistiken. Här finns exempel på mer eller mindre vapenliknande motiv som identifierats som olika sorters verktyg eller andra föremål, som hakar, krokar, tältkrokar, lieblad, hästbromsar, kittelkrokar, falkhuvor, varghakar, etcetera. Några exempel på oklara motiv visas också.

Resultat

Det finns många möjliga sätt att presentera och visualisera statistiken från kategoriseringen av materialet. Bild 8 visar antalet vapen i respektive geografiskt område, arrangerade från vänster till höger i fallande ordning, från 1002 kort i Danmark till 147 kort i Baltikum. De röda delarna av kolumnerna visar antalet vapen som kategoriserats som någon sorts krigsredskap. Antalet visas explicit ovanför kolumnerna och spänner mellan 69 för Danmark till 0 för England-Wales.¹⁰ Totalsumman för alla kategorier i hela arkivbestånd C är 406 av 8762, det vill säga 4.6%. Bild 9 visar den procentuella andelen vapen med krigsredskap som motiv för de olika geografiska områdena, arrangerade

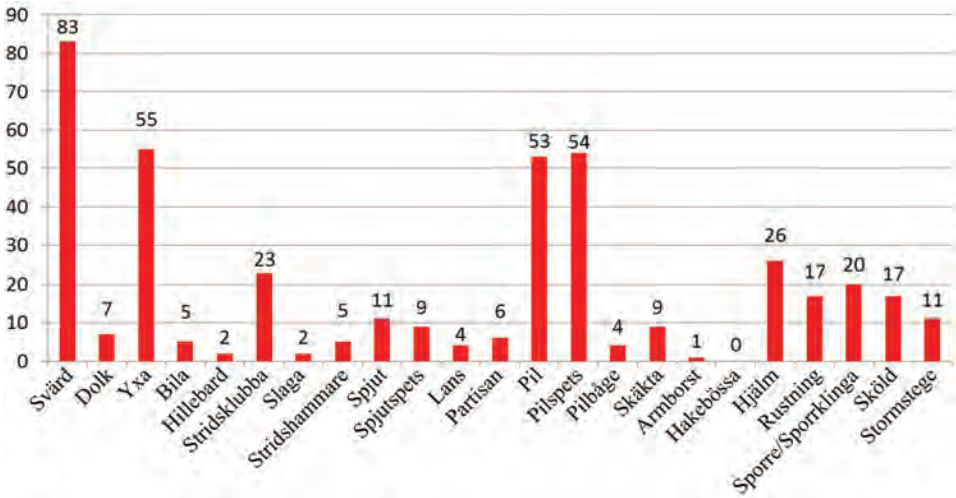
Ill. 8: Antalet vapen i respektive geografiskt område, där rött visar antalet vapen med krigsredskap som motiv. *The absolute numbers of arms in the respective main geographical areas, where red indicates the number of arms having implements of war as motif.*

Ill. 9: Procentuella andelen vapen med krigsredskap som motiv för de olika geografiska områdena. *The percentage of arms with implements of war of the main areas.*

från vänster till höger i fallande ordning, från 24% i Polen-Osteuropa till 0% i England-

Wales. Endast tre områden har en andel krigsredskap som är större än 10%, nämligen

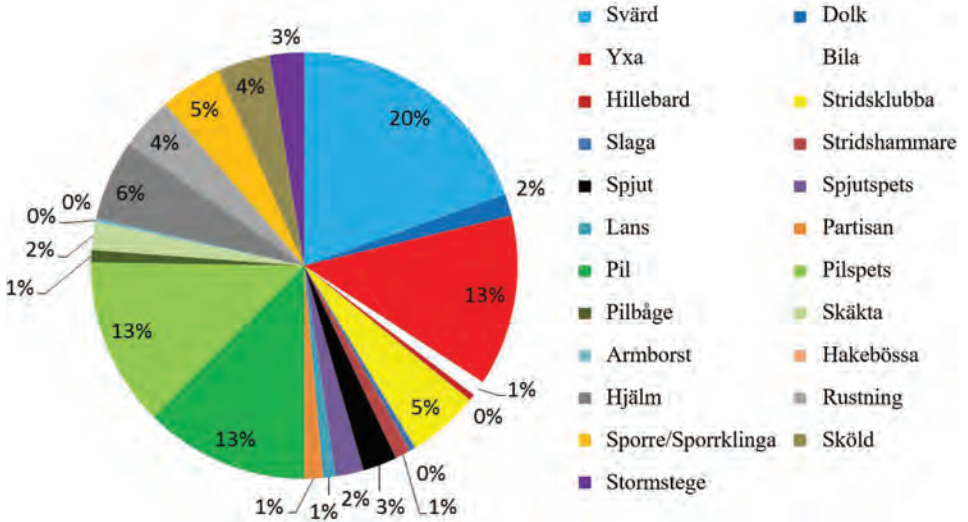
Ill. 10: Antalet vapen i de olika kategorierna.
The absolute numbers of arms in the respective category.

Polen-Osteuropa (24%), Norge (15%) och Brandenburg (10%). Bortsett från inte helt representativa England-Wales, är det tre områden som har en andel under 1%: Lothringen (0.9%), Brabant (0.9%) och Florens-Toscana (0.4%).

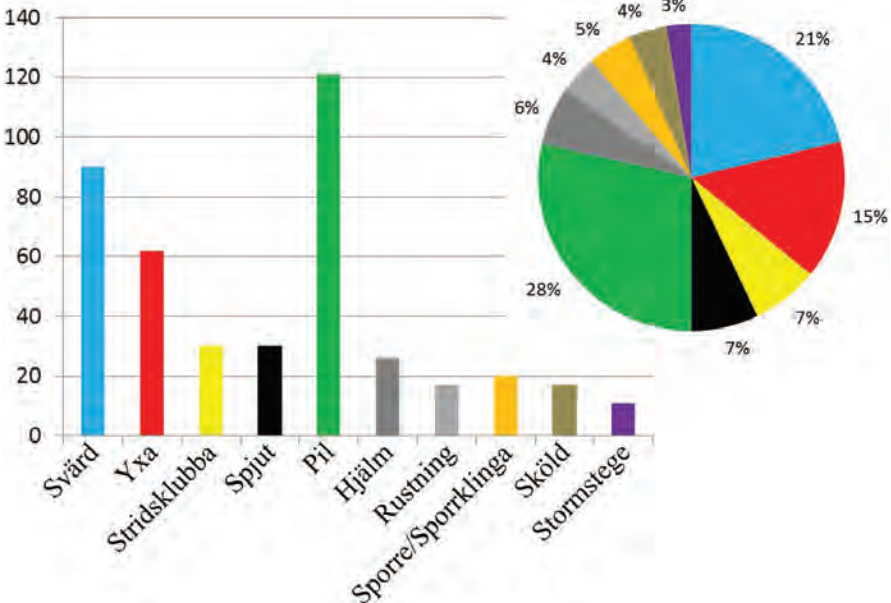
Ill. 10 visar antalet vapen i de olika kategorierna, ordnade enligt den ursprungliga definitionen av kategorierna. De största kategorierna är Svärd (83), Yxa (55) och Pil/Pilspets (53/54). Endast ett fåtal vapen tillhör de följande kategorierna: Bila (5), Krigshammare (5), Lans (4), Pilbåge (4), Hillebard (2), Slaga (2) och Armborst (1). Ill. 11 visar den procentuella andelen vapen i de olika kategorierna, där Svärd (20%), Yxa (13%) och Pil/Pilspets (13%/13%) är de enda kategorierna som når över 10%.

För att neutralisera svårighet (iii), grä-

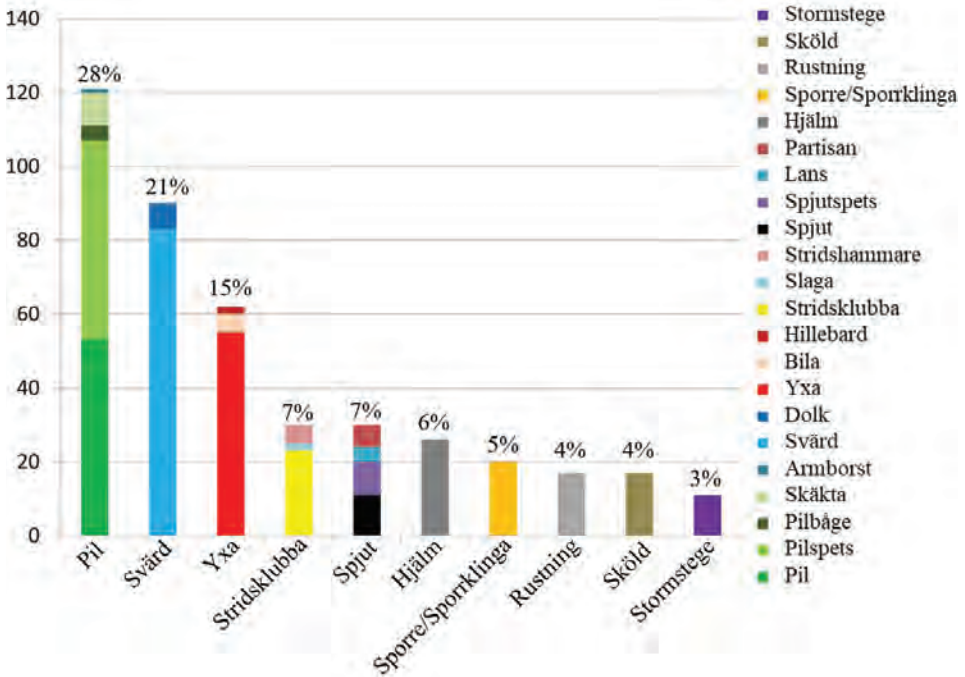
zonen mellan olika kategorier, och göra resultatet mindre fragmenterat har motsvarande statistik sammanställts för de grupperade kategorierna. Ill. 12 visar antalet vapen i de olika grupperade kategorierna, med ett överlagt diagram som visar procentandelen per grupperad kategori. Ill. 13 visar den procentuella andelen vapen i de olika grupperade kategorierna, där de detaljerade kategoriernas andelar inom varje gruppering ses som olikfärgade delar av kolumnerna. Återigen är slutsatsen att Pil (28%), Svärd (21%) och Yxa (15%) är de mest frekvent förekommande kategorierna. I spannet 5–10% återfinns vi Stridsklubba (7%), Spjut (7%), Hjälm (6%) och Sporre/Sporrklinga (5%). Slutligen är det tre kategorier som har en frekvens under 5%: Rustning (4%), Sköld (4%) och Stormstege (3%).

Ill. 11: Procentuella andelen vapen i de olika kategorierna.
The percentage of arms in the respective category.

Ill. 12: Antalet vapen i de olika grupperade kategorierna, med ett överlagt diagram som visar procentandelen per grupperad kategori.
The absolute numbers of arms in the respective grouped categories, with an inset of the percentage per grouped category.

Ill. 13: Procentuella andelen vapen i de olika grupperade kategorierna, där de detaljerade kategoriernas andelar inom varje gruppering ses som olikfärgade delar av kolumnerna.
The percentage of arms in the respective grouped category, with the detailed categories shown as differently colored parts of the columns.

Jag har även tittat på möjliga regionala skillnader i de olika kategoriernas frekvens. Förutom en tydlig överrepresentation av Yxa i Norge (44%)¹¹ och Pil i Holstein (79%), är det svårt att dra några entydiga slutsatser från resultatet. I de flesta fall är antalet vapen i varje kategori för ett givet område för litet för att utgöra grund för tillförlitlig statistik.

Framtida arbete

Denna undersökning skulle kunna utökas på flera olika sätt:

(i) Inkludera även vapenteckningarna i Noteringar-fältet på indexkorten.¹² Ibland återfinns varianter av huvudvapnet, eller besläktade vapen, i detta fältet och det förekommer att dessa har krigsredskap som motiv även om huvudvapnet inte har det.

(ii) I oklara fall skulle man kunna följa upp litteraturreferenserna som anges på indexkorten¹³ och försöka att identifiera motivet den vägen. Dock kan det antagas att Jan Raneke redan gjorde detta efter bästa förmåga och såvida inte nya källor kan hittas är det antagligen mindre troligt att något

nytt framkommer denna vägen. Men om problemet är att själva teckningen av vapnet är otydlig kan detta kanske vara en framkomlig väg för att klargöra klassificeringen.

(iii) Öka den geografiska upplösningen. Istället för att begränsa sig till de 20 huvudsakliga heraldiska regionerna som definieras av de namngivna pärmarna skulle man kunna använda den mer exakta geografiska allokering som anges på varje kort. Detta skulle kunna dubblera antalet representerade geografiska områden enligt Jan Ranekes indelning av Europa i heraldiska regioner.

(iv) Undersöka möjliga skillnader i motivval beroende på från vilka år vapnen härstammar, enligt de uppgifter som ges på indexkorten. Eventuellt skulle detta kunna ge nya insikter, men troligen är antalet kategoriserade vapen för litet för att ge pålitlig statistik.

(v) Utöka undersökningen till att även omfatta arkivbestånd A (ca 1600 kort)¹⁴ och B (ca 2800 kort)¹⁵ och de indexkort av C-typ som inte förvarades i pärmarna (ca 600 kort).¹⁶ I dagsläget är dessa delar av arkivet inte digitaliserade och det betyder att arbetet skulle behöva utföras i speciälläsesalen vid Lunds universitetsbibliotek. Det är också så att dessa delar av arkivet inte är lika välordnade som arkivbestånd C, varken geografiskt eller avseende Jan Ranekes motivklassificeringssystem, vilket avsevärt försvårar arbetet.

En snarlik undersökning med samma metod skulle kunna göras för valfritt motiv och ett mål med detta arbete är att inspirera till och visa vägen för detta. Jag vill understryka att detta arbete har utförts utan något behov av speciell tillgång till arkivet, åtkomsten har varit via den webbplats där arkivet är fritt tillgängligt för alla.

Erkännande/Tack

Projekt ”Jan Ranekes Arkiv Europas medeltidsvapen” drivs av Svenska Heraldiska Föreningen i samarbete med Lunds universitetsbibliotek och familjen Ranekes och med ekonomiskt stöd av Längmanska kulturfonden, Riddarhusets kulturstöd och Överste Sten Lewenhaupts Minnesfond. Jag vill även tacka Arkitektkopia i Malmö som utfört digitaliseringsarbetet.

Noter

- 1 Henric Åsklund: *The Jan Ranekes Archive of Coats of Arms in Medieval Europe*, in *Proceedings of the XXXIst International Congress of Genealogical and Heraldic Sciences Oslo 2014*, Slekthistorisk forlag, Oslo 2015, s. 437–446. [tillgängligt på: <http://www.heraldik.se>].
- 2 Henric Åsklund: *Recent Developments in the Jan Ranekes Archive of Coats of Arms in Medieval Europe Project*, in *Proceedings of the XXXII International Congress of Genealogical and Heraldic Sciences Glasgow 2016*, slutkorrektur godkänt för tryckning.
- 3 Henric Åsklund: (se *supra*, n. 1), Bild 6, s. 442.
- 4 Henric Åsklund: (se *supra*, n. 1), Bild 8, s. 444.
- 5 Henric Åsklund: (se *supra*, n. 1), Bild 10, s. 445.
- 6 Ranekes, Jan (redaktör): *Nordisk heraldisk terminologi*, Lund 1987
- 7 Svenska Riksarkivets heraldiska register över landskap, län och kommuner: <https://riksarkivet.se/heraldik-register/>
- 8 Databasen *Europeana Heraldica* vid Riksarkivet i Finland: <http://extranet.narc.fi/heraldica/>
- 9 Svenska Heraldiska Föreningen: <https://heraldik.se/>
- 10 Det bör tagas i beaktande att England-Wales är ett område som har ett stort överlapp mellan arkivbestånden B och C, varför de vapen för England-Wales som finns i arkivbestånd C kan vara mindre representativa för området än vapnen för de andra områdena.

- 11 Detta kan troligen förklaras av Olavsyxan som norsk symbol, se till exempel: Tom S. Vadholm: *Hellig-Olavs øks som norsk symbol*, Heraldisk tidskrift, Vol. 11, Nr. 102, 2010, s. 59–82.
- 12 Henric Åsklund: (se *supra*, n. 1), Bild 7, s. 443.
- 13 Henric Åsklund: (se *supra*, n. 9), Appendix.
- 14 Henric Åsklund: (se *supra*, n. 1), Tabell 1, Bild 1 och 2, s. 438–440.
- 15 Henric Åsklund: (se *supra*, n. 1), Tabell 1, Bild 3, 4 och 5, s. 439–441.
- 16 Henric Åsklund: (se *supra*, n. 1), Tabell 1, Bild 9, s. 443–444.

Danske hærfaner i 1600- og 1700-tallet som resultat af fejltolkede felter i kongevåbenet

Af Nils G. Bartholdy

TITLE: Misinterpreted Fields in the Danish Royal Coat of Arms in Danish Military Colours in the 17th and 18th Century

ABSTRACT: As time went on, the meaning of three of the fields in the Danish Royal coat of arms evolved in an imaginative direction: the three crowned lions accompanied by hearts, since the 12th century beyond question the arms of Denmark; the crowned wyvern, since 1440 the arms of the “King of the Wends”, and earlier, in the 14th century, the arms of the duchy of Lolland; the lion above nine hearts, since 1449 the arms of the “King of the Goths”, and earlier, in the 13th and 14th century, connected with counts and dukes of Halland. For incomprehensible reasons, some authors in the 16th and 17th century and even official authorities interpreted the three lions with hearts, the wyvern and the lion above nine hearts as the arms of Sealand, of Funen and of Northern Jutland respectively, and even of other territories. Since the 17th century these misconceptions most surprisingly were officially approved in military colours. Their real meaning and illusions about them existed side by side.

KEYWORDS/NØGLEORD: The Danish Royal coat of arms, arms of Denmark, King of the Wends, King of the Goths, military colours / Det danske kongevåben, Danmarks våben, de Venders konge, de Goters konge, hærfaner

AUTHOR INFORMATION/FORFATTERINFORMATION: Nils G. Bartholdy, AIH, senior researcher / Nils G. Bartholdy, AIH, seniorforsker – nils.bartholdy@gmail.com

Det står fast, at tre kronede løver ledsaget af hjerter eller blade har været Danmarks våben siden slutningen af 1100-tallet, at en kronet lindorm siden 1440 stod for titlen ”de Venders konge” og i 1300-tallet havde været våben for hertugdømmet Lolland, og at en løve over ni hjerter siden 1449 stod for titlen ”de Goters” og i 1200- og 1300-tallet havde været våben for grever og hertuger af Halland. Men på et tidspunkt blev de tre felter

tillagt andre betydninger. Forfattere i 1500- og 1600-tallet og selv officielle myndigheder tolkede de tre løver med hjerter eller blade som et våben for Sjælland, lindormen som et våben for Fyn og løven over ni hjerter som et våben for Nørrejylland, og de blev undertiden også forbundet med andre danske områder. Allerede i 1600-tallet blev de officielt fastsat som mærker i militære faner. Men deres virkelige betydning blev ikke glemmt.

Ill. 1. Christoffer af Bayerns segl, 1440, med lindormen i 4. felt for titlen "de Venders konge". Foto: Rigsarkivet.

Seal of King Christopher the Bavarian, 1440, with the wyvern in the fourth field, "King of the Wends".

Historisk baggrund

Valdemar IVs søn Christoffer, der døde før sin far i 1363, er gengivet på et gravmæle i Roskilde Domkirke. I et skjold og på hans køllert ses våbenet med en lindorm, som han førte i sin egenskab af hertug af Lolland. Løven over hjerter må opfattes som det våben, han må have ført i sin egenskab af hertug af Halland. På dette tidspunkt var hjerterne endnu ikke blevet reduceret til ni. Som tronarving førte han også de tre løver, der ligeledes ses i et skjold. Der kendes et segl for ham med lindormen og et segl med de tre løver.¹ For Svantepolk, Erik og Jakob af

Halland kendes der segl med en løve over hjerter i forskelligt antal.²

Fra 1440 ses en lindorm i Christoffer af Bayerns segl, og der kan ikke være tvivl om, at den står for kongetitlen de Venders, der på latin hed "rex Sclavorum" og senere "rex Vandalorum". Titlen de Venders var blevet anvendt af danske konger i hvert fald siden Knud VI, og den skyldtes, at hans far, Valdemar I, i 1168 havde genkristnet beboerne på øen Rügen ved Østersøens sydkyst. Endnu på Erik af Pommerns tid kunne den danske konge hævde sin suverænitet over Rügen, men kort før han i 1438 blev afsat, overlod han øen til sine pommerske slægtninge, der imidlertid fulgte med den afsatte konge til Gotland. Erik havde tidligere overlodt vigtige slotte på Lolland til to pommerske hertuger. Eriks opgivelse af det direkte herredømme over Rügen kan have motiveret Christoffer af Bayern til at give udtryk for kongetitlen de Venders ved hjælp af et våben. Christoffer kan have valgt lindormen, Lollands tidligere våbenfigur, for at styrke sin kontrol over denne ø, der havde været domineret af pommerske hertuger. Måske ønskede han også generelt at fremtræde som hersker ved Østersøen. En lindorm eller en drage var en passende hentydning til den korstogsagtige genkristning af Rügens beboere i 1100-tallet, fordi den kunne opfattes som symbol på hedenskab. Lindormen ses i Christoffers segl i 4. felt.³

Christian I efterfulgte Christoffer af Bayern i 1448. I 1449 satte han en løve over ni hjerter ind i 3. felt af sit skjold og videreførte lindormen i 4. felt.⁴ Christians titler fremgik af omskriften og våbenmærkerne i hans segl: De tre løver i 1. felt for danernes konge, de

to bjælker i 2. felt for greve af Oldenburg, og lindormen i 4. felt for de Venders konge. Løven over hjerter i 3. felt må stå for titlen de Goters konge. Denne titel havde danske konger brugt, siden Valdemar IV i 1361 havde erobret Gotland. Men løven over ni hjerter kan næppe forbindes med Gotland, hvor en vædder og senere et Gudslam, Agnus Dei, med et korsbanner siden 1200-tallet havde symboliseret øen. Christian Is forgængere havde regeret over alle tre nordiske riger, og han ønskede også at blive konge i Norge og Sverige. Brugen af løven over ni hjerter, tidligere det hallandske våben, skulle formentlig hentyde til Sverige, idet Halland dengang grænsede op til Sverige.

Den svenske konge Magnus Ladulås udvidede i 1279 sin titel ved tillige at kalde sig ”goternes konge”. Det gjorde han efter at have genvundet de områder i det, der dengang var det sydlige Sverige, nemlig Götaland, hvor hans bror, den detroniserede kong Valdemar, havde regeret i en periode. Med titlen ”goternes konge” og ved at placere tre store kroner rundt om skjoldet med folkungeløven understregede Magnus Ladulås, at han nu beherskede hele Sverige.⁵ De tre kroner stammede sandsynligvis fra det våben med tre kronede løver, som broderen havde ført, men herefter førte uden kroner på løvernes hoveder. Løven på tre strenge, folkungeløven, var stadig våben for Sverige i sin helhed. Mellem strengene var skjoldet besæet med hjerter. Svenske konger fortsatte med at føre hjerter i folkungevåbenet indtil midten af 1300-tallet. Løven over hjerter, som den danske konge senere brugte for sin titel som ”de Goters konge”, mindede om Sveriges våben.

Ill. 2. Christian Is segl, 1449, med løven over ni hjerter i 3. felt for titlen ”de Goters konge”. Foto: Rigsarkivet.

Seal of King Christian I, 1449, with the lion above nine hearts in the third field, “King of the Goths”.

Dansk-svensk modsætning

I 1500-tallet tolkede den svenske patriotiske krønikeskriver Olaus Magnus de tre kroner og løven på tre strenge som våbener for et oprindeligt svensk kongerige og et oprindeligt gotisk kongerige, der på hans egen tid tilsammen udgjorde kongeriget Sverige. Siden 1400-tallet havde man i Sverige dyrket goticismen og dens fantasifulde forklaring på den svenske nations oprindelse. Ifølge goticismen nedstammede goterne fra den bibelske Noahs sønnesøns søn Gog, og go-

terne var svenskernes urfædre. Denne svensk-nationale gotermyte spillede en enorm rolle for Vasa-kongernes selvforståelse. I deres våben firdeler de tre kroner og folkungeløven hovedskjoldet med Vasa-våbenet som hjerteskjold.

De danske konger brugte oprindelig titlen ”de Goters konge” i relation til øen Gotland, men der skete en forskydning, så den blev opfattet som et udtryk for ”konge over Göta-land”, altså en del af Sverige. I det danske kongevåben fik titlen fra 1449 sit heraldiske udtryk i form af et felt med en løve over ni hjerter. Antallet af hjerter under løven vedblev konstant at være ni, og det er tydeligt, at under Christian I blev der presset netop ni hjerter ind under den og sandsynligvis, fordi tallet ni ifølge Olaus Magnus havde en hellig funktion som led i de gamle goteres religiøse riter. Antallet af hjerter omkring de tre løver i kongeriget Danmarks våben havde hidtil været ubestemt. Men i 1546 blev deres antal permanent fikseret til ni. I det år havde Christian III genoptaget brugen af de tre kroner i sit segl. De blev regelmæssigt brugt fra 1556. Som bekendt førte de danske kongers brug af de tre kroner til årelang uenighed om retten til at benytte dem og blev i 1563 anledning til en krig mellem Danmark og Sverige. Den danske konge forsvarede sin ret til de tre kroner som tegn på den tidligere skandinaviske union, fordi Danmark og Norge stadig var forenet, og han fastholdt, at løven på tre strenge var Sveriges egentlige våben. Den svenske konge betragtede løven på tre strenge som det oprindelige våben for ”Göta Rike” og de tre kroner som hele Sveriges gamle våben. Denne konflikt blev anledning til en strid mellem Sverige og Dan-

mark om, hvem der var de sande gotere. Som et modtræk havde Gustav Vasa i 1540 udvidet sin kongelige titel med ”Vendes konung”.

I 1564 forberedte Frederik II i en instruks sine udsendinge på at føre forhandlinger med svenskerne i Rostock. Han forklarede – på tysk – sin ret til at føre løven over ni hjerter som en arv fra sine forfædre, idet han fastslog, at dette våben oprindelig var et våben for Halland, som dengang var en del af Danmark.⁶ De danske udsendinge medførte en mængde anden information om titlerne ”de Vendes konge” og ”de Goters konge”, hvori der var henvist til Saxo Grammaticus’ beskrivelse af Danmarks oprindelige inddeling. Hans *Gesta Danorum* (”De Danskes Bedrifter”) var skrevet omkring 1200 og var blevet udgivet i 1514. Om Danmark i en fjern fortid skrev Saxo, at riget havde været delt mellem flere brødre. I udsendingenes på tysk skrevne materiale blev ”de Goters konge” knyttet sammen med Jylland, da man udlagde Saxo på den måde, at ved delingen havde den tredje broder fået det område, der kaldtes Grossland, Gotland eller Jylland.⁷ Svenskerne mødte i øvrigt ikke op i Rostock.

Delvis forkerte tolkninger

Jonas Koldingensis (Jon Jensen Kolding), præst og forfatter af topografiske værker, udgav i 1594 en beskrivelse af Danmark på latin, *Daniæ Descriptio Nova*. Han hævdede, at danskere, svenskere og nordmænd er gotere af fødsel, og at de tilhører den samme stamme. Under overskriften ”Jylland eller Goterland” siges det, at Goterland er den største og folkerigeste del af riget, og på grund af en lille forvanskning af begyndelsen

Ill. 3. Udsnit af Frederik II's ligprocession, 1588. Faner og heste med våbener for De Venders, VEXILLVM VANDALICVM, og De Goters, VEXILLVM CVM INSIGNI (vt putant nonulli) GOTHORVM. Stik af Franz Hogenberg i Henrik Rantzau: Typus Pompæ funebris ..., Friderici II ..., 1588. Foto: Det kgl. Bibliotek.

Frederick II's funeral procession, 1588. Banners with the arms "of the Wends", VEXILLVM VANDALICVM, and "of the Goths", VEXILLVM CVM INSIGNI (vt putant nonulli) GOTHORVM. Typus Pompæ funebris 5. Junij Anno MDXIIIC ..., Friderici II ..., 1588.

af en stavelse er dets tilnavn blevet bevaret og hedder nu Jylland. I et afsnit om Gotland hævdede forfatteren, at Gotland i Østersøen, der på dette tidspunkt tilhørte den danske konge, var goternes ældgamle oprindelsesland.⁸ Den sproglige forklaring var mildest talt uholdbar, men for Jon Kolding var det vigtigt at forbinde gotermyten med Danmark.

Da Frederik II blev bisat i 1588, blev der under ligbegængelsen båret bannere med alle de våbenmærker, som kongen havde anvendt, og således også for titlerne "de Venders konge" og "de Goters konge". Hele begravelsesprocessionen blev publiceret af

statholderen i hertugdømmerne Slesvig og Holsten, Henrik Rantzau, i en serie af kobberstik udført af Franz Hogenberg.⁹ Banneret med våbenet for de Venders er blot betegnet som VEXILLVM VANDALICVM. Med hensyn til de Goters våben var Rantzau tilsyneladende i tvivl om betydningen. Det pågældende banner kaldes VEXILLVM CVM INSIGNI (vt putant nonulli) GOTHORVM, altså "som nogle mener er de Goters". Henrik Rantzau følte sig vistnok særlig knyttet til Den kimbriske Halvø, der omfattede både Sønderjylland el. Slesvig og Nørrejylland. Når Sønderjylland (Slesvig) havde sit våben med to løver,

en brisure af Danmarks våben de tre løver, har det været nærliggende for Rantzau at hælde til den opfattelse, at løven over ni hjerter, der ligeledes var en brisure af det danske våben, var et våben for Nørrejylland. En sådan udlægning vandt indpas i løbet af 1600-tallet.

I en bog trykt i 1624 om landene ved Østersøen skrev præsten Niels Heldvad, at det danske våbens tre løver symboliserede Øresund, Store Bælt og Lille Bælt, de tre farvande, der skilte rigets fire hovedområder: Skåne, Sjælland, Fyn og Jylland. Denne forkerte teori havde også Jon Kolding nævnt i sin bog. I bogen fra 1624 hævdede Niels Heldvad desuden, at løven over ni hjerter betød Jylland, dvs. Nørrejylland, og lindormen betød Bornholm.¹⁰ De øvrige felter i kongevåbenet tolkede han korrekt. Men i hans manuskript om ”Udtydning på Danmarks våben” er løven over ni hjerter Limfjorden, og hjerterne betyder de ni fyrstendømmer i (Nørre)jylland, dvs. de ni sysler, der stammede fra en meget gammel administrativ inddeling. Lindormen, mener han, står for Sjælland, Møn, Lolland, Falster, Langeland, Fyn og de andre øer, altså områder, der vender ud mod Østersøen.¹¹ Korrekt udlagt er våbenmærkerne for Norge, Unionen, Gotland, Island, Slesvig og Ditmarsken samt Dannebrog. Delvis korrekt forbindes nældebladet med Holsten og med Venden og svanen med Eidersted. Betydningen af Oldenborgs og Delmenhorsts våbenmærker er byttet om. Nogle af disse fejl genfindes i papirer fra midten af 1600-tallet efterladt af oversekretær i Danske Kancelli Erik Krag, men måske troede han ikke selv på de fantasifulde påstande.¹²

I en bog om de nordiske folk trykt i 1555 havde Olaus Magnus forbundet dragen, dvs. lindormen, med slaverne el. venderne.¹³ Dette synspunkt blev gentaget af den tyske heraldiker Philip Jacob Spener, da han i 1680 omtalte lindormen som vendernes mærke.¹⁴ Nogle af de danske forfattere var for det meste amatører, men uheldigvis kunne deres fejlagtige fortolkninger læses på tryk. Selv den kgl. historiograf Villum Worm skrev i anden halvdel af 1600-tallet i nogle optegnelser, at løven over ni hjerter var Nørrejyllands våben. Derimod tolkede han de tre løver og lindormen rigtigt.¹⁵

Andre kendte den rette betydning af felterne i kongevåbenet. En ret ukendt forfatter, Peder Svendsen Riber, skrev i 1611, at de tre løver var Danmarks våben, løven over ni hjerter de Goters våben og lindormen el. dragen de Venders våben.¹⁶ Men han publicerede ikke sine korrekte udlægninger.

Felterne i kongens våben blev identificeret af Peder Schumacher i 1666. På dette tidspunkt var han Frederik III's betroede sekretær, og hans udlægninger stemte uden al tvivl overens med kongens egen opfattelse. Senere blev han en mægtig minister, indtil han pludselig mistede sin position i 1676. I et notat dateret på kongens navnedag den 14. november 1666 – samme dag og måned som enevældens forfatning Kongeloven med årstallet 1665 – beskrev Schumacher kongevåbenets bestanddele og oplyste, at Frederik III havde bestemt, at Danmarks og Norges våbenmærker sammen med de tre kroner skulle placeres i midten omgivet af alle de øvrige felter i små separate skjolde. Det ses i kongens store våbensegl og også andre steder. Schumacher skrev i notatet, at de tre løver omgivet af

Ill. 4a–b. Faner for Sjællandske Nationale Rytterregiment og Sjællandske Nationale Regiment til Fods (1676) med de tre danske løver brugt som våben for "Sjælland". Tegninger af Olof Hoffman, Armémuseum, Stockholm.

Colours of the Cavalry Regiment of Sealand and of the Infantry Regiment of Sealand (1676) with the three Danish lions used as the arms of "Sealand". Drawings by Olof Hoffman.

Ill. 5a–b. Faner for Fynske Nationale Rytterregiment og Fynske Nationale Regiment til Fods (1676) med lindormen brugt som våben for "Fyn". Tegninger af Olof Hoffman, Armémuseum, Stockholm.

Colours of the Cavalry Regiment of Funen and of the Infantry Regiment of Funen (1676) with the wyvern used as the arms of "Funen". Drawings by Olof Hoffman.

hjerter er Danmarks våben, lindormen det vendiske eller slaviske våben og løven over ni hjerter skal være det gotiske våben.¹⁷ Med

hensyn til de Goters våben synes han således at have været lidt i tvivl. Alle de øvrige felter identificerede han korrekt.

Ill. 6a–b. Faner for Nørrejske Nationale Rytterregiment og Nørrejske Nationale Regiment til Fods (1676) med løven over ni hjerter brugt som våben for ”Nørrejylland”. Tegninger af Olof Hoffman, Armémuseum, Stockholm.

Colours of the Cavalry Regiment of Northern Jutland and of the Infantry Regiment of Northern Jutland (1676) with the lion above nine hearts used as the arms of “Northern Jutland”. Drawings by Olof Hoffman.

Fejltolkede våbenmærker i hærfaner

Der havde altså hersket nogen uklarhed over, hvad felterne i kongens våben egentlig stod for, og forkerte udlægninger kunne læses i trykte bøger. Dette må være forklaringen på, at der i 1625 stafferes militære faner ”med alle kgl. Maj. Provinciars Vaaben” således, at de tre løver og ni hjerter, rettelig Danmarks våben, føres af det sjællandske regiment, lindormen, rettelig våben for kongetitlen de Venders, føres af det fynske regiment, og løven over ni hjerter, rettelig våben for kongetitlen de Goters, føres af de jyske regimenter. Fra 1663 foreligger der

udkast til faner for fire nationale fodregimenter, af hvilke det sjællandske skulle bruge de tre løver og ni hjerter (Danmarks våben), det fynske lindormen (de Venders våben) og de jyske løven over ni hjerter (de Goters våben). I 1664 blev forslaget approberet, idet de respektive våbenmærker skulle sættes midt på fanedugen, mens et lille Dannebrog skulle sættes i øverste stanghjørne.¹⁸ Faner af denne type blev faktisk syet. Nogle af dem er bevaret, fordi de blev taget som krigsbytte af svenskerne i slaget ved Lund i 1676. Resterne af dem opbevares nu i Armémuseum i Stockholm, men de er i dårlig stand. Takket være aftegninger udført af en samtidig tegner, Olof Hoffman, kun få år efter slaget er det

Ill. 7. Fane for Sjællandsk-Fynske Kyrassérregiment bestående af mandskab fra både Sjælland og Fyn med de tre løver i et skjold og lindormen forneden for hhv. "Sjælland" og "Fyn", 1711-1721. Tegning, Tøjhusmuseet.

Colour of the Regiment of Cuirassiers with men from Sealand and Funen as well with the three lions in a shield and the wyvern beneath, i. e. "Sealand" and "Funen", 1711-1721. Drawing.

muligt at få et pålideligt indtryk af de originale faners udseende. Den enestående samling findes i Armémuseum.

I fanerne for Sjællandske Nationale Rytterregiment og for Sjællandske Nationale Regiment til Fods ses tre løver, i virkeligheden Danmarks våben.¹⁹ På lignende måde ses lindormen, i virkeligheden de Venders våben, i fanerne for Fynske Nationale Rytterregiment og for Fynske Nationale Regiment til Fods.²⁰ Nørrejyske Nationale Rytterregiment og Nørrejyske Nationale Regiment til Fods havde i deres faner løven over hjerter, i virkeligheden de Goters våben.²¹ – På denne måde var de tre våbenmærker blevet officielt identificeret med Sjælland,

Ill. 8. Fane for Jyske Rytterregiment med løven over ni hjerter for "Nørrejylland", før 1730. Tøjhusmuseet.

Colour of the Cavalry Regiment of (Northern) Jutland with the lion above nine hearts, i. e. "(Northern) Jutland".

Fyn og Nørrejylland, i modsætning til deres rette betydning.

Også i 1700-tallet brugte man Danmarks, de Venders og de Goters våbener i faner for hhv. sjællandske, fynske og nørrejyske regimenter. I en original estandart fra 1711–1721 for Sjællandsk-Fynske Kyrassérregiment, der bestod af mandskab fra både Sjælland og Fyn, ses et skjold med tre løver og ni hjerter for "Sjælland", og neden under skjoldet ses en lindorm som våbenmærke for "Fyn". I en original estandart fra Frederik IVs tid for Jyske Rytterregiment ses løven over ni hjerter som våben for "Nørrejylland". Begge faner findes på Tøjhusmuseet i København.²²

Ill. 10. Paukedækken for Fynske Rytterregiment med lindormen for "Fyn", 1782. Tegning ved kgl. resolution, Rigsarkivet. Foto: Ronny Andersen. *Blanket for the Cavalry Regiment of Funen's kettledrum, 1782, with the wyvern, i. e. "Funen", 1782. Drawing.*

Ill. 9a-b. Bataillonsfane for Prins Frederiks Regiment hjemmehørende på Fyn med lindormen for "Fyn", og en samtidig preussisk fane, 1769. Tegninger ved kgl. resolution, Rigsarkivet. *Colour of one of the battalions of Prince Frederick's Regiment domiciled in Funen with the wyvern, i. e. "Funen", and a contemporary Prussian colour, 1769. Drawings.*

Ill. 11. Fane for Fynske Infanteriregiment med lindormen for "Fyn", 1785. Tegning ved kgl. resolution, Rigsarkivet. *Colour of the Infantry Regiment of Funen with the wyvern, i. e. "Funen", 1785. Drawing.*

Den uheldige tradition fortsatte. Det er dokumenteret i Rigsarkivet i en serie tegninger, der er bilag til de kgl. resolutioner, hvormed de pågældende faner blev fastsat. Således ses

Ill. 14. Segl for Nørrejyllands Landsting med løven over ni hjerter for "Nørrejylland", 1700-tallet. Rigsarkivet. Foto: Ronny Andersen.

Seal of the High Court of Northern Jutland, 18th century. Photo: Ronny Andersen.

ninger til de gengivne våbener. Med en anmodning om en udtalelse videresendte kancelliet tegningerne til Det kgl. danske genealogiske og heraldiske Selskab, der var stiftet i 1777. Herfra svarede man stort set på baggrund af den foreliggende litteratur og bestyrkede derved myndighederne i en række fejltagelser. Således sagde selskabet uden videre god for fanerne til de jyske regimenter med de Goters løve over ni hjerter som våben for "Jylland". Angående lindormen som våben for det fynske regiment påpegede selskabet, at "Intet ægte gammelt Monument viiser os Provindsen Fyens Vaaben. Da det imidlertid nu antages for at være den ven-

diske Lindorm, burde den vel staae i et Skiold med rødt Feldt". Derefter fæstede man lid til en skrøne om en dansk prinsesse, der blev gift med en obotritisk fyrste, og "at dette skulle have givet Anledning til dette Vaaben, er vel rimeligt, men dog hidintil ikke beviist". Danmarks våben kunne selskabet ikke umiddelbart forbinde med Sjælland, idet "Provintzen Sieland findes ikke paa noget gammelt Monument". Derfor foreslog man at differentiere våbenet, for "saa meget er vist at det ey kan være det almindelige Danske. Hvis de tre Løver skulde beholdes, kunde de ikke være kronede, ikke heller være ledsaget af Hierter". Selskabets sekretær B.

Ill. 15. Agterspejl på fregatten "Jylland", søsat 1860, med løven over ni hjerter for "Jylland". Tegning i Rigsarkivet.

The stern of the frigate "Jylland" ("Jutland") with the lion above nine hearts, i. e. "Jutland", 1860. Drawing.

Ill. 16. Agterspejl på fregatten "Sjælland", søsat 1858, med de tre løver for "Sjælland". Tegning i Rigsarkivet. *The stern of the frigate "Sjælland" ("Sealand") with the three lions, i. e. "Sealand", 1858. Drawing.*

Sandvig noterede: "Det Siellandske Vaaben kiender jeg ikke, men dette er Danmarks almindelige Vaaben. I det mindste maa Hierterne være borte", og forstanderen E. A. von Bertouch ræsonnerede, at "røde Hierter ... alleene tilhører Kongeriget Danmarks General Vaaben".²⁵ Af fanetegningerne fremgår det, at man ikke rettede sig efter anbefalingen, eftersom de tre løver er kronede og ledsaget af ni hjerter.

Man kan ikke andet end undre sig over, at officielle instanser med kongens godkendelse gennem lang tid tillagde felter i kongevåbenet forkerte betydninger. Særlig stærk var formodningen om, at de Goters løve over ni hjerter var Nørrejylland's våben. Måske har man ræsonneret, at hvis løven over ni hjerter kunne forbindes med Nørrejylland, kunne våbenmærkerne for de to øvrige (danske) kongetitler fordeles på de resterende områder i det egentlige Danmark. De

Venders lindorm havde det altid været vanskeligt at lokalisere til et præcist geografisk område, og måske derfor lod den sig nu let knytte til Fyn. Men det er overraskende, at man kunne forbinde de tre løver med hjerter omkring, der siden middelalderen havde været våben for hele det danske rige, med Sjælland.

Det skal tilføjes, at der også blev approberet faner for regimentet med tilknytning til Norge, Slesvig, Holsten, Oldenburg mv., og i disse tilfælde blev de respektive landområder repræsenteret af deres virkelige våbener.

Det er ikke kun i militært regi, man træffer løven over ni hjerter som våben for Nørrejylland. I 1700-tallet blev den f. eks. også brugt i segl for Nørrejylland's Landsting.²⁶

To fejltolkninger i orlogsflåden

Siden 1600-tallet havde adskillige danske orlogsskibe fået navne efter felter i kongevå-

benet, f. eks. ”Lindormen”, ”Norske Løve”, ”Tre Kroner”, og de pågældende våbener blev derfor helt korrekt gengivet på skibenes agterstavne. Men i 1800-tallet dukker de forkert tolkede våbenmærker op på nogle af orlogsskibene. Et eksempel er fregatten ”Jylland”, søsat 1860, med de Goters våben brugt som våben for ”Jylland”. Fregatten eksisterer endnu som museumsskib i Ebeltoft. Fregatten ”Sjælland”, søsat 1858, eksisterer ikke længere. Men af en tegning i Rigsarkivet af agterstavnen fremgår det, at de tre løver, kongeriget Danmarks våben, var brugt som våben for ”Sjælland”.²⁷

I heraldikken er det helt normalt, at et våben for en hersker i begyndelsen blev skabt af en konge eller en hertug som et personligt kendetegn for meget hurtigt også at blive brugt af hans dynasti, eventuelt i briseret form, og i løbet af relativt kort tid blev våbenet forbundet med et bestemt landområde. Denne form for udvikling var sjældent selvmodsigende. Men i Danmark blev felter i kongevåbenet tolket forskelligt på samme tid, og de modsatte betydninger indgik i en officiel fastsættelse.

Noter

- 1 A. Thiset: Danske kongelige Sigiller samt sønderjydske Hertugers og andre til Danmark knyttede Fyrsters Sigiller 1085–1559 (DKS), København 1917, nr. 44 og 45.
- 2 DKS, nr. 158–161.
- 3 DKS, nr. 66.
- 4 DKS, nr. 72.
- 5 H. Fleetwood: Svenska medeltida kungasigill I, Stockholm 1936, nr. 23, fig. 65.
- 6 Rigsarkivet, København, Tyske Kancelli, Udenrigske Afdeling, Sverige: Akter vedr. det politiske forhold 1564, ”... Vnd daher, wie

- auch Vnsere Vorfarn, das Hallandisch Wapen, den Lewen mitt den Neun hertzen, Auch Jm Wappen gefurt Vnd noch fhuren ...“.
- 7 Rigsarkivet, København, Tyske Kancelli, Udenrigske Afdeling, Sverige: Akter vedr. det politiske forhold 1563–1567, ”Mitt dem Tittul Gothorum, Gothie, oder Judie ... der dritt aber das Großland, Gott oder Jutlandt, durch die theilung bekommen ...”.
 - 8 (Jon Jensen Kolding): *Daniæ Descriptio Nova, ... a Iona Koldingensis ...*, Frankfurt a. M. 1594, s. 33, 71, 142, ”... liquidum este, Danos, Svecos, et Normannos, ortu, & genere Gothos esse: ... eademqve ... stirpe ...”. *Ivthia, sive Gothia. Partium regni spaciosissima, & populosissima Gothia est. Cuius nominis loco, syllaba priori paululum vitiaata, nunc cognatum retinetur, & Ivthia dicitur, ...*. *Gotlandia. Antiqua Gotthorvm sedes, ...*.”
 - 9 *Typus Pompæ funebris 5. Junij Anno MDXIIIC ... Friderici II ...*, 1588. – Nils G. Bartholdy: *Leichenbegängnisse dänisch-norwegischer Könige in heraldisch-vexillologischem Licht*, i: Lars Wikström (red.): *Genealogica & Heraldica. Report of The 20th International Congress of Genealogical and Heraldic Sciences in Uppsala 9 – 13 August 1992, Stockholm 1996*. – Nils G. Bartholdy: *“Vandalorum Gothorumque rex”: die Identität von zwei Prärentionstiteln und -wappen der Dänenkönige*, i: *L’identità genealogica e araldica. Fonti, metodologie, interdisciplinarietà, prospettive, Atti del XXIII Congresso internazionale di scienze genealogica e araldica Torino, Archivio di Stato, 21–26 settembre 1998, Rom 2000*.
 - 10 Niels Heldvad: *Sylva Chronologica circuli Baltici, Das ist: Historischer Wald, vnnnd Vmbzirck dess Baltischen Meers oder der Ost See, Darinnen neben Beschreibung der Länder vnd Orter ...*, Hamburg 1624, s. 10, ”Es liegen drey Ströme im Reich Dennemarck, so ... Ohresund, die Belt, vnnnd MittelfartSund ... Vnd auss diesen haben die König in Dennemarck anleitung vnnnd Vrsachen gehabt, das sie in jhrem Insignia vnnnd Wapen, drey Lewen führen ... Der Lew mit den neun Hertzen / bedeutet das Wapen von Jüthland. Der Trache ist das Wapen von Bornholm”.

- 11 Rigsarkivet, København, håndskriftsamlingen XIII, Genealogisk-Heraldisk Selskab, generalia in quarto, 70, "Holvaderi Riim om Adelen".
- 12 Rigsarkivet, København, Danske Kancelli B 164, XV A, diverse statistica ... 2.
- 13 Olaus Magnus: Historia de gentibus Septentrionalibus, Rom 1555, 2, 25, "Sclaii ... draco ...".
- 14 Philip Jacob Spener: Historia insignium illustrium sev operis heraldici, Pars specialis, Frankfurt a. M. 1680, p. 605 § VI, "... draco ... antiquum signum ...".
- 15 Det kgl. Bibliotek, København, håndskriftsamlingen, Villum Worm: Optegnelser om de danske provinsers våbener, Rostgaard, 44, folio, s. 51, "Insignia Daniæ Leo 9 Corda transiliens est Cimbria Septentrionalis. a Segudo primo Cimbrorum Judice ... Tres Leones quibus singulis tria adjecta sunt corda. Dania ... Draco fulvus vel aureus in solo rubro. Slavia Regio Obotritorum, seu Wandalorum ...".
- 16 Det kgl. Bibliotek, København, håndskriftsamlingen, NKS 578, folio, Peder Svendsen Riber: Historisk Beskrivelse om adskillige Tings Tildrag i Danmark og Hertugdømmerne, 1611, s. 20, "Vdtydings Paa Danmarks Waaben. 1. Dee 3 bla Løffuer vdi gult felld Ehr Kronens Rette Vaaben ... 4. Løffuen med 9 Hierteuhr Løffuen blaa och Hiertierne Røde Vdi gule feld bemerker Det Gotiske faure. 5. Dragen som ehr gul Vdi Røed felld ehr det Vendiske Vaaben. ...".
- 17 Det kgl. Bibliotek, København, håndskriftsamlingen, Werlauff 15, 4o, kopi af Peder Schumachers notat 1666, "... De 3 blaa Løver med guule Croner paa, udj guul felld med 9 røde Hierter strødde her og der i Skielden, ere Danmarks Crones rette Vaaben. ... Dend blaa Løve uden Crone over de 9 Røde Hierter udj guul felld skal være det Gotteske Vaaben. ... Lindormen, som er guul udj røed felld, er det Vendiske eller Schlawiske Vaaben. ...".
- 18 Helge Bruhn: Dannebrog og danske Faner gennem Tiderne, København 1949, s. 101ff, 120ff.
- 19 Armémuseum, Stockholm, AMA.0002456 og AMA.0002470.
- 20 Sammesteds, AMA.0002453 og AMA.0002461.
- 21 Sammesteds, AMA.0002457 og AMA.0002463.
- 22 Tøjhusmuseet, København, nr. Fa 52 og nr. Fa 55.
- 23 Rigsarkivet, København, Generalitets- og Kommissariatskollegiet, Depechekontoret, Kgl. ordrer og resolutioner 1767–1789, 3245, 1769, res. nr. 16, og 3303, 1782, res. nr. 263.
- 24 Sammesteds, 3315, 1785, res. nr. 95.
- 25 Rigsarkivet, København, Det kgl. danske genealogiske og heraldiske Selskab, 3, Koncepter til og kopier af udgåede breve, sag om selskabets svar af 7. juni 1785 til Danske Kancelli.
- 26 Rigsarkivet, København, seglsamlingen.
- 27 Hans Christian Bjerg og John Erichsen: Danske orlogsskibe 1690–1860, København 1980, nr 90 og 91.

Fremkomsten af heraldiske emblemer i den danske hær 1945–1950

Af Ronny Andersen

TITLE: The Emergence of Heraldic Emblems in the Danish Army 1945–1950

ABSTRACT: In the aftermath of the Second World War the Danish army was equipped with regimental metal badges inspired by the British tradition. A commission was formed in 1945 and after five years all the then existing regiments had been given their own identifying badge to be worn on the uniform. Without being pure heraldry, the badges drew heavily on heraldic traditions and reflected the history of the different regiments.

Based on a large material from the commission, now in the Danish National Archives, this paper examines the heraldic inspiration for the insignia with examples of badges that became a reality and badges that remained ideas and unfinished sketches. The paper also takes a critical approach to the practice of turning these three-dimensional metal badges without heraldic tinctures into two-dimensional heraldry, often with non-heraldic colours alongside the heraldic tinctures, a practice which continues to this day.

KEYWORDS/NØGLEORD: Military heraldry, Danish Army, heraldic badges, heraldic design / Militærheraldik, den danske hær, heraldiske mærker, heraldisk design

AUTHOR INFORMATION/FORFATTERINFORMATION: Ronny Andersen, AIH, arkivist, heraldic consultant, Danish National Archives / Ronny Andersen, AIH, arkivar, heraldisk konsulent, Rigsarkivet, Danmark – andersen@heraldik.org

Indledning

Efter afslutningen på 2. Verdenskrig igangsatte det danske Krigsministerium – senere Forsvarsministeriet – arbejdet med at få nyorganiseret den danske hær. Der var behov for nye uniformer, nyt materiel og der var også behov for at kunne skelne de forskellige afdelinger af Hæren fra hinanden. Man kiggede mod vest og lod sig inspirere af den

britiske hær og dens tradition med regimentsmærker.

Indtil 1945 havde den danske hær anvendt forskellige former for knapper med mærker og numre, men dette havde vist sig at være ganske utilstrækkeligt. Det var dog ikke kun et praktisk spørgsmål; det var mindst lige så vigtigt at få skabt et symbol til hver afdeling som kunne blive identitetsskabende og skabe et fællesskab blandt soldaterne:¹

”Hensigten med den foreslaaede Indførelse af Emblemer for de forskellige Enheder skulde først og fremmest være at give Enhedernes Personel af alle Grader et iøjnefaldende Kendemærke, skiftende fra Enhed til Enhed, for derved at understrege Samhøret indenfor Enheden og give Mulighed for en yderligere Fremelskning af Korpsaand.”²

Hærens Uniformskommission

Derfor nedsatte man i 1945 en kommission, der først og fremmest skulle komme med forslag til en ny uniform, men også til mærker til Hærens afdelinger.³

Denne opgave blev givet til en komité under Uniformskommissionen, der bestod af to repræsentanter fra Tøjhusmuseet – det danske militærhistoriske museum – en officer af reserven og en oberstløjtnant. Allerede indenfor et år var de første forslag til mærker for alle Hærens afdelinger færdige. Mærkerne var baseret på de forskellige afdelingers historie og oprindelse.

Forslagene blev herefter sendt til de respektive afdelinger for at høre deres kommentarer, og det afstedkom en stor mængde svar og nye forslag til mærkerne fra afdelingerne selv. Disse var dog kun i begrænset grad indarbejdet i de endelige forslag, som blev sendt til Krigsministeriet i 1947. En ekspert i militærhistorie fik til opgave at bedømme forslagene med det resultat, at halvdelen af mærkerne blev afvist.⁴

Komiteen og den militærhistoriske ekspert fortsatte sammen arbejdet med mærkerne og sideløbende med den proces blev de første mærker produceret.

Fra tegninger til metalmærker

Mærkerne blev anset for at være vigtige for Hæren og de forskellige afdelinger, og man ofrede meget på at opnå det bedst mulige resultat. Når en tegning af et mærke var blevet godkendt, blev den sendt til den daværende medaljør på Kgl. Mønt, Harald Salomon (1900–1990). Han lavede sin egen arbejds-skitse og modellerede derefter mærket i gips. Gipsmodellen skulle endeligt godkendes af Generalkommandoen, hvorefter produktionen af mærket kunne sættes i gang.

Der blev taget en afstøbning i bronze af modellen, som blev forlæggert for den kliché, der blev anvendt til at præge de endelige mærker i messing. I begyndelsen blev dette arbejde varetaget af guldsmedefirmaet A. Michelsen.⁵

De første mærker blev taget i brug i 1949, og de resterende mærker fulgte i de kommende år. I 1955 blev kommissionen nedlagt, og herefter blev sager om mærker behandlet af Generalkommandoen, Forsvarets Materielintendantur og Forsvarsministeriet, som nu var ministeriets navn.⁶

Siden da er der sket mange ændringer på området, og mærker er blevet genbrugt af andre afdelinger end den oprindelige som konsekvens af Hærens mange omstruktureringer.

Mærkernes indhold

Hærens afdelingsmærker er ikke heraldik i ren forstand, men er heraldiske i deres karakter, og mange af dem indeholder reference til eller er inspireret af eksisterende våbener. Mærkerne optræder ikke i skjold, de har ikke

Ill. 1. Hærmærket. Foto: Ronny Andersen.
Fig. 1. The Badge of the Army. Photo: Ronny Andersen.

heraldiske tinkturer og er bestemt til at være tredimensionelle metalmærker, ikke heraldiske våbener bestående af figurer på et skjold i kontrasterende tinkturer. Mærkerne gør dog brug af det heraldiske udtryk og heraldikkens æstetiske traditioner. Dette er mest fremtrædende i de mærker, der er inspireret af faktiske våbenskjolde.

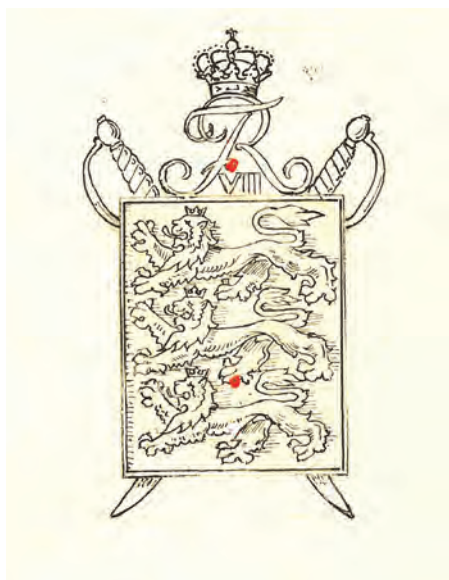
Mærkerne kan inddeles i følgende motivgrupper:⁷

- 1) Mærker med motiver fra kongevåbenet
- 2) Mærker bestående af eller inspireret af kommunal og regional heraldik
- 3) Mærker med militære symboler
- 4) Mærker med dyremotiver
- 5) Mærker inspireret af militære faner
- 6) Andre motiver

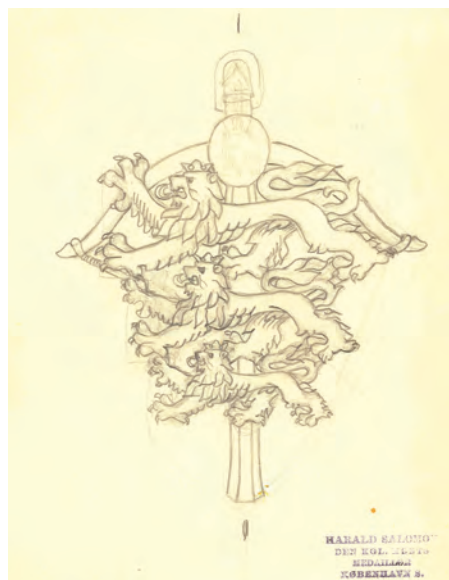

Ill. 2. Slesvigske Fodregiment. Foto: Ronny Andersen.
Fig. 2. Schleswig Foot Regiment. Photo: Ronny Andersen.

Kongekronen er meget ofte forekommende i mærkerne, hvilket også er tilfældet for kranser af forskellig slags. En stor del af mærkerne indeholder også et bånd med afdelingens valgsprog eller navn og næsten alle mærker indeholder monogrammet for den konge, under hvis regeringstid det pågældende regiment er oprettet. I det følgende vil jeg fokusere på mærker fra gruppe 1 og 2.⁸

Ill. 3. 14. Bataillon. Ikke anvendt udkast, tegnet af Aage Wulff. Foto: Ronny Andersen.
Fig. 3. 14th Battalion. Unused design by Aage Wulff. Photo: Ronny Andersen.

Ill. 4. 14. Bataillon. Harald Salomons arbejdstegning. Foto: Ronny Andersen.
Fig. 4. 14th Battalion. Working sketch by Harald Salomon. Photo: Ronny Andersen.

Mærker med motiver fra kongevåbenet

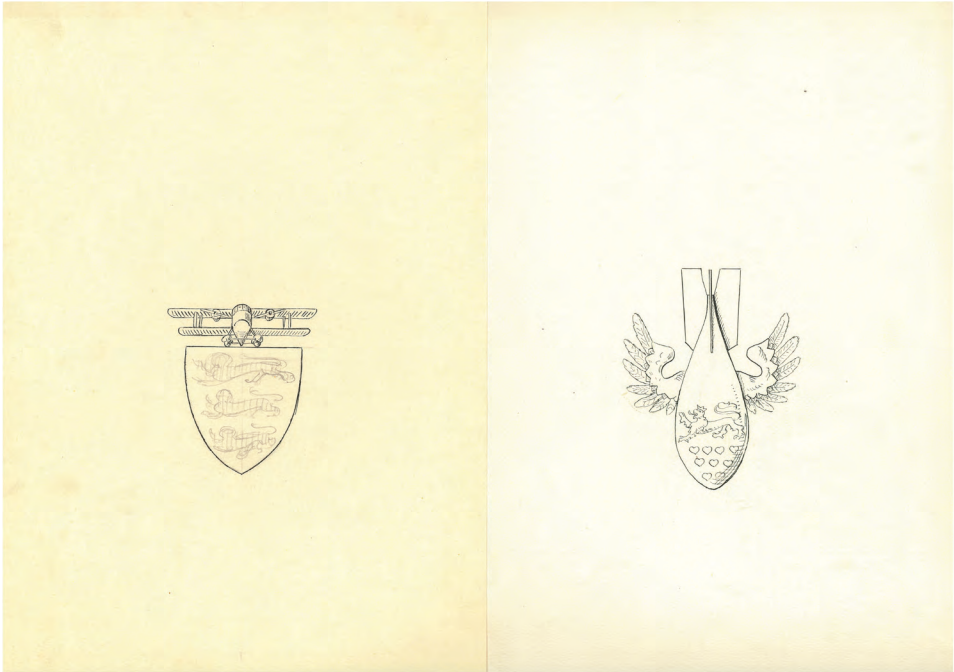
Danmarks kronede rigsvåben, de tre kronede løver omgivet af ni hjerter, blev anvendt i et mærke for hele Hæren, det såkaldte Hærmærke, hvor skjoldet var omgivet af en laurbærkrans. (Ill. 1).

Hertugdømmet Slesvigs våben, de to løver, blev anvendt i tre mærker. Slesvigske Fodregiment anvendte selve våbenet, med skjoldet placeret på et sværd. (Ill. 2).

De to løver anvendtes også af Sønderjyske Artilleriregiment, hvor løverne blev placeret på et kanonrør. En meget kortlivet brug af

de to løver var i mærket for 21. Bataillon, også kaldet Slesvigske Jægerkorps, som dog blev nedlagt et år efter oprettelsen.

I nogle af mærkerne er en mærkværdig heraldisk misopfattelse fra 1600-tallet blevet ført videre. Danmarks våben – de tre løver, men ganske ofte uden hjerterne – blev på et tidspunkt opfattet som Sjællands våben. Våbenet for kongetitlen “de Venders”, en lindorm, blev opfattet som Fyns våben og kongetitlen “de Goters” løve over ni hjerter, blev opfattet som Nørrejylland våben.⁹ Denne misopfattelse blev kontinuerligt gentaget, også fra officiel side, og fandt også vej til Hærens afdelingsmærker.

Ill. 5. Ikke anvendte udkast for flyverafdelinger på Sjælland og i Jylland. Foto: Ronny Andersen.
Fig. 5. Unused designs for air force units placed on Zealand and in Jutland. Photo: Ronny Andersen.

De tre løver uden hjerter, der skulle symbolisere Sjælland, blev anvendt i tre mærker, Sjællandske Livregiment, Sjællandske Artilleriregiment og endnu en kortlivet afdeling, 14. Bataillon.

Den første skitse af mærket til 14. Bataillon viser de tre løver på et rektangel foran to krydsede sværd. Skitsen er tegnet af den kendte danske heraldiske kunstner Aage Wulff (1918–2003), der var ansat på Tøjhusmuseet og har udført en stort antal skitser for Uniformskommissionen. (Ill. 3). Den endelige udformning ses i medaljør Harald Salomons streg i en arbejdsstegning til brug for hans arbejde med at modellere gipsmodellen. (Ill. 4).

Den såkaldte fynske lindorm blev kun anvendt i et enkelt mærke for Fynske Livregiment, mens den nørrejske løve blev anvendt i tre mærker; et mærke for endnu en kortlivet bataillon, 8. Bataillon, og i mærkerne for Jyske Dragonregiment og Nørrejske Artilleriregiment.

Som en kuriositet skal det nævnes, at det såkaldte jyske og sjællandske våben også blev anvendt i nogle tidlige skitser til mærker for Flyvevåbenet på en ukonventionel måde; i de ikke-anvendte tegninger ses våbenerne på en bombe og på skjolde, der er kronet af flyvemaskiner.¹⁰ (Ill. 5).

Ill. 6. Ikke anvendt udkast for 15. Bataillon, tegnet af Aage Wulff. Foto: Ronny Andersen.

Fig. 6. Unused design for 15th Battalion by Aage Wulff. Photo: Ronny Andersen.

Ill. 7. Ikke anvendt udkast for 16. Bataillon, tegnet af Aage Wulff. Foto: Ronny Andersen.

Fig. 7. Unused design for 16th Battalion by Aage Wulff. Photo: Ronny Andersen.

Mærker bestående af eller inspireret af kommunal og regional heraldik

Et ganske stort antal mærker har motiver inspireret af kommunal og regional heraldik. Et af de interessante eksempler er mærket for 1. Regiment, der var tilknyttet København. To ikke-anvendte forslag for mærket er bevaret som skitser, og består af det heraldiske indhold fra seglene for de to herreder, der dækkede København og omegn, Smørum herred – med et kronet kors og roser – og Sokkelund herreds tre træer.¹¹ Man beslut-

tede sig imidlertid for en mere direkte henvisning til København og mærket kom til at bestå af dele af Københavns store våben. Dog ikke skjoldet i sig selv, men skjoldholderne, den kronede hjelm, militært udstyr og trofæer og dertil et harnisk med Christian IXs monogram.

Et andet herredssegl lå til grund for et mærke, Gram herreds segl, hvor figuren er en tilbagestående kronet grif. Hertil blev der føjet et skriftbånd med Christian IXs monogram.

De på daværende tidspunkt relativt nye våbener for Fyns amt og Maribo amt, blev

Ill. 8. 12. Bataillon. Foto: Ronny Andersen.
Fig. 8. 12th Battalion. Photo: Ronny Andersen.

inspirationskilde for to mærker. Roserne og kronerne fra Fyns amts våben blev suppleret med to rifler i 10. Bataillons mærke. Lindormen i 15. Bataillons mærke kom fra Maribo amts våben, hvor den var placeret som en henvisning til hertug Christopher af Lolland, da lindormen er afbildet på hans gravmæle i Roskilde Domkirke.¹² En meget elegant skitse af mærket, der efter min mening er meget bedre end det endelige resultat, viser lindormen siddende på sin egen hale, der omkranser Christian VII's monogram.¹³ (Ill. 6).

En anden skitse til et mærke, der aldrig blev anvendt, er forslaget til mærket til 16. Bataillon. Tegningen viser en havfrue, der stiger op fra bølgerne og er baseret på det såkaldte våben før øen Møn. (Ill. 7).¹⁴ Dette mønske våben har aldrig formelt eksisteret i anden kontekst end den militære, da det har

sin oprindelse i en militærfane fra 1747, tilhørende et mønsk regiment.¹⁵

Hovedfigurerne i våbenerne for byerne Holstebro, Roskilde, Odense og Fredericia blev anvendt som motiver i mærker, og for Fredericias vedkommende endda to gange. 7. Regiment foreslog selv, at de skulle anvende Fredericias våben, men Uniformskommissionen mente at det retteligt burde tilkomme 12. Bataillon, der havde større tilknytning til byen. Fredericias våben er fra 1655 og viser en løve, der svinger et sværd og holder en laurbærgren. Som en af de få byer i Danmark, har Fredericia et valgsprog, PRO PACE ARMATUS, som også er medtaget i mærket.¹⁶ (Ill. 8).

Da 12. Bataillon anvendte hele løven i sit mærke, var det muligt for 7. Regiment at anvende løvens hoved i sit mærke.

Bedømmelse af mærkerne

Hvis man skal bedømme mærkerne under ét, da kommissionens arbejde var færdigt i 1955, må man først og fremmest anerkende, at kommissionen havde gjort en imponerende indsats. Over 70 mærker var blevet komponeret i meget høj kvalitet og med deltagelse af nogle af landets bedste kunsthåndværkere indenfor heraldikken og medaljørkunsten. Mærkerne er for en stor del godt udtænkte, smukt komponerede, og afspejlende de enkelte afdelingers historie. De mange skitser og forslag, der endte med ikke at blive anvendt, og som ligger i kommissionens arkiv, viser med al tydelighed det store arbejde, der blev gjort.

Der er ingen tvivl om, at én af hovedårsagerne til mærkernes fremkomst, at skabe

fællesskabsfølelse og korpsånd indenfor de forskellige afdelinger, blev opnået. Afdelingsmærkerne er blevet meget populære og identitetsbærende, og der er ofte ophedet debat, hvis et mærke bliver ændret eller afskaffet som en konsekvens af organisatoriske ændringer i Hæren.

Heraldiske skjolde og tinkturer

Allerede tidligt i kommissionens arbejde med mærkerne var der ideer fremme om, at mærkerne eventuelt kunne farvelægges og placeres i skjolde, så de derved ville blive en form for heraldik.¹⁷ Dette frembød visse komplikationer, da der er grundlæggende forskel mellem heraldiske våbener og tredimensionelle metalmærker. Et våbenskjold er kendetegnet ved et skjold, der har heraldiske figurer og delinger i kontrasterende farver, og er oftest todimensionel grafik, mens afdelingsmærkerne er tredimensionelle, ofte ret komplicerede og bestemt til at bæres som fysiske genstande. Mange af mærkerne har også et kongeligt monogram eller et valgsprog som en integreret del af mærket, og i mange tilfælde anvendes også kongekronen. I dansk heraldik kan kongekronen ikke anvendes som en heraldisk figur, kun som et element udenfor skjoldet. Disse grundlæggende forskelle var ét problem; et andet var farvelægningen af mærkerne.

Det står klart, at det ikke er uden problemer at foreslå heraldiske tinkturer til i visse tilfælde ganske komplicerede mærker. Ved et møde i kommissionen den 10. januar 1950 blev tinkturerne diskuteret, og kommissionen havde også rådført sig med Statens Heraldiske Konsulent, Poul Bredo Grandjean

(1880–1957). Han havde udtalt, at 10 af mærkerne kunne farvelægges heraldisk korrekt, mens resten ikke kunne.¹⁸ Martin Ellehauge (1892–1975), inspektør på Tøjhusmuseet, der havde det heraldiske ansvar i kommissionen, erklærede derimod, at der historisk var mange eksempler på våbener, som ikke levede op til tinkturreglen. På Tøjhusmuseet var man forsøgsvis begyndt at farvelægge nogle af mærkerne og havde også opstillet en oversigt over de historiske farver, der var tilknyttet hvert regiment og hver afdeling af Hæren. Dette skulle vise sig at være afgørende for den videre proces.

Ved et møde en uge senere fremlagde Ellehauge flere farvelagte mærker, og foreslog samtidig at mærkerne skulle placeres i skjolde, alle af samme form og størrelse. Dette blev godkendt af kommissionen.¹⁹

I august 1950 fremlagde Ellehauge en 33 sider lang fremstilling vedrørende “Militære afdelingsvåbener“, som han nu kaldte mærkerne.²⁰ I hans terminologi havde de udviklet sig fra mærker til våbener. I sin fremstilling gav han en kort oversigt over heraldikkens historie og forbandt den tidlige heraldik på slagmarken med de moderne afdelingsvåbener. En stor del af fremstillingen handlede om farvelægning af mærkerne; han mente, at det bestemt var muligt at farvelægge mærkerne:

“At farvelægning er mulig, er der ingen tvivl om. Thi enten er et mærke heraldisk, og i så fald må det kunne heraldisk farvelægges, da farven er grundelementet i heraldik; eller også er mærket uheraldisk; farvelægning kan da ske efter rent æstetiske principper og vedkommer ikke heraldikeren.”²¹

Ellehauge fortsatte med en fremstilling af

Ill. 9. Udkast til afdelingsvåben, malet af Aage Wulff. Foto: Ronny Andersen.
Fig. 9. Design for unit coat of arms. Painted by Aage Wulff. Photo: Ronny Andersen.

de historiske militære farver, som var tilknyttet afdelingerne – ofte havde hver afdeling to eller tre farver tilknyttet sig, baseret på uniformer og andre historiske kilder. Efter Ellehauges mening burde disse farver være den grundlæggende farveskala for hver enkelt afdelings mærke.

Han fremsatte også den mening, at der intet var galt i at placere en figur i et skjold, delt af forskellige tinkturer, og fremdrager igen historiske eksempler på dette.²² Det er et træk, Ellehauge bruger flere gange i teksten; han konkluderer, at et brud på de heraldiske principper slet ikke er et brud, da der kan fremfindes eksempler på det samme i klassisk heraldik.

Ill. 10. Ikke anvendt udkast til våben for Gardehusarregimentet. Malet af Aage Wulff. Foto: Ronny Andersen.
Fig. 10. Unused design for coat of arms for The Guard Hussar Regiment. Painted by Aage Wulff. Photo: Ronny Andersen.

De fleste heraldikere tror jeg kan blive enige om, at der er en forskel mellem historiske eksempler på våbener, der ikke lever op til de heraldiske principper – og dem findes der givetvis mange af – og så bevidst bryde heraldiske principper i skabelsen af nye våbener, hvor man har mulighed for faktisk at overholde de heraldiske principper. Ellehauge konkluderede, at den heraldiske tinkturregel blot er en rettesnor, som skal følges, hvis omstændighederne tillader det – og at en udstrakt frihed til at bryde den må være tilladt, når der er bydende grunde til det, som historiske og militære grunde.²³ Det følgende citat er et koncentrat af Ellehauges holdning: “Afvigelser [fra heraldiske normer,

RA], der ikke kan ændres uden nedsættelse af mærkernes militære værdi, må betegnes som legitime nydannelser og altså som god heraldik.”²⁴

Denne holdning til heraldik resulterede i en række militære afdelingsvåbener med talrige brud på heraldiske principper, såsom at placere hele mærket med bogstaver, monogram, kongekronen i et skjold, ofte delt af flere forskellige farver, herunder ikke-heraldiske farver som karmoisinrød og anvendelsen af flere nuancer af den samme farve i samme skjold og at bryde tinkturreglen på mangfoldige måder. (Ill. 9). Desværre blev disse afdelingsvåbener godkendt af Krigsministeriet og blev derfor officielle. Det fremgår også af materialet, at våbenerne åbenbart blev godkendt af Statens Heraldiske Konsulent, omend han var noget tilbageholdende med at gøre det.²⁵

Forspildte muligheder

Blandt skitser til de farvelagte mærker er der nogle interessante afviste forslag, der viser, at man kunne være gået en anden vej. En mere heraldisk korrekt vej, hvor våbenskjoldet er afledt af metalmærket, i stedet for at placere hele mærket i et skjold. To skitser til et våben for Gardehusarregimentet viser regimentsmærkets hovedmotiv, falken, i korrekte tinkturer og ovenfor skjoldet er et skriftbånd med afdelingens valg-sprog og det kongelige monogram.²⁶ (Ill. 10). Denne løsning ville have været en meget elegant måde at danne et våbenskjold ud fra det fysiske metalmærke. Desværre blev det aldrig til virkelighed. Skitserne er smukt malede af Aage Wulff.

Fra dengang til nu

Beslutningen om at placere afdelingsmærkerne i skjolde og farvelægge dem tilslører den forskel der er mellem fysiske metalmærker og våbenskjolde. Det blev kun forværret i årene derefter, hvor først Søværnet og så Flyvevåbenet også fik heraldiske mærker. Både Søværnet og Flyvevåbenet fik fra begyndelsen faktiske våbenskjolde, og en skabelon for hvert værns våben blev skabt. For Søværnets vedkommende placeres våbenet på Søværnsmærket, det kronede anker, mens Flyvevåbenet anvender et kronet vingepar, hvorpå skjoldet og et skriftbånd med valg-sprog placeres. Det er ganske vanskeligt at forklare for heraldisk ukyndige, at Hærens farvelagte mærker i skjolde ikke er det samme som den rene heraldik, der føres af Søværnet og Flyvevåbenet og også af Hjemmeværnet. Hjemmeværnet fik også faktiske våbenskjolde, og interessant nok på samme tid, som Hæren fik sine mærker.

Der er endnu en kategori af såkaldte værnssfælles enheder i Forsvaret og disse enheder har ikke en fast emblemantik, da de ikke hører til hverken Hæren, Søværnet eller Flyvevåbenet. Den nyeste af disse enheder, Specialoperationskommandoen, besluttede sig for at føre et metalmærke i Hærens tradition, og det er blevet godkendt af Rigsarkivet. Siden 1985 har Rigsarkivet som institution fungeret som Statens Heraldiske Konsulent, og har siden da fastholdt, at metalmærker godkendes som sådanne uden farver, da de ikke er våbenskjolde og er bestemt til at blive båret som fysiske mærker. Alligevel anvender Specialoperationskommandoen en ikke-

godkendt version af mærket – dog ikke placeret i et skjold.

I løbet af 1990'erne udviklede der sig en anden tendens, hvor nye mærker i Forsvaret blev påvirket af den måde, hvorpå man tegner moderne grafiske logoer. Det ligger udenfor emnet her at gå nærmere ind på denne udvikling, men det fuldender billedet af det danske forsvars noget mudrede nutidige emblematiske system.

Kilder og litteratur

Rigsarkivet, Forsvarsministeriet, Hærens Uniformskommission: Sager (1945–1951), 1–3.
Achen, Sven Tito: *Danmarks kommunevåbener samt Grønlands og Færøernes*. København 1982
Andersen, Ronny & Niels Arne Dam: Danske landsdelsvåbener på tre lågbægre fra Frederik V's tid, *Heraldisk Tidsskrift* nr. 114, 2016.
Bruhn, Helge: *Dannebrog og danske Faner gennem Tiderne*. København 1949.
Grandjean, Poul Bredo: *Det danske Rigsvaaben*. København 1926.
Schöller, Carl-Gustav: *Hærens afdelingsmærker efter 1945*. Frederikssund 1991.

Noter

1 Schöller, Carl-Gustav: Hærens afdelingsmærker efter 1945. Frederikssund 1991, s. 9–10.
2 Rigsarkivet, Forsvarsministeriet, Hærens Uniformskommission: Sager (1945–1951), ”Redegørelse for Forslag til Emblemer og Navne til Hærens historiske Enheder”, udateret.
3 Schöller 1991, s. 12. Kommissionen fik navnet ”Hærens Uniformskommission” og dens arkiv er i Rigsarkivet, Forsvarsministeriet, Hærens Uniformskommission: Sager (1945–1951), 1–3. Arkivet indeholder ikke mødereferater fra før 1949, og i referaterne fra de 84 møder, hvortil der er bevaret referater, er mærkerne kun nævnt ganske få gange. Grunden er sandsynligvis, at mange af mærkerne var færdige på dette tidspunkt.

4 Schöller 1991, s. 13–21.
5 Schöller 1991, s. 24–25.
6 Nedlæggelsen blev bekendtgjort i et brev af 12. oktober 1955 fra Forsvarsministeriet til Uniformskommissionen. Fotokopi i kommissionens arkiv, Rigsarkivet, Forsvarsministeriet, Hærens Uniformskommission: Sager (1945–1951), 1: Referater og korrespondance.
7 Dette følger grundlæggende Schöllers definitioner, Schöller 1991, s. 42–48.
8 Medmindre andet er angivet, er informationerne fra Schöller 1991.
9 Grandjean, Poul Bredo: *Det danske Rigsvaaben*. København 1926, s. 109. For eksempler på misforståelserne anvendt i faner, se Bruhn, Helge: *Dannebrog og danske Faner gennem Tiderne*. København 1949, s. 104, 121, 131–142.
10 Rigsarkivet, Forsvarsministeriet, Hærens Uniformskommission: Sager (1945–1951), 3: Udkast til militære emblemer.
11 Rigsarkivet, Forsvarsministeriet, Hærens Uniformskommission: Sager (1945–1951), 3: Udkast til militære emblemer.
12 Achen, Sven Tito: *Danmarks kommunevåbener samt Grønlands og Færøernes*. København 1982, s. 95, 100.
13 Rigsarkivet, Forsvarsministeriet, Hærens Uniformskommission: Sager (1945–1951), 3: Udkast til militære emblemer.
14 Rigsarkivet, Forsvarsministeriet, Hærens Uniformskommission: Sager (1945–1951), 3: Udkast til militære emblemer.
15 Andersen, Ronny & Niels Arne Dam: Danske landsdelsvåbener på tre lågbægre fra Frederik V's tid, *Heraldisk Tidsskrift* nr. 114, 2016, s. 177–178.
16 Achen 1982, s. 38.
17 Schöller 1991, s. 57.
18 Referat af mødet 10. januar 1950, Rigsarkivet, Forsvarsministeriet, Hærens Uniformskommission: Sager (1945–1951), 1: Referater og korrespondance.
19 Referat af mødet 17. januar 1950, Rigsarkivet, Forsvarsministeriet, Hærens Uniformskommission: Sager (1945–1951), 1: Referater og korrespondance.
20 Militære afdelingsvåbener, Rigsarkivet, Forsvarsministeriet, Hærens Uniformskommis-

- sion: Sager (1945–1951), 1: Referater og korrespondance.
- 21 Militære afdelingsvåbener, s. 22. Rigsarkivet, Forsvarsministeriet, Hærens Uniformskommission: Sager (1945–1951), 1: Referater og korrespondance.
 - 22 Militære afdelingsvåbener, s. 23. Rigsarkivet, Forsvarsministeriet, Hærens Uniformskommission: Sager (1945–1951), 1: Referater og korrespondance.
 - 23 Militære afdelingsvåbener, s. 28, 29. Rigsarkivet, Forsvarsministeriet, Hærens Uniformskommission: Sager (1945–1951), 1: Referater og korrespondance.
 - 24 Militære afdelingsvåbener, s. 31. Rigsarkivet, Forsvarsministeriet, Hærens Uniformskommission: Sager (1945–1951), 1: Referater og korrespondance.
 - 25 Schöller 1991, s. 58.
 - 26 Rigsarkivet, Forsvarsministeriet, Hærens Uniformskommission: Sager (1945–1951), 3: Udkast til militære emblemer.

Orlogsheraldik i Den Kongelige Danske Flåde – Søværnet

Af Erik Dam

TITLE: The Heraldic Traditions of the Royal Danish Navy between 1959–2010 – and from 2017

ABSTRACT: The tradition of Naval heraldry in the Royal Danish Navy (RDN) can be traced back to the 17th century, where all the man-of-war sailing ships had elaborate decorations on both transom and bow. These heraldic woodcarving masterpieces often showed relations to a King of Denmark or the ship's name. With the introduction of steam-powered steel ships this heraldic tradition changed drastically. In the 1950's there was an increasing interest among the RDN mariners to reintroduce the heraldic coats of arms – in order to facilitate an easier recognition and increase cohesion onboard the ships. The RDN established a work-group to determine a standard heraldic design. On 15 April 1959, the first 15 ships' badges were approved by H.M. King Frederik IX – and in 1961, heraldic coats of arms for other naval institutions were approved. In 2017, the office of the Royal Danish Navy's Heraldic Adviser was established. Since 1959, a total of 277 heraldic coats of arms (incl. the Naval Home Guard) have received the official Royal approval.

KEYWORDS/NØGLEORD: Royal Danish Navy, Fleet, Flotilla, naval heraldry, heraldic traditions, heraldic adviser / Søværnet, Den Kongelige Danske Marine, flåden, orlogsheraldik, heraldiske traditioner, heraldisk rådgiver

AUTHOR INFORMATION/FORFATTERINFORMATION: Erik Dam, Heraldic Adviser of the Royal Danish Navy, Master Chief Petty Officer RDN (ret.), Charlottenlund, Denmark / Erik Dam, Søværnets Heraldiske Rådgiver, chefsergent i Søværnet (pens.), Charlottenlund, Danmark – dam@dam.dk

Den kontinuerlige brug af heraldik i Søværnet indledes

Den 21. december 1961 blev der i Søværnskommandoen afholdt det første møde i Søværnskommandoens Heraldiske Udvalg, som bestod af H. M. Kongens jagtkaptajn kommandør S.G. Jørgensen (deltog 1961–1967), statens heraldiske konsulent Paul

Warming (deltog 1961–1985), arkitekt N. E. Botfeldt, Orlogsværftet (deltog 1961–1986), og adjudanten for Chefen for Søværnet kaptajnløjtnant A. Lillegaard (deltog 1961–1964). Siden 1967 har betegnelsen været: Søværnets Heraldiske Arbejdsgruppe, hvis våbenforslag alle vurderes af Rigsarkivets Heraldiske Konsulent.

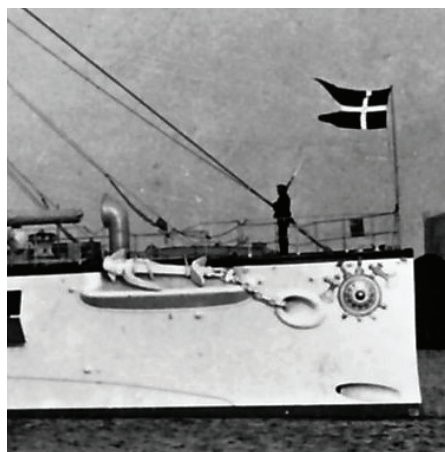
I de første 6 år blev der approberet 76

Ill. 1. Sejlskibstidens heraldiske udsmykning. Allerede fra sejlskibenes tid var den danske orlogsfåde ofte udsmykket med heraldik. Et eksempel herpå er Linjeskibet DANNEBROGE (1692–1710), som den 4. oktober 1710 eksploderede under Den Store Nordiske Krig i Køge Bugt – hvorved næsten alle i den 600 mands store besætning blev dræbt. I øvrigt fik adskillige orlogsfartøjer i sejlskibenes tid navne svarende til felter i kongevåbenet.

The heraldic decorations on the transom of the Danish ship-of-the-line DANNEBROGE, that exploded on 4. October 1710 during the Great Northern War. Almost the entire crew of 600 were killed.

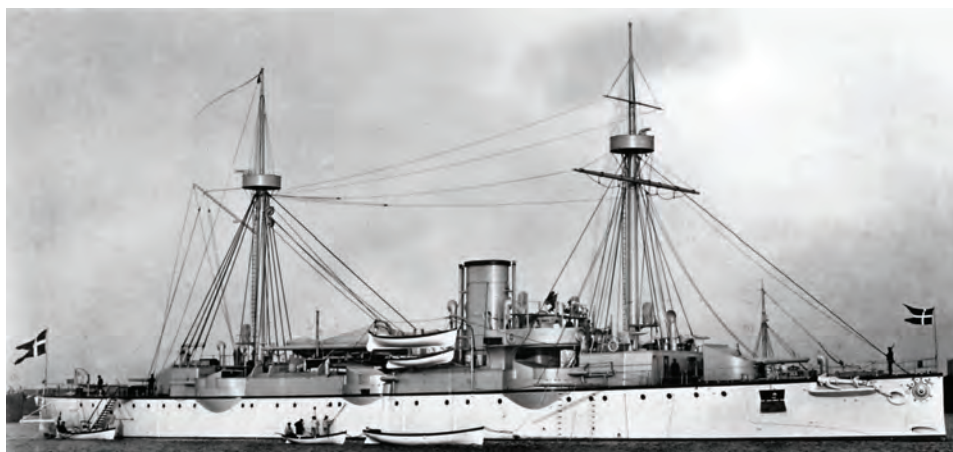
våbenskjolde til Søværnet, hvilket alene lod sig gøre, fordi der var udført et stort forarbejde af heraldisk kyndige fra Dansk Heraldisk Samfund af 1946, der netop på dette tidspunkt indgik i et større heraldisk selskab: Societas Heraldica Scandinavica.

Ill. 2–6. Panserstålrorlogsskibene i 1880'erne – og den sidste store heraldiske ornamentering. Fotografi (1899) af Krydserkorvetten VALKYRIEN. Stævndekorationen – der viser et vikingskjold, som hviler på 2 vikingsværd og 2 stridsøkser – er udført i to ens eksemplarer, et til hver stævnside. Krydseren indgik i Flåden i 1890 – under den lange fredsperiode i Europa (1871–1913) – og udgik af Flådens tal 1923. Daværende kronprins Frederik

I 2019, præcis 60 år efter at de første våbenskjolde til Søværnets enheder blev kgl. approberet, er der – inklusive Marinehjemmeværnet – officielt tildelt 277 våbenskjolde.

Overvejelserne – og de heraldiske forbe-

(9.) var i 1919 på togt med VALKYRIEN. Fotografiet t.v. (ca. 1910) viser hækken på VALKYRIEN, hvor de heraldiske traditioner fra de ornamenteringer, som var gældende for de i samme periode udfasede træ- og sejlskibe, ses anvendt. Her ses valkyriens symbolske hjelm og udbredte vinger over et højt og smalt skjold, hvori de tre rigsløver. Skjoldformen er tilpasset agterstævnens spidse form og kongekronen er erstattet af en klassisk krigerhjem. De små pyntelige vinger oplyser om, at det er en valkyriehjelm.

The four pictures Ill. 2–6 show the all gilded heraldic decorations of the all-steel-hull Cruiser Corvette VALKYRIEN. On both sides of the bow there is a Viking shield placed upon two swords and two battleaxes, and at the stern – a pair of wings, supporting the royal coat of arms with 3 lions, that is adorned by the winged helmet of the Norse Mythology's "chooser of the slain": Valkyrie.

redelser – hen mod indførelse af skibsvåbner i Danmark foregik dog allerede i årene 1950–59. Hele dette forløb er indgående beskrevet i den af Chefen for Søværnet udgivne publikation *Heraldik i Søværnet* (1981), som blev udarbejdet af den heraldiske arbejdsgruppens

daværende sekretær, kaptajnløjtnant Henrik Muusfeldt, samt i bogen *Dansk Orlogsheraldik 1959–2010* (2010), som blev udarbejdet af Søværnets daværende historiske konsulent og orlogshistoriker Hans Christian Bjerg, og hvorfra størstedelen af de i denne

Ill. 7. Runde (uofficielle) våbenskjolde anvendt i perioden 1954–1959 af Fregatterne ESBERN SNARE og ROLF KRAKE.

Unofficial and privately produced ships' badges for two Danish Frigates.

Ill. 8–9. En videreførelse af sejskibenes heraldiske samhörighed mellem et orlogsskibs navn og dets våbenskjold ses her, hvor Dannebrogordenens ordenstegn er valgt som våbenfigur for Kongeskibet DANNEBROG (indgået i Flådens tal 1932). Efter kong Christian V i 1671 indstiftede Dannebrogordenen, og hvor der er bestemmelser i ordenens statutter fra 1693, som endnu er gældende – så har der siden den 6. oktober 1692, hvor Linjeskibet DANNEBROGE blev søsat – været en forbindelse mellem Dannebrogordenen og Søværnet. I alt har der været navngivet 3 linjeskibe og 2 kongeskibe (det første 1880–1932).

Coat of arms for the Royal Yacht DANNEBROG – showing the symbolic coherence with the Order of Dannebrog (est. 1671).

redegørelse anvendte våbenskjolde (fra før 2010) er hentet.

I slutningen af 1950'erne fandt uofficielle runde våbenskjolde indpas og anvendelse,

hvorefter de blev afløst af kgl. approberede våbenskjolde i den form, som stadig er gældende for heraldikken i Søværnet.

Den første kgl. approbation af et våben-

Ill. 10. Grønlands Kommando
Island Command Greenland
(1976–2012)

Ill. 11. Søværnets Materiel Kommando
RDN Materiel Command
(1974–2006)

Ill. 12. Færøernes Kommando
Island Command Faroes
(1979–2002)

skjold i Søværnet skete den 15. april 1959 og omfattede blandt andre Kongeskibet DANNEBROG. Chefen for Kongeskibet er H. M. Dronningens jagtkaptajn, som i denne egenskab samtidig er formand for Søværnets Heraldiske Arbejdsgruppe.

Eksempler på dansk orlogsheraldik i perioden 1959 til 2010

Ill. 10–21 viser nogle af de våbenskjolde, som Søværnet har anvendt – med kgl. approbation – siden den 15. april 1959, og som alle er gengivet i bogen *Dansk Orlogsheraldik 1959–2010*.

Verdens ældste søofficersskole ligger i København, hvor den blev grundlagt i 1701 af Christian V's søn Ulrik Christian Gyldenløve, greve af Samsø. I 1719 blev der anlagt en (ny) anciennitetsrulle for Søetatens officerer. Listen omtales som "1720-Rullen" – eller (rettelig) som "Raben-Rullen" – efter admiral Peter Raben (1661–1727). Denne "nye" liste erstattede en ældre liste, som begyndte med Niels Juel (1629–1697). Admiral Peter Tordenskiold (1690–1720), der blot 30 år gammel blev dræbt i en duel den 12. november 1720, står som nr. 6 i "Raben-Rullen", men denne rulle bliver senere kendt under navnet "Tordenskiold-Rullen". Ved udnævnelsen fra Søværnets Officersskole tildeles de

Ill. 13.
1. Eskadre
Inspektionsskibeskadren
Fishery Inspection Squadron
(1980–)

Ill. 14.
2. Eskadre
Fregateskadren
Frigate Squadron
(1979–2000)

Ill. 15.
3. Eskadre
Mineskibeskadren
Mine Warfare Squadron
(1978–2005)

Fregatter / Frigates

Ill. 16. VALDEMAR SEJR
(4. april 1962)

Ill. 17. PEDER SKRAM
(11. november 1964)

Ill. 18. NIELS EBBESEN
(15. april 1959)

Korvetter / Corvettes

III. 19. FLORA
(30. september 1959)

III. 20. PETER
TORDENSKIOLD
(13. juni 1979)

III. 21. NIELS JUEL
(15. september 1977)

Og mange, mange flere...

III. 22. De her viste våbenskjolde – som både omfatter nuværende og tidligere anvendte – er alle repræsentative eksempler på Søværnets heraldiske traditioner.

All the above shown coats of arms – both historical and still in use – presents a representative collection of the heraldic traditions, that has been used within the RDN.

Ill. 23. Da Dronningen besøgte Marineudkigsstation Føllesbjerg den 8. september 2016, modtog Majestæten af stationslederen seniorsergent Ken Nordmann Larsen et eksemplar af stationens gaveskjold, som Dronningen her stolt og glad viser frem under eftermiddagskaffen.

Her Majesty the Queen having just received the coat of arms from the Station Chief: Senior Chief Petty Officer Ken Nordmann Larsen.

nye søofficerer stadig et nummer efter Søofficers-rullen og modtager samtidig et Tordenskiold-nummer!

Orlogsheraldiske eksempler 2010–2017

Marineudkigsstation Føllesbjerg

Det hører med til historien, at Dronningen ombord på Kongeskibet har en næsten komplet samling af Søværnets våbenskjolde. En samling, som blev startet af Majestæstens far – Kong Frederik IX.

Motivering: Som våbenfigur for både

Ill. 24. Marineudkigsstation Føllesbjerg
Naval Station Føllesbjerg

Marineudkigsstation Føllesbjerg (MUS FØL) og Marineudkigsstation Hellebæk (MUS HEL) er der valgt en forsvarsberedt, angrebsklar og over havet flyvende isfugl, der med sit skarpe blik kan identificere selv de mindste ”fisk”, som drister sig ind i dens revir – under havets overflade. De to bølger er symboler for henholdsvis Storebælt – og dermed MUS FØLs ansvarsområde – og for Øresund, som varetages af MUS HEL – samt for den direkte og konstante overvågning af disse to danske stræder, som er marineudkigsstationernes hovedopgave.

Brugen af guld er udtryk for MUS FØLs status som den først etablerede (1952) af de to marineudkigsstationer i Danmark. Ifølge

tilgængelige ornitologiske oplysninger er der registreret ynglende isfugle på Langeland, hvor MUS FØL er placeret.

MUS HEL har til huse i en bygning, der fra tiden før husnumre – og fortsat – over indgangsdøren bærer husets navn ”Halcyon”, der fra det græske ”Alcyone” er blevet den latinske genetiske betegnelse for isfugle. Heraf kan det udledes, at de to marineudkigsstationer, ”Alcyones rede på kysten”, er beskyttet af ”vindenes gud”, som med ”ro og stilhed” skaber et (overvejende) ”fredfyldt” tjenestested.

Kgl. approberet 10. februar 2010.

Marineudkigsstation Hellebæk

Brugen af sølv er udtryk for Marineudkigsstation Hellebæks status som den anden etablerede (1958) af de to marineudkigsstationer i Danmark.

Nogle historiske betragtninger: I *Meta-morfofer* (bog XI, DCCXLV) skriver den romerske digter Ovid (år 43 f. Kr. – 17 e. Kr.): ”*Da er der stille på havet. Thi Aeolus holder da stormen fængslet – og skaffer ro for sin datters unger i reden*”. Udtrykket ”Halcyon Days” benyttes i det engelske sprog og kultur til at beskrive idealerne for velstand, glæde, befrielse, frigivelse eller ro og stilhed og anvendes som et udtryk for den mestendels fredfyldte tid. ”Halcyon Days” anvendes oprindelig som betegnelse for de 7 vinterdage (omkring årets korteste dag), hvor stormen aldrig kommer. I den periode bygger Alcyone (omskabt til en isfugl) sin rede på kysten og lægger sine æg. Alcyones far – Aeolus, vindenes gud – sørger for, at hun kan gøre dette i trykthed – ved at ”holde stormen fængslet” og ”holde bølgerne i ro”.

Ill. 25. Marineudkigsstation Hellebæk
Naval Station Hellebæk

Begge marineudkigsstationers isfugle skal dog også ses som et udtryk for deres årvågenhed og beredvillighed til at forsvare, hvis ”reden” (her i overført symbolsk betydning: Danmark) trues fra vandsiden!

Kgl. approberet 10. februar 2010.

Søværnets Overvågningsenhed

Motivering: Søværnets Overvågningsenhed (SOE) er den styrende enhed for syv underlagte tjenestesteder. De 7 stjerner i Karlsvoggen symboliserer disse syv tjenestesteder. At de 7 stjerner er syvoddede hentyder til, at overvågningen af de indre danske gennemsejlingsfarvande udføres med døgnbemanding på alle ugens 7 dage.

Ill. 26–28. Den originale våbenskitse ses til venstre og et gaveskjold ses til højre. I midten ses Chefen for Søværnets Overvågningsenhed kommandørkaptajn Gustav Lang, som nåede at opleve, at hans kommando – inden hans pensionering fra Søværnet – blev våbenførende.

Left is the original sketch proposal. To the right the gift-badge sized coat of arms. The Commanding Officer – Commander s.g. Gustav Lang – is happily embracing his command's new coat of arms!

Ifølge begrebet nautisk astronomi har Karlsvognen været et af navigatørernes faste holddepunkter. Karlsvognen angiver retningen til Nordstjernen, som ”nescit occasum” (latin: kender ikke nedgang) – ligesom enhedernes døgnbemanding.

De tre strømme symboliserer de indre danske gennemsejlingsfarvande, som er SOEs primære ansvars- og operationsområde.

Den nordiske gud for havet, Ægir, havde 9 døtre, hvis navne betegnede havets bølger. De 3 x 3 bølgetoppe hentyder til disse døtre. Karlsvognens første led betyder ”mands” (-vognen) og sammen med Ægirs 9 døtre hentydes der således og samlet til, at SOEs besætninger består af såvel kvindeligt, som mandligt personel.

Kgl. approberet 8. marts 2017.

Embedet som Søværnets Heraldiske Rådgiver etableres den 9. november 2017

Efter 43 års militær karriere i Søværnet (1968–2011) blev jeg i efteråret 2017 kontaktet af Chefen for Søværnet, kontreadmiral Torben Mikkelsen, idet admiralen ønskede at ansætte mig som Søværnets Heraldiske Rådgiver. Siden da har jeg udtænkt og tegnet 7 nye våbener til Søværnet. H. M. Dronningen har godkendt 4 i december 2018 og 2 i februar 2019. Til det 7. foreligger der et færdigbehandlet forslag.

Allerede i 2008 havde jeg foreslået, at de to marineudkigsstationer Føllesbjerg på Langeland og i Hellebæk hver fik deres eget våbenskjold. Dette lykkedes i 2010 og skete samtidig med, at Den Danske Flåde kunne

Ill. 29. Søværnets Operative Kommando, senere Marine-staben (1972–2018). *Operative Command of the Navy, later the Naval Staff* (1972–2018).

Ill. 30. Søværnskommandoen. *Defence Command Naval Staff and Chief of Naval Staff* (digitalized drawing).

Ill. 31. Skitseforslag udarbejdet af Søværnets Heraldiske Rådgiver. *Sketch by the Royal Danish Navy Heraldic Adviser.*

fejre sit 500 års jubilæum! Mindre end fem år efter, at jeg var gået på pension, blev jeg kontaktet af kommandørkaptajn Gustav Lang, som ønskede, at jeg tegnede et våbenskjold til den nyoprettede enhed Søværnets Overvågningsenhed, som han netop var blevet chef for. Jeg har haft den glæde at have mødt stor velvilje fra Søværnets øverste ledelse ved udarbejdelse af mine våbenforslag.

Nærværende redegørelse skal ses som et supplement til de to publikationer, der tidligere er udgivet om dansk orlogsheraldik.

Søværnskommandoen

Motivering og betragtninger: Det ”danske løsen” er 3 kanonskud, som heraldisk er markeret ved 3 besanter. Sammen med to kryds-lagte kanoner forekommer de 3 besanter (alt

i rødt) oprindelig i det 3. felt i det våben, som Tordenskiold fik tildelt ved sin adling i 1716. Siden 18. maj 1972 har Søværnets Operative Kommando og efterfølgende Marinestaben anvendt dette våben. Også Grønlands Kommando og Færøernes Kommando anvendte de tre besanter i deres våbeners skjoldhoveder, hvorfor dette tydelige heraldiske symbol for en ”kommandomarkering” også er blevet videreført og gjort gældende for Arktisk Kommandos våbenskjold, der blev kgl. approberet den 20. april 2015.

Søværnskommandoen (SVK) er en kommandofunktion, der er tilpasset den værnsfælles ramme. Søværnet skal altid være parat til at bidrage, når der opstår behov for at kunne indsætte det samlede forsvar i krise og krig. SVK har det overordnede ansvar for den maritime del af det danske forsvar både

Ill. 32. 3. Eskadre. Illustrationen viser den originale og signerede våbenskitse, det reliefagtige våbenskjold til et gaveskjold, inden skjoldet bliver håndmalet, og den endelige rentegning.
3rd Squadron. The original and signed proposal, the three dimensional gift-badge sized coat of arms – before being hand-painted, and the final digital drawing.

inden for Rigsfællesskabet og i internationale operationer. Denne forpligtelse opfyldes ved at uddanne og opstille enheder til at forsvare Danmarks interesser fra havet – med magt om nødvendigt.

Ud over at fremhæve den nationale maritime identitet ved, at den højeste kommandomyndighed inden for Søværnet anvender dele af et 300 år gammelt heraldisk og marinehistorisk symbol, kan antallet tre, som det er tilkendegivet ved Forsvarets Fællesmærke (hvori der indgår tre cirkelslag), også symbolisere de tre værn. Det er i denne respektfulde tilgang, at det ”danske løsen” i våbenet for SVK er anlagt i de danske rød-hvide tinkturer.

Søværnsmærket blev fastsat ved Forsvarsministeriets Kundgørelse B. 17-1956. I vå-

benet for SVK bør det være et nøje overensstemmende anker fra søværnsmærket, der lægges til grund for gengivelsen. Ankeret symboliserer (udover håbet) styrke og sikkerhed og er samtidig også det klassiske symbol på Søværnets mere end 500 års flådehistorie.

Kgl. approberet 21. december 2018.

3. Eskadre

Motivering og betragtninger: De primære opgaver for 3. Eskadre (3ESK) omfatter hævdelelse af suverænitet i Danmarks farvande, den nationale farvandsovervågning, varetagelse af eftersøgning og søredning, deltagelse i havmiljøopgaver og assistance til skibsfarten.

Symbolerne for 3ESKs virke er et anker af sølv og en afrevet løvepote af guld. Anke-

Ill. 33. Maritimt Overvågningscenter. Illustrationen viser til venstre den originale våbenskitse og til højre den endelige og godkendte rentegning. I midten ses den færdige og håndlavede udgave af et gave-skjold for MOC.

Maritime Surveillance Center. The original hand-drawn sketch and the digitalized drawing, that is used for the actual production of the three-dimensional coat of arms – that is shown here in the gift-badge size.

ret er Søværnets symbol, og våbenfiguren betegner fællesnævneren for det store antal af forskelligartede landtjenestesteder, der sammen med de mange og meget nonkonforme sejlede enheder danner 3ESK.

Ankeret symboliserer (udover håbet) både styrke og sikkerhed, og det tilkendegiver 3ESKs betydning som det egentlige samlingspunkt for alle besætningerne i eskadren under udførelse af det mangesidige virke, der i særdeleshed omfatter den maritime sikkerhed overalt i de nationale danske farvande.

Den afrevne løvepote hentyder til våben-dyret i det danske rigsvåben på samme måde som den heraldiske søløve, der anvendes i skjoldhovedet på alle våbener for Søværnets eskadrer, og for 3ESK understreges dermed de nationale og mangeartede opgaver, som

samlige af eskadrens enheder medvirker til at løse for et mere sikkert Danmark.

Kgl. approberet 21. december 2018.

Maritimt Overvågningscenter

Motivering og betragtninger: Hovedopgaven for Maritimt Overvågningscenter (MOC) er billedopbygning over samtlige militære og civile skibe, som til enhver tid befinder sig på dansk søterritorium. Dette ansvar opfylder MOC ved at oprette og opdatere et billede over alle danske farvande – dag og nat – året rundt. For at varetage sin opgave er MOC konstant døgnbemandet.

Der er 9 væsentlige farvande i og omkring Danmark – og de 9 strømme i våbenet symboliserer i videre forstand dansk søterri-

Ill. 34. Mine Counter Measures Danmark (Denmark). Illustrationen viser til venstre den originale våbenskitse og til højre den endelige rentegning. I midten ses det reliefagtige våbenskjold, som anvendes – lagt midt på et kronet anker – i de små gaveskjolde.

Mine Counter Measures Danmark (Denmark). Between the original sketch and the digitalization of the same is shown the hand painted and three dimensional center-crest of the gift-badge sized coat of arms.

torium, hvor de 9 væsentlige farvande er: Østersøen, Øresund, Femern Bælt, Langelandsbælt, Storebælt, Lillebælt, Kattegat, Skagerrak og Nordsøen.

Søværnets Overvågningsenhed er overordnet myndighed for MOC og har som hovedfiguren i sit våben en Karlsvogn. Ifølge begrebet nautisk astronomi har stjernebilledet Store Bjørn, som indeholder Karlsvognen og Nordstjernen, været et af navigatørernes faste holdepunkter. Karlsvognen angiver retningen til Nordstjernen som ”nescit occasum” (latin: kender ikke nedgang) – ligesom farvandsovervågningen på MOC.

Nordstjernens syv odder hentyder til, at overvågningen af dansk søterritorium udføres med døgnbemanning på alle ugens 7 dage.

Kgl. approberet 21. december 2018.

Mine Counter Measures Danmark (Denmark)

Motivering og betragtninger: Treforkene hentyder til den store diversitet, som er til rådighed for Mine Counter Measures Danmark (MCM DK) inden for den samlede kapacitet af minedykkere, kommandomodul, dronefartøj og undervandsrobot.

Herved bliver valget af havguden Poseidons attribut som våbenfigur – sammen med søminen – til de talende symboler på den primære opgave for MCM DK: At erkende miner og bortsprænge dem.

Havguden Poseidon er i klassisk græsk mytologi havets gud og bor på bunden af havet. Han omtales også som ”den, som ryster jorden”, og er guden for jordskælv – for

Ill. 35. Søværnets Elektroniske Krigsførelsescenter. Illustrationen til venstre viser den originale og 9. udgave af våbenskitzen og til højre den endelige udgave af rentegningen, samt det færdige gaveskjold. *RDN Electronic Warfare Center. At the left is the original, signed and 9th edition of the heraldic sketch. To the right the final digital drawing. In the center the hand-painted coat of arms.*

når jorden skælvede, var det Poseidon, der slyngede sin attribut (treforken) ned i havbunden. Poseidon anvendte også sin trefork til at skabe store bølger.

På samme måde, som Poseidon ”ryster jorden” og kan få havbunden til at skælve og er i stand til at frembringe store bølger ved at anvende sin attribut – sit ”værktøj” – således kan også MCM DK få jorden til at ryste og fremkalde store bølger, når en mine er blevet erkendt, og den egentlige sprængning foretages.

Kgl. approberet 21. december 2018.

Søværnets Elektroniske Krigsførelsescenter

Motivering og betragtninger: Søværnets Elektroniske Krigsførelsescenter (EKC) be-

står af specialister inden for det elektromagnetiske spektrum. EKC støtter Forsvarets enheder inden for elektronisk opklaring. Elektronisk krigsførelse bliver traditionelt opdelt i tre hovedgrupper: Elektronisk angreb, elektronisk forsvar og elektronisk støtte. EKC bidrager til den del af kampstøttefunktionen, hvor efterretningsvirksomheden omhandler signaler fra elektronisk udstyr, herunder radar og våbenrelaterede systemer. Efterretningerne anvendes både til taktiske og strategiske formål.

Kragen er historisk og symbolsk forbundet med den første egentlige anvendelse af elektronisk krigsførelse i større skala. Denne form for krigsførelse opstod under 2. verdenskrig, hvor de allieredes radaroperatører – under ”Battle of Britain” og de amerikansk

Ill. 36. Center for Maritim Uddannelse og Skibssikkerhed. Illustrationen viser i midten til venstre det oprindelige våbenskjold for Søværnets Sergent- og Grundskole, som blev godkendt af H. M. Dronningen den 29. juni 2007 – og som efterfølgende blev anvendt af Center for Sergent og Maritim Uddannelse. Til højre herfor (i midten) ses det i 2006 modificerede våbenskjold for Søværnets Havariskole, der var blevet godkendt af H. M. Dronningen den 1. december 1976. Helt til venstre ses den originale våbenskitse og længst til højre retegningen heraf.

Center for Maritime Education, NCO training and Naval Safety. The heraldic result of combining two very different RDN educational centers! In the middle (left) is shown the original coat of arms of the Center of Non-commissioned officers training and Maritime Education – next to the Center for Naval Safety (incl. firefighting) Education – with Phoenix raising.

ledede bombetogter over Europa – benyttede kodenavnet ”Ravens”, når de anvendte deres radiomodtagere og -sendere til at monitere og jamme fjendens arbejdsfrekvenser. Senere ændrede den militære jargon ”Ravens” til ”Crows” – og forhenværende Electronic Warfare-operatører lyder i dag kælenavnet ”Old Crows”.

EKCs støttefunktion er symboliseret ved en sort kragevinge, som er bevæbnet med en sølvklo, der – ved at gribe fast omkring 3 røde lyn – hentyder til EKCs opklaring, som blandt andet omfatter at opfange elektromagnetiske energier, frekvenser og bølglængder.

Kgl. approberet 26. februar 2019.

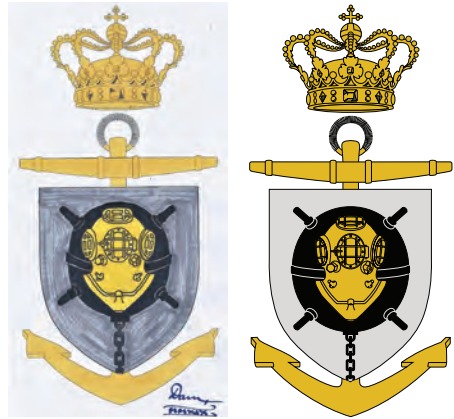
Center for Maritim Uddannelse og Skibssikkerhed

Motivering og betragtninger: Center for Maritim Uddannelse og Skibssikkerhed (CMS) varetager de uddannelsesfunktioner, der tidligere blev forvaltet separat af Center for Skibssikkerhed (SIC) og Center for Sergent og Maritim Uddannelse (SMC) – herunder: Søværnets basis- og grunduddannelser – samt efteruddannelser inden for redningsmidler, fartøjstjeneste, sanitet, håndvåben og ”Maritime Force Protection”. Hertil kommer uddannelse i havaribekæmpelse, hvor fokus er på brandbekæmpelse i militære skibe, afstivning og lækstopning, beskyttelse

mod kemisk, biologisk, radiologisk og nuklear krigsførelse, maritim sanitetstjeneste og olie- og forureningsbekæmpelse.

Våbenskjoldet for CMS skal spejle de hidtidige to forskellige samlingsmærker for SMC og SIC, hvor SMC som våbendyr havde en afrevet løve med en entrebil, og hvor våbenskjoldet for SIC indeholdt fuglen Phønix, der opstår af ilden. Som våbendyr for CMS er derfor valgt to søløver, løver med fiskehaler, som i tegning og tinkturer er baseret på våbendyret i det danske rigsvåben. Søløven står som symbol på flådens mandskab. I det fælles samlingsmærke for CMS er der med proveniens fra SMC – en angribende søløve med en entrebil, et håndvåben, som tidligere var snævert forbundet med matroskorpset – og for SIC er der en tilsvarende søløve, som hæver en kampberedt og ildnedkæmpende brandøkse. Hertil kommer det oprindelige flammesnit fra SIC, som nu er sat i et traditionelt heraldisk og rødt udtryk. Denne røde farve giver et marinehistorisk bindeled mellem flere af uddannelserne under CMS og tilbage til 1700-tallet, hvor skotter og dæk – i områderne omkring krigsskibenes forladerkanoner og raperterne – alle var malet i en ”praktisk” blodrød farve ...

CMS indgår organisatorisk som en del af 1. Eskadre – og idet våbenskjoldene for alle Søværnets eskadrer er betegnet ved et skjoldhoved, hvori der indgår en søløve – anvendes dette symbolske våbendyr også i våbenskjoldet for CMS. Ved den direkte hentydning til våbendyret i det danske rigsvåben sker der en understregning af de nationale og mangeartede maritime uddannelser, som CMS har ansvaret for, og som alle skal forberede centrets færdiguddannede elever til deres virke

Ill. 37. Søværnets Dykkertjeneste. Dykkerhelmen symboliserer Dykkertjenestens uddannelsesaktiviteter, der blandt mange andre, også omfatter dykkeruddannelsen. Minedykkerne og Minørtjenesten er en integreret del af Søværnets Dykkertjeneste, og søminen er det respektfulde symbol på deres virke.

RDN Diving Service. The diving helmet symbolizes the RDN Diving Service's education of (among others) divers. The RDN Mine and Clearance Divers are an integrated part of the RDN Diving Service – and the sea mine is the respectful symbol of their dangerous work – demolishing mines, ammunition and explosives.

for Danmark og Den Kongelige Danske Marine – alle ugens syv dage!

Kgl. approberet 26. februar 2019.

Forslag til kommende orlogsheraldik

Søværnets Dykkertjeneste

Motivering og betragtninger: Søværnets Dykkertjeneste (SDT) har som sin primære operative opgave at udføre ammunitionsryd-

ning i Forsvarets regi, samt efter aftale for Politiet og andre interessenter inden for staten.

SDT støtter Forsvaret i særlige dykkeropgaver (dybe og komplicerede dykninger), samt i at yde dykkerassistance og dykkerfaglig ekspertise til myndigheder som Politiet, Søfartsstyrelsen m.fl. SDT er et militært uddannelses- og kompetencecenter, der uddanner militære dykkere til Forsvarets operative enheder og dykkere til det øvrige beredskab herunder de kommunale pionertjenester.

SDT afholder flere militære kurser og uddannelser, som medfører Søfartsstyrelsens certificering og udstedelse af Søfartsstyrelsens erhvervsdykkerbevis. SDTs uddannelser og kurser omfatter dykkerassistent, kammeroperatør, dykkerrelateret førstehjælp og medicin, Søværnets skibsdykkeruddannelse og tungdykkeruddannelse, undervandsprængning og undervandsvejsning.

Dykkerhelmen symboliserer uddannelsesaktiviteten, der omfatter dykkeruddannelsen af såvel Søværnets egne dykkere, som civile erhvervsdykkere.

Søminen symboliserer minedykkerne og Minørtjenestens virke med uskadeliggørelse og bortskaffelse af søminer, ammunition og sprængstoffer til søs.

Skjoldets sølv baggrund afspejler det nedadrettede genskin fra havets bølger, som kan iagttages af dykkerne – når der arbejdes under havoverfladen.

Forslaget er færdigbehandlet af Søværnets Heraldiske Arbejdsgruppe.

Litteratur og utrykte kilder:

Muusfeldt, Henrik: *Heraldik i Søværnet*. Chefen for Søværnet, København 1981

Bjerg, Hans Christian: *Dansk orlogsheraldik 1959–2010*. Statens Forsvarshistoriske museum, København 2010

Rigsarkivet

Forsvarsministeriets Materiel- og Indkøbsstyrelse
Søværnskommandoen

Søværnets Operative Kommando

Marinestaben

Søværnets Heraldiske Arbejdsgruppe

H. M. Dronningens Jagtkaptajn

Arkiver for Søværnets Heraldiske Rådgiver

Orlogsheraldiske arkivalier i privat eje

Praktisk anvendelse af heraldik i Søværnet

Ill. 38–41. Peter Willemoes (1783–1808). Fregatten PETER WILLEMOES' våbenskjold. Lige under styrehusets vinduer kan man ane krigsskibets store våbenskjold, som placeres der – når skibet ligger ved kaj.

At the starboard side of the superstructure of the Frigate PETER WILLEMOES the regular sized coat of arms is displayed.

Seire og nederlag Harald Trætteberg og norsk militær heraldikk

Av Knut Johannessen

TITLE: Victories and Defeats. Hallvard Trætteberg and Norwegian Military Heraldry

ABSTRACT: Hallvard Trætteberg (1898–1987) is the most central name in Norwegian heraldry. He is especially known for his version of the national arms from 1939, still in use, and for a series of municipal arms. But in four periods between 1938 and 1983 he was also occupied with military heraldry. The permanent and most important results of his activities in this field are emblems for His Majesty the King's Guards, the Defence Staff and the Chief of the Defence Staff. On the other hand his plan from 1949 comprising emblems for regiments and other army units ended as his greatest defeat. The collection of 45 drawings was executed in a distinctive style that broke away from traditional military heraldry. It was regarded as too strange to be accepted.

KEY WORDS/NØKKELOD: Military heraldry, Norway, national arms, standards, emblems / Militær heraldikk, Norge, nasjonale våpen, faner, emblemer

AUTHOR INFORMATION/FORFATTERINFORMASJON: Knut Johannessen, former Deputy Director, The National Archives, Norway / Knut Johannessen: tidl. assisterende direktør Riksarkivet (Norge) – knbjoh@gmail.com

Hallvard Trætteberg må regnes som den mest sentrale skikkelse i norsk heraldikk. Både som heraldisk forsker og som våpenskaper gjorde han en betydelig innsats. I de første bindene av *Heraldisk Tidsskrift* skrev han artikler om det norske kongevåpen i utenlandske kilder. I *Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder* er han representert med en lang rekke artikler om heraldikk og sigillografi. Hovedverket hans er *Borg i segl, mynt*

og våpen fra 1967, og senere utga han kildepublikasjoner om geistlige segl i Bergen og Oslo bispedømmer. Men allerede i 1933 hadde han i (*Norsk*) *Historisk tidsskrift* fått trykt en omfattende utredning om Norges statssymboler inntil 1814. Trætteberg var født i 1898 og døde i 1987. Han var ansatt i Riksarkivet, og der befinner hans rikholdige arkiv seg.

Som våpenskaper er Trætteberg særlig

kjent for å ha tegnet den versjonen av det norske riksvåpenet som med mindre justeringer fremdeles er i bruk. For norske fylkeskommuner og kommuner utarbeidet han nærmere femti våpen. Mindre kjent er det at han også tegnet embetssegl for flere norske biskoper.

Mens det meste Trættemberg utrettet som heraldiker, må betegnes som en suksesshistorie, stiller det seg annerledes med den militære heraldikken. Der hadde han både sine seire og nederlag. Han beskjefte seg heller ikke kontinuerlig med denne grenen av heraldikken. Innsatsen spente over mer enn 40 år og kan deles i fire avsnitt. Den første perioden var svært kort og inntraff like før andre verdenskrig. Den neste strakte seg over de tidlige etterkrigsårene. Den tredje perioden begynte i 1957, og et etterspill kom rundt 1980.

Bakgrunnen for at Hallvard Trættemberg kom i gang med militær heraldikk, må vi søke i arbeidet hans med riksvåpenet. Trættemberg hadde sterke innvendinger mot utformingen av riksvåpenet fra 1905. Det fremste ankepunktet hans gjaldt den lille løven på toppen av globen. Løveungen ble den også kalt. "Historisk sett", sa Trættemberg, var løveungen "en misforståelse som ikke hadde mer tradisjonsverdi enn en trykkfeil."

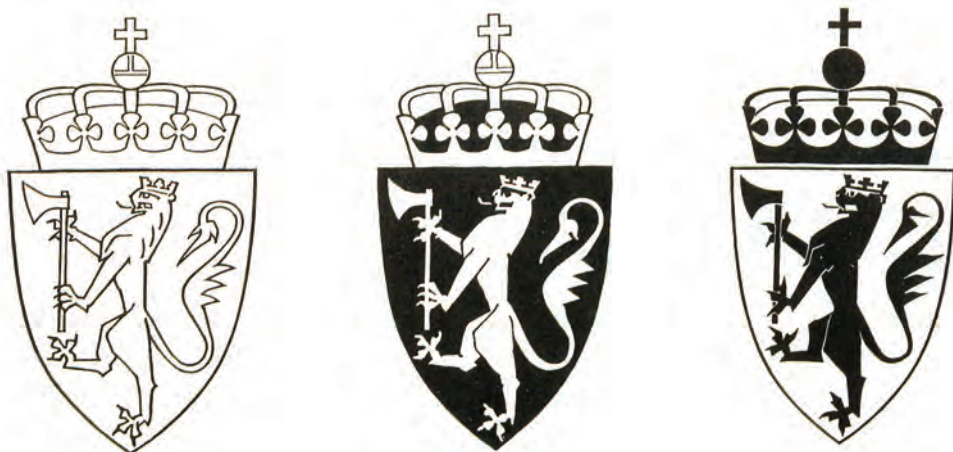
I militære faner fra etter 1905 var ikke løveungen å se. Der sto den norske løve uten skjoldinnramming. Nesten alle faner for infanteriregimentene hadde tredelt duk med to eller tre farger, som varierte fra regiment til regiment. Oppdelingen medførte at løven ble ganske liten i forhold til faneduken. Trættemberg hadde pekt på det uheldige i at når løven sto uten skjold, var den fremdeles

Ill. 1. Fane for et infanteriregiment med riksvåpenets løve i 1905-utgave. Foto: Erik C. Aagaard. *Standard for a infantry regiment, showing the lion of the national arms in the version from 1905.*

tvunget til å stå på bare ett ben, fordi dette var en konsekvens av ordlyden i resolusjonen fra 1905. Derfor kritiserte han også blasoneringen fra 1905. Fremstillingen hadde dessuten sine komiske sider, påpekte Trættemberg. Alle visste jo hva det betydde når et dyr løftet den ene baklabben.

Siden 1905 hadde riksvåpenet sortert under Utenriksdepartementet, slik det fremdeles gjør. Til alt hell for Trættemberg var historikeren Halvdan Koht blitt utnevnt til utenriksminister i 1935. Koht lyttet til Trættembergs innvendinger mot løveungen og den ordrike blasoneringen av riksvåpenet. Han gjorde også Trættemberg til departementets faste heraldiske rådgiver, en oppgave han beholdt i nesten 50 år. Den 19. mars 1937

Ill. 2. Hallvard Trættembergs utforming av riksvåpenet 1939. Riksarkivet.
Hallvard Trættemberg's design of the national arms 1939.

fikk Koht vedtatt en ny kongelig resolusjon. Der var våpenet beskrevet i uangripelig heraldisk terminologi og i knappeste mulige vendinger. Løveungen var ikke lenger nevnt. Alle statsinstitusjoner måtte bare benytte godkjente former av riksvåpenet. I motsetning til i 1905 fulgte det denne gang ikke tegninger med resolusjonen.¹

I to og et halvt år var det et åpent spørsmål hvordan den nye utgaven av riksvåpenet skulle se ut. Trættemberg eksperimenterte. Han lot ingen anledning gå fra seg til å understreke at nå måtte man forholde seg til samtidens uttrykksform, i samsvar med arkitekten Le Corbusiers funksjonalistiske uttrykk. Trættemberg så for seg enten et gotiskinspirert skjema der løven sto i et trekantskjold eller et renessanseaktig skjema med et avrundet firkantskjold. Halvdan Koht ville ikke ha et for markant brudd med tradisjonen fra 1905

og foretrakk trekantskjoldet. Ikke før i september 1939 kom tegningene av den nye versjonen av riksvåpenet på trykk.²

Ingeniørregimentets fane 1938

Da tegningene av riksvåpenet ble offentliggjort, hadde en norsk løve med et helt annet utseende blitt kjennetegn for en norsk militær enhet. Hvordan hadde det kunnet skje? I 1930 var Ingeniørregimentet opprettet i forbindelse med en omorganisering av Ingeniørvåpenet. I 1938 skulle Ingeniørvåpenet feire sitt 250-årsjubileum, for det regnet sine aner tilbake til opprettelsen av Fortifikasjonsetaten i 1688. Soldatforeningen i Ingeniørvåpenet så det som sin oppgave å skaffe det unge Ingeniørregimentet en fane – eller strengt tatt en standart – til jubileet. Beslutningen ble tatt i februar 1938. Tiden

Ill. 3. Fane (standart) for Ingeniørregimentet 1938, kopi 1968. Foto: Erik C. Aagaard. *Standard for the Engineer Regiment 1938, copy 1968.*

var knapp, for jubileumsfeiringen var fastsatt til 30. juli. De første tegningene ble utført av en arkitekt ved Hærens tekniske ingeniørstab. Men så tok Trættemberg over. Til initiativtakernes skuffelse lanserte han en annen versjon av løven, en versjon han opprinnelig hadde foreslått for Utenriksdepartementet til bruk på konsulatskilt i 1936, men som var blitt liggende ubrukt. Det var den formen Trættemberg egentlig selv hadde foretrukket fremfor den gotiske, og som han kalte en renessanseaktig løve. Trættemberg oversendte en kopi av tegningen til ingeniørstaben og overlot til den å gjøre fanen ferdig. Fargene ble sølv løve på blå bunn.

Fra Slottet kom det reaksjoner til Uten-

riksdepartementet på at Hærens faner ikke lenger skulle inneholde løven fra 1905. På vegne av kong Haakon påpekte hoffsjef Peder Anker Wedel-Jarlsberg i mai 1938 at Hærens faner var blitt overlevert avdelingene av kongen personlig i høytidelige former. Å forandre disse fanene for å få anbrakt en gående løve syntes "mindre påkrevet". Formuleringen inneholdt utvilsomt en porsjon sarkasme. Hoffsjefen hadde også personlige interesser å forsvare. Som sjef for Hans Majestet Kongens Garde hadde han i 1923 selv tegnet den fanen som Garden brukte. Tidligere hadde hoffsjefen gitt til kjenne at en eksperimentering med varierende utforming av riksvåpenet muligens kunne være i pakt med moderne oppfatning. Men på Slottet var man ikke enig i at det norske riksvåpenet skulle få en slik skjebne.

Utenriksministerens svar var høflig, men belærende og kontant. Ingeniørregimentet hadde ikke hatt fane tidligere. I en ny fane måtte ganglaget til løven rette seg etter firkantformen. Motivet måtte altså være en gående løve, ikke en som sto på den ene foten. Forslaget som hadde kommet fra Forsvarsdepartementet, var i samsvar med det. Formen var heller ikke ny og ukjent og trengte dermed ikke kongens forhåndsgodkjenning. Derfor hadde Koht allerede samme dag svart Forsvarsdepartementet at tegningen var i orden. Saken var at kongen tidligere på året noe motstrebende hadde gått med på å godkjenne den samme løven til bruk på Telegrafstyrets blanketter for festtelegrammer. Dermed fanget bordet for kongen da den telegrafiske løve i neste omgang ble til en militær løve. Koht og Trættemberg hadde gjennomført et militærheraldisk kupp.

Ill. 4. Fane for Viken bataljon på parade 1941. Fotograf ukjent.
Standard for the Nazi Viken battalion on parade 1941.

Som forsvarssjef og konstitusjonell monark utførte kong Haakon sin plikt og overrakte fanen til regimentet 30. juli, uten at hans personlige syn kom for dagen. Men situasjonen var unektelig eiendommelig. Hverken kongen eller regimentsjefen hadde ønsket en fane med en slik norsk løve.

Ved overrekkelsen avsluttet kongen sin tale med å vise til fanen: ”Den bærer Rikets våpen og er symbolet på Rikets enhet, og jeg er forvisset om at alle her og i fremtiden som står tilsluttet dette regiment, alltid vil være rede til å forsvare og verne om sitt frie land.”

Ordene skulle bli til virkelighet raskere enn noen kunne ane.³

Men Ingeniørregimentets fane fikk ingen ærerik historie under kampene i Norge våren 1940. I midten av april fant de tyske okkupasjonsstyrkene fanen nedpakket på regimentets ekserserplass Hvalsmoen nordvest for Oslo og tok den med seg nordover. Da tyskerne ble slått tilbake noen dager senere, gjenfant norske styrker den i en forlatt buss. Under de stadige forflytningene etterpå, frem til krigshandlingene opphørte i begynnelsen av mai, forsvant fanen.

Med det forsvant ikke fanemotivet ut av den norske krigshistorien, men det skiftet side. I 1941 ble den samme løven presentert som motiv i fanen til Den norske legion. Legionen var en avdeling i den tyske eliteavdelingen Waffen-SS og ble opprettet av Vidkun Quisling etter Tysklands angrep på Sovjetunionen. Langt færre enn Quisling hadde forestilt seg, meldte seg til tjeneste på fronten i øst. Av syv planlagte bataljoner ble bare én opprettet, Viken bataljon. Når det kom til stykket, var det denne som fikk løven til fanemerke. Det finnes et foto av fanen i en paradeoppstilling. Det er kanskje tatt høsten 1941 i Fallingbostel i Tyskland, et lite sted sør for Hamburg. Der var bataljonen stasjonert noen måneder for opplæring før den ble sendt østover. Den særpregede løven fikk også plass på knappene i bataljonsuniformene og på den ene kragesnippen tvers overfor SS-merket, slik det vises på en vervingsplakat fra 1941. Men da frontkjemperne kom under tysk kommando på østfronten, ble de ofte beordret til å fjerne løven.

Alt dette skjedde uten Trøttestad's medvirkning. Han hadde trukket seg fra vervet

som sakkyndig for det nazifiserte Utenriksdepartementet sommeren 1940. Om Quisling og andre i ledelsen av Nasjonal Samling hadde kjennskap til løven i Infanteriregimentets fane, er usikkert. Telegrafverkets serie av festblanketter var derimot kjent av alle. Det er mest sannsynlig at Den norske legions løve ble importert derfra. Men det var et enkeltstående tilfelle. Alle andre steder holdt NS-myndighetene i de første krigsårene seg til Trættembergs standardtegnninger av riksvåpenet fra 1939.

Ingeniørregimentets fane fra 1938 var imidlertid ikke tapt for godt. Etter frigjøringen i 1945 dukket den opp igjen i Valdres. Da krigshandlingene var over i mai 1940, hadde en bondekone funnet igjen fanen. Den hadde rifter i duken og brukket stang. Etter at hun hadde gjemt fanen på gårdens seter i fem år, meldte hun fra til lensmannen allerede i fredsdagene. Regimentet hentet straks fanen, og soldatforeningen fikk den restaurert. Frem til 1968 fungerte den igjen som regimentets fane. Da ble det laget en nøyaktig kopi, som forble Ingeniørregimentets kjennetegn til enheten ble nedlagt i 2002. Men motivet gjenoppsto i 2009 da Ingeniørbataljonen i Brigade Nord innviet en ny standart.⁴ Dermed er denne høyst spesielle versjonen av Trættembergs norske løve blitt en del av den aktuelle militære heraldikken. Fra å være en opprinnelig uønsket nykommer er den blitt en verneverdig historisk variant.

Nye merker for Hæren 1949

Trættembergs neste oppdrag for Hæren var av langt større dimensjoner og utfordret hans

kreative egenskaper til det ytterste. Men denne gang kom det ikke noe varig ut av innsatsen.

Kort tid etter andre verdenskrig, i 1946, oppnevnte Hærens overkommando et internt utvalg som skulle foreslå nye uniformer. Utvalget kom også til å beskjeftige seg med merker og emblemer. Allerede høsten 1946 henvendte lederen, oberst Gunnar Just, seg til Trættemberg for å få heraldisk veiledning. Ett år senere oppnevnte overkommandoen en særskilt kommisjon med fire medlemmer, deriblant Trættemberg, for å bedømme de tegningene som forelå til distinksjoner, knapper, luemerker og våpenmerker. De øvrige medlemmene var rektor ved Statens Håndverks- og Kunstindustriskole, Jacob Prytz, kaptein og maler Herman Willoch, og Fritz C. Skaar, som var oberstløytnant og bestyrer for Hærmuseet. I sitt første møte forkastet kommisjonen samtlige forslag, og deretter innhentet de samtykke til å utarbeide sine egne. Arbeidet med det som ble kalt våpen-, bransje- og regimentsmerker, ble overlatt til Trættemberg.

Sikkert på Trættembergs initiativ satte kommisjonen seg fore å utarbeide emblemer som ikke bare egnet seg til bruk på uniformer. Tanken var at de også kunne benyttes som generelt institusjonsmerke i farger og skjoldform, for eksempel på brevark og kjøretøyer eller frittstående på faner og vimpler. Til bruk på uniformer skulle figuren i skjoldet kunne støpes i metall og anbringes frittstående på jakkekrager. På uniformsluer skulle figuren være omgitt av en sirkel. Oppgaven var mildt sagt krevende, og den var svært omfattende. Trættembergs forarbeider og skisser fyller to hele arkivesker, og etterpå anslø

Ill. 5. Trættembergs forslag til merker for Hæren 1949. Riksarkivet.
Trættemberg's proposal for Army emblems 1949.

han at han hadde brukt omkring 1350 timer på arbeidet.⁵

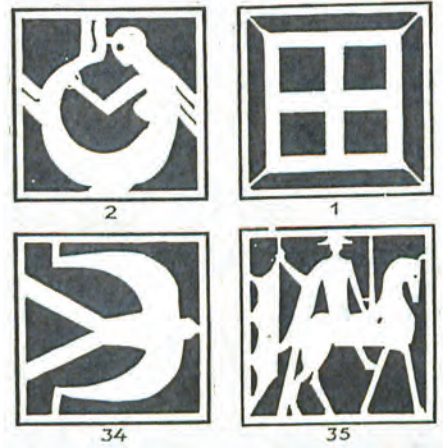
Resultatet forelå sommeren 1949 i form av en serie plansjer. Hver av dem inneholdt tegninger av 45 merker for våpenarter og regimenter pluss nasjonalflegg og kongemonogram, tilpasset våpenskjold og sirkel eller med figurene frittstående. Kommisjonen – i realiteten Trættemberg – forklarte at prinsippet var at hvert merke skulle inneholde én figur, gjengitt i rene flater uten streker eller

skygger. I tråd med dette hadde omrisset av figurene knappe, men energiske linjer og felles stilpreg. De var enkle uten å være primitive, og stramme, men samtidig ledige. Det var lagt vekt på å få frem bredde og tyngde med bruk av enkle geometriske grunnformer, uten krysslegginger. Formspråket var nyskapende, ikke en repetisjon av arvede eller tidsbestemte typer, men det skulle oppfattes som norsk. Kommisjonen understreket at merkene sto i bevisst kontrast

ikke bare til mesteparten av militære merker i eldre norske uniformer, men også til andre lands militære merker, der naturalistiske og tilfeldige motiver var fremherskende.⁶

Dette var modig tale. Men hvorfra hadde Trættemberg hentet inspirasjon til et så spesielt formspråk? For en del tok han utgangspunkt i former han fant i litteratur om europeisk heraldikk, former som han videreutviklet. Men en del av svaret ligger nok også i et utsmykningsoppdrag han hadde gjennomført for den nye rådhusbygningen i Oslo. Mellom 1940 og 1943 hadde Trættemberg utarbeidet en plan for steinrekkverket på balkongen som omgir bygningen på tre sider, utenfor etasjen med festlokalene. Utkastet besto av 45 kvadratiske symboler i gjennombrutt stein, og arbeidet var ferdig hogd i 1945. At antallet er det samme som for Hærens merker, er tilfeldig. Men det er en påtagelig likhet i måten Trættemberg omtaler oppdragene på. Symbolene, sier han, er tegnet i flatestil uten detaljer, med konsentrert form og i noen tilfeller tilnærmet til geometriske grunnformer. Trættembergs ambisiøse mål var å gjengi ideen om den helheten som utgjøres av livet og døden. Motivene hentet han fra forestillinger om universet og bilder fra livet på jorden.⁷ Til forskjell fra hæremblemene er det ofte flere figurer i motivene, og linjeføringen er mye mykere. De fremstår som kunstverk og appellerer til fantasien, noe som knapt kan sies om figurmotivene for Hæren.

Vi skal se nærmere på noen av disse forslagene. For Forsvarsstaben mente Trættemberg at en sjakkbrikke, strategiens symbol, var et treffende motiv. Det må ha vært et tårn han ville gjengi, men lett kjennelig er det ikke.

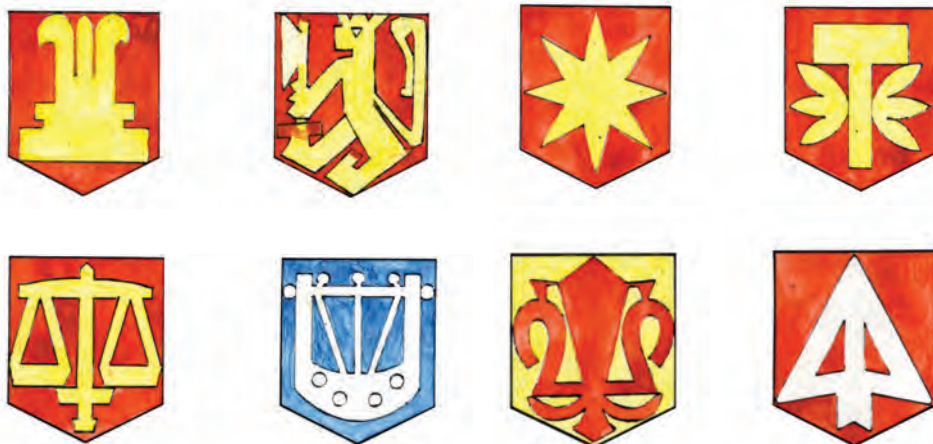

Ill. 6. Fire av Trættembergs relieffer til Rådhuset i Oslo 1945. Riksarkivet.

Four reliefs by Trættemberg for Oslo City Hall 1945.

Som felles symbol for Hæren valgte han riksvåpenets løve, presset til det ytterste innenfor skjoldformen. Hærens intendantur fikk en stjerne med åtte takker. Hammeren var tiltenkt Hærens våpentekniske korps. De to figurene som skyter ut av skaftet, skulle forestille flammer. Umiddelbart forståelig er det at vekten tilhører Hærens justisvesen, mens lyren for Hærens musikk nok krever noe ettertanke. Her ser det ut til at Trættemberg har valgt et forbilde fra antikken. De to siste merkene tilhører lokale infanteriregimenter. Motivene er lilje og plogjern, klassiske heraldiske figurer, men i uvant utforming.

Tegningene førte til et skisma i kommisjonen. Oberstløytnant Skaar avga et særvotum. Han kunne ikke være med på at

Ill. 7. Noen av Trøttembergs merker for Hæren i større format. Riksarkivet.
A close-up of some of the Army emblems.

praktisk talt alle tradisjonelle militære symboler var utelukket: kommandostaver, korslagte sverd, kanoner, geværer og pistoler, alt sammen merker som var velkjente i andre lands hærorganisasjoner. Spesielt tok han avstand fra sjakkbrikken som symbol for Forsvarsstaben. Av tradisjonshensyn burde man holde på kommandostavene.⁸

Det var et dårlig varsel. Trolig hadde Trøttemberg gått så intenst opp i arbeidet med merkene at han ikke tenkte på behovet for å sondere hvordan de ville bli mottatt. Han hadde en standhaftig tro på at heraldikkens lover i hans fortolkning ville få gjennomslag. Men ikke uventet – i Hærens Overkommando må forslaget fra kommisjonen ha blitt oppfattet som problematisk. Forslaget ble ikke avvist, men det ble stille om saken i flere

år inntil en serie nye avdelingsmerker ble lansert i 1957, til Trøttembergs uttalte misnøye.

Kongeskifte og nye oppgaver

Men året 1957 ga også åpning for at Hallvard Trøttemberg skulle få nye militærheraldiske oppgaver. Den 21. september døde kong Haakon 7. og ble etterfulgt av Olav 5. Den nye kongen viste seg å ha genuin interesse for heraldikk, og Trøttemberg fikk oppdraget med å utarbeide nytt kongemonogram. Etter at tallrike tegninger var lagt frem i møter på Slottet, godkjente kongen sitt monogram 30. november 1957.

En militærheraldisk konsekvens av kongeskiftet var at fanen til Hans Majestet Kon-

gens Garde måtte fornyes. Den gamle fanen hadde 1905-løven i midten og kongemonogrammet i hvert hjørne. Generalintendanten for Hæren hadde utarbeidet et eget forslag til ny fane. Forslaget inneholdt, uventet for Trættemberg, den løven han hadde fått inn i Ingeniørregimentets fane nesten tyve år tidligere. Nå ville ikke Trættemberg at den skulle gjenbrukes. Løvetypen var i og for seg bra og korrekt, skrev han. Men bruken burde innskrenkes mest mulig. Den hovedformen han senere hadde gitt riksvåpenet, var vakrere og mer gjennomarbeidet, og fremfor alt vitnet den om det gamle norske kongedømmet.

Ill. 8. Monogram for kong Olav 5. 1957. Riksarkivet. *Monogram for King Olav 5. 1957.*

Det var selvsagt at denne typen, i moderne gotikk, måtte brukes i en fane som var så sterkt knyttet til kongen personlig. Trættemberg tegnet først et utkast der fanen hadde rød duk. Det samsvarte med fargene i riksvåpenet og kongeflagget. Men kongen ville ha hvit gardefane, som tidligere. Fra lang tid tilbake hadde dette vært fargen for livkompaniene. Fanen ble overrakt i mai 1958.

Ved samme tid publiserte Trættemberg for første gang en tegning av riksvåpenet i farger. Løven her virker noe kraftigere enn i svart-hvittegnene fra 1939, og enkelte detaljer er forandret. Denne løven er så godt som identisk med den som ble brukt i Gardens fane.

Neste år tegnet Trættemberg et emblem for Garden, særlig beregnet til å settes på uniformsermet. Det skulle utføres i tekstil, brodert eller vevd. Emblemet besto av kongens monogram flankert av to opprette sverd. Monogrammet og sverdene skulle være i gull eller gult, kronens pull i purpur.⁹

Det ene oppdraget ga næring til det neste. Også Garnisonen i Sør-Varanger skulle ha ny fane. Med sitt oppdrag å vokte grensen mot Sovjetunionen var garnisonen en av Hærens viktigste enheter i den kalde krigens tid. I samråd med Hærens Overkommando plasserte Trættemberg her den norske løve på svart duk. Fargen skulle være et uttrykk for tapperhet og dødsforakt, og kombinasjonen av svart og gult skapte en sterk visuell effekt.

To nyopprettede enheter, Brigade Nord-

Ill. 9–10 (over t.v. og t.v.). Fane for H.M. Kongens Garde 1958 og emblem for Gardens uniformer 1959. Riksarkivet.

Standard for HM The King's Guards 1958 and emblem for their uniforms 1959.

Norge og Brigade Sør-Norge, skulle også forsynes med faner. Dersom den tradisjonelle nasjonale fargekombinasjonen rødt og gult skulle opprettholdes, måtte det tilføres tilleggs-elementer for at det skulle bli tydelige forskjeller fra fane til fane. Trætteberg pekte på to alternativer, og som så ofte ellers fant han forbilder i Norge i middelalderen. Det ene var å bestrø bunnen med et motiv. I et av kong Eirik Magnussons segl fra 1280-årene hadde kongevåpenet med løven en bunn bestrødd med roser. Broren Håkon Magnusson hadde som hertug en bord i sitt våpen. Valget falt på bordet, som for begge brigadene ble gul med røde figurer. Brigade Sør-Norge fikk roser i bordet. Rosene henspilte både på Eirik Magnussons segl og på

at broren Håkon bar en hertugkrone med store roser på myntbilder og skulpturer. Bordmotivet på fanen til Brigade Nord-Norge var en serie sverd. Dette motivet var hentet fra seglet til riksforsstanderen Erling Vidkunsson tidlig på 1300-tallet. Han var den rikeste godseieren i rikets nordlige landsdel. Alle disse fanene var ferdige i 1959.

Ut fra det vi har sett tidligere, er det er påfallende at løven i alle fanene nå står på ett ben. På de tre nyeste fanene strekker løven til og med det løftede benet ekstra langt fremover, nesten demonstrativt. Tyve år tidligere hadde Trætteberg gjort narr av posituren, men nå hadde han forandret mening. I et notat fastslo han at i middelalderen sto løven sjelden eller aldri på to ben i faner eller

Ill. 11. Fane for Garnisonen i Sør-Varanger 1959. Riksarkivet.
Standard for the Garrison in Sør-Varanger 1959.

andre steder selv om det var plass til det. Med andre ord ønsket man at løven alltid skulle vise seg oppstigende, med dem høytidelighet og spenstighet som fulgte med en slik holdning.¹⁰ I Trøttestads militære faner tar løven seg unektelig godt ut. Den langt fremstrakte baklabben er nettopp det som skaper ny balanse i motivet.

Parallelt med oppdragene for Hæren arbeidet Trøttestad også med forslag til fane for Flyvåpenet. Motivet var en falk, og som vanlig la han mye tid ned i forberedelsene. Etter å gjennomgått et omfattende bildemateriale mente han å kunne fastslå at bare ørnen skulle gjengis strengt symmetrisk med utslåtte vinger. Derfor fremstilte han falken delvis sett fra siden. Dette arbeidet var ikke

Ill. 12–13. Faner for Brigade Nord-Norge og Brigade Sør-Norge 1959. Foto: Riksarkivet og Niels K. Persen, Forsvarsmuseet.
Standards for Norway's two brigades 1959.

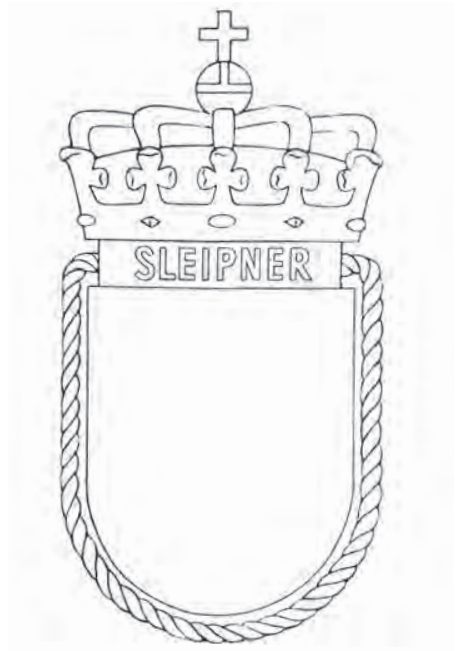
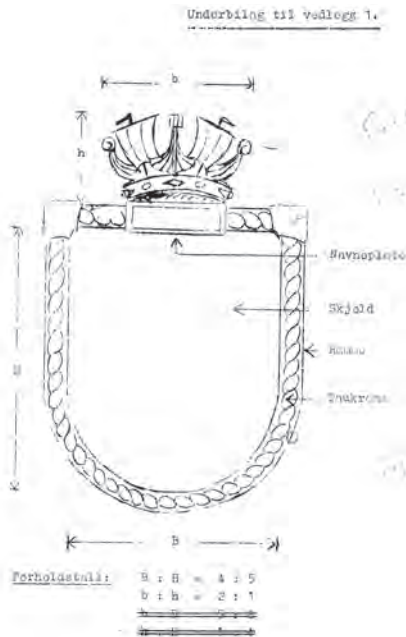
Ill. 14. Utkast til fane for Flyvåpenet 1959. Riksarkivet.
Schetch of a standard for the National Air Force 1959.

en bestilling fra Forsvaret, og det ser heller ikke ut til at han leverte inn forslaget. Men han var svært misfornøyd med det som ut på 1950-tallet ble fastsatt som Flyvåpenets merke. Etter et møte beskrev han falcken som en perspektivisk ørn som vrenger hodet nedover, en vanskapt ørn under en kongekrone.¹¹ Sitt eget forslag tok han med på en utstilling i 1976.

Marinens Overkommando hadde allerede i 1954 oppnevnt et utvalg for å fastsette utforming og bruk av fartøysvåpen. Våpnene skulle utføres i relieff og settes opp om bord. Etter at utvalget hadde lagt frem sitt forslag,

ble Trætteberg trukket inn i 1957. En rekke nye møter ble holdt med sjefen for Marinen og med offiserer i Marinens Overkommando. På forhånd var billedhoggeren Trygve Dammen engasjert til å utarbeide modellene. Det opprinnelige forslaget beholdt sin avrundede skjoldform, men etter Trættebergs forslag ble tauet rundt skjoldet frilagt, navneplaten over ble forstørret og den foreslåtte skipskronen øverst ble erstattet av en ordinær kongekrone i full bredde.¹² Siden 1959 har dette vært mønsterformen for Sjøforsvarets merke.

Allerede før kongeskiftet hadde etatsledelsen i Forsvaret, Forsvarsstaben, begynt å sysle med planer om et eget merke. Staben fikk utarbeidet en tegning, som besto av tre piler sammenkjedet til en trekant. Pilene skulle betegne de tre forsvarsgrenene. Så ble Trætteberg tilkalt, og han fikk overbevist initiativtakerne om at tre opprette sverd i trekantet skjold og med riksvåpenets farger ville være en mye bedre løsning. Den opprinnelige versjonen hadde ikke krone over skjoldet. Fra tidlig i 1957 ble dette våpenet tatt i bruk på trykksaker. Haken var imidlertid at det ikke inneholdt noe element som viste at det var et norsk våpen. I ny behandlingsrunde, som varte frem til 1960, ville Trætteberg bøte på dette ved å plassere en kongelig hjelm over skjoldet med en oppvoksende norsk løve som hjelmtegn. Han skisserte to varianter, som begge var basert på norske middelaldersegl. Dessuten tegnet han en variant med det han kalte den sivile bøyekrone, altså den ordinære kronen over riksvåpenet. Selv syntes han ikke noe særlig om denne varianten. Men det var denne mest nøkterne utformingen Forsvarsstaben valgte, og som den fremdeles bruker.¹³

Ill. 15 a–b. Modeller for fartøysvåpen i Marinen. Til venstre komiteens utkast, til høyre den godkjente utgaven, tegnet av Trætterberg 1959. Riksarkivet.
Models for vessels' arms in the National Navy. The approved version to the right, designed by Trætterberg 1959.

Også skjoldet med den kongelige hjelmen i sin enkleste utførelse vakte interesse. Forbildet var våpenet i kong Håkon 6. Magnussons sekret, som var i bruk fra 1370 til 1380. Hjelmen tegnet Trætterberg på friere grunnlag, bortsett fra korset. Det fant han i adelsmannen og kongsslektingen Håkon Jonssons segl fra samme tid som det kongelige sekretet. Dette våpenet, i gjennomført høymiddelalderstil, ble valgt til å være Forsvarssjefens embetsvåpen. Det har vært uforandret siden.¹⁴

Da dette rushet av tegneoppgaver for For-

saret var over, gikk det tre år før et nytt oppdrag meldte seg. Denne gang var det Hærens skole i sikkerhets- og etterretningstjeneste som ønsket seg et emblem. Meget treffende valgte Trætterberg et motiv fra norrøn mytologi, Odins to ravner, de som fløy ut over hele verden hver morgen og om kvelden hvisket guden i øret hva de hadde sett. De svarte ravnene fremstilte han adossert og med røde tunger som et effektivt fargeelement.¹⁵ Skolen, som nå (2019) heter Forsvarets etterretningsskole, har beholdt merket, men har lenge brukt det med krone over.

Ill. 16–17. Våpen for Forsvarsstaben og Forsvarssjefen 1960. Riksarkivet.
Arms for the Defence Staff and the Chief of the Defence Staff 1960.

Hærjubileum

Etter at Sjøforsvaret og Luftforsvaret i mange år hadde hatt særskilte emblemer, meldte det seg et ønske om at også Hæren måtte få et samlende symbol. I 1978 skulle Hæren markere sitt 350-årsjubileum, og det var en god anledning til å omsette ønsket i realiteter. Sommeren 1977 fikk Trætteberg et brev fra Hærstaben i Forsvarets overkommando, skrevet av oberstløytnant og kontorsjef ved utdannings- og øvingskontoret Thorbjørn Bergersen. For dem som har fulgt noe med på formgivningen av norsk militær heraldikk de siste førti år, vil dette være et kjent navn.

I brevet ble Trætteberg spurt om han kunne gi konsulentuttalelse til et forslag. Det viste et kronet skjold der den norske løve var flankert av to opprette sverd, alt i sølv på rød bunn. På utkast til et flagg var motivet satt rett på flaggduken.

Trætteberg tenkte seg godt om, et halvt år, før han svarte skriftlig. I mellomtiden hadde han hatt flere telefonsamtaler med Bergersen. Trætteberg konkluderte med at det var unødvendig for Hæren å ha et særskilt emblem. Hæren burde bruke riksvåpenet, og riksvåpenet alene. Det hadde militært opphav, skapt for kongen som kriger og hans krigerfølge. Et nytt våpen med sverd i tillegg

Ill. 18. Våpen for Hærens skole i sikkerhets- og etterretningstjeneste 1965. Riksarkivet.
Arms for the Army School of Security and Intelligence Service 1960.

ville krenke riksvåpenets identitet som norsk våpen. I tillegg kom spørsmålet om hvordan motivet var å forstå. Kanskje kjempet løven med sin øks mot fiendtlige sverd, på samme måte som den finske løve svingte sitt sverd og nedkjempet fiendens krumsabel? Et særskilt flagg for Hæren var utelukket. Flagget til Hæren og de andre våpenartene var splittflagget, Norges orlogsflagg. Dette flagget kunne inkludere små bitegn når det fungerte som kommandoflagg, og noe annet var det ikke behov for.

Teknisk og visuelt ville det være mulig å tilføye to opprette sverd utenfor skjoldet med den norske løve, på samme måte som ved

kongemonogrammet i uniformsmerket til H.M. Kongens Garde. Men Trøttestad mente det var prinsipielt uheldig å innføre differensiering av riksvåpenet ved å tilføye ytre attributter. Derfor ville han ikke utarbeide noen tegning av det. En slik løsning ville etter hans oppfatning forringe både riksvåpenet og senke vurderingen av Hæren. Den ville fremstå som en fagetat i stedet for å representere riket som helhet.

Ved begynnelsen av jubileumsåret var altså spørsmålet om emblem ennå uavklart. Ved Den Kongelige Mynt skulle det preges jubileumsmynt. Hærstabens ønske var motivet Trøttestad iallfall ikke hadde avvist, nemlig riksvåpenet flankert av to sverd. Men Trøttestad, som var medlem av Myntens pregkomite, motsatte seg det. Løsningen for myntens vedkommende ble et rent jubileumsmotiv, et opprett sverd stilt mellom monogrammene til Christian 4. og Olav 5. På adverssiden sto den norske løve alene.

Jubileumsåret 1978 forløp uten at noe nytt emblem ble vedtatt. På forsommeren 1979 var det ny kontakt mellom Bergersen, Forsvarsdepartementet og Utenriksdepartementet, og Trøttestad ble på ny rådspurt av UD. Men Trøttestad anså ingen av de forslagene han nå fikk se, som akseptable. Saken fikk likevel sin løsning, uten Trøttestads og Utenriksdepartementets medvirkning.¹⁶ I et møte 28. november 1979 fikk kong Olav seg forelagt flere alternativer, som alle var tegnet av Bergersen. Kongen valgte et som besto av et firkantet felt der den norske løve var flankert av to sverd, med riksvåpenets kongekrone over. Motivets må ha virket kjent og dermed tiltalende. Formmessig var det en parallell til Gardens uniformsmerke, som

hadde eksistert i tyve år. Selv om Hærens emblem var tegnet av Thorbjørn Bergersen, inneholdt det Trættebergs krone og en typisk trættebergske norsk løve. Ja, selv sverdene var omtrent de samme som i Gardens merke. Men det formildet ikke Trætteberg. Via Utenriksdepartementet påklaget han merket. Men da han fikk vite at det var godkjent av kongen, ble det stille.¹⁷ Denne gang, i motsetning til i 1938, var det altså Hæren som gjorde et heraldisk kupp på høyeste hold og satte Trætteberg og Utenriksdepartementet på sidelinjen. Trættebergs kompromissløse krav om at riksvåpenet skulle være Hærens emblem har en viss likhet med hans steile holdning i Just-komiteen på 1940-tallet. Men mens resultatet den gang var at en serie uheraldiske merker kom i stedet, ble løsningsen nå et merke sammensatt av hans egne elementer, men formgitt av en annen.

Siste arbeid

I 1981 fikk Trætteberg til vurdering et forslag til avdelingsmerke for Forsvarets Felles Materielltjeneste, som var opprettet noen år tidligere. Forslaget krevde godkjenning fra UD fordi det hadde kongekrone over skjoldet. Avdelingsmerket var foreslått av Forsvarsmuseet og hadde også passert Forsvarets Overkommando.

Forslaget Trætteberg mottok, var utarbeidet av en av de ansatte i Materielltjenesten. Det var påfallende at det inneholdt en navnelinje mellom skjoldet og kronen, på samme måte som merkene i Sjøforsvaret. Dette kommenterte likevel ikke Trætteberg. Men motivet i skjoldet, et rovfuglhode som han antok skulle forestille et ørnehode, ville

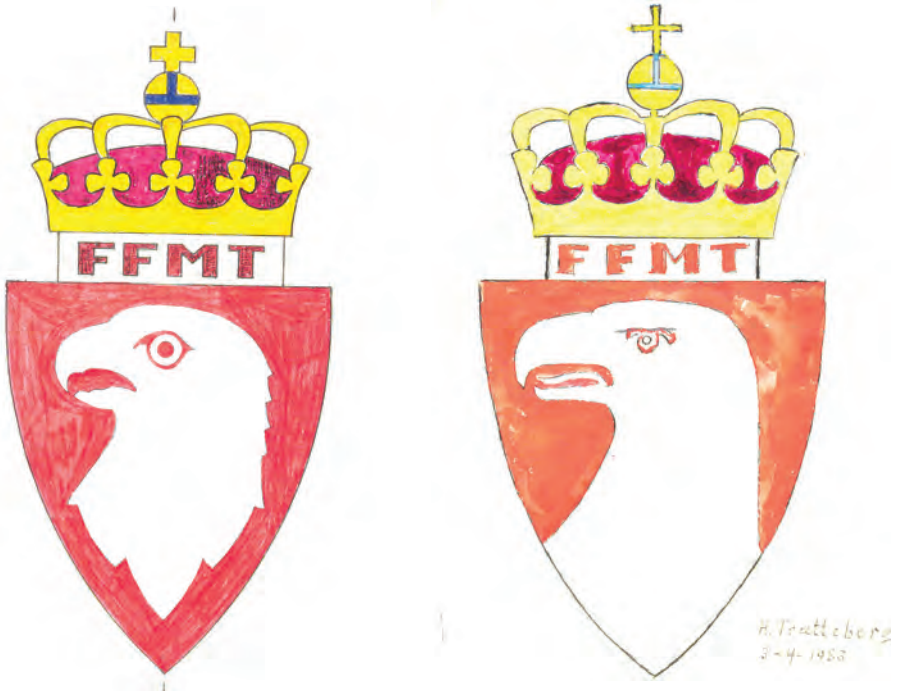
Clasif
28. november 1979

Ill. 19. Emblem for Hæren 1979 med Trættebergs løve og krone, tegnet av Thorbjørn Bergersen. Foto: Claus Andreas Østby.

Emblem for the Army 1979 based on Trætteberg's lion and crown, designed by Thorbjørn Bergersen.

han ikke godta. Hodet måtte utformes etter heraldiske normer med kraftig forstørret nebb og åpent gap. Trætteberg sendte med flere skisser for å forklare hva han mente.

Tegneren i Materielltjenesten gjorde et nytt forsøk, samtidig som han forklarte at hodet ikke var ment å være et ørnehode, men et falkehode. Forsvarsmuseet hadde hevdet at ørnemotivet ikke kunne brukes av en militær avdeling fordi ørnen var et symbol for konger og andre statsoverhoder. Trætteberg rettet opp denne misforståelsen og viste til

Ill. 20–21. Alternativer til våpen for Forsvarets Felles Materielltjeneste, tegnet av Thorleif Tharaldsen og Hallvard Trættemberg, 1982 og 1983. Riksarkivet.

Alternative arms for the National Defence – Joint Material Service. Drawings by Thorleif Tharaldsen and Hallvard Trættemberg 1982 and 1983.

at en norsk kommune, Karlsøy i Troms, hadde et avrevet ørnehode i sitt våpen. Et falkehode fantes ikke i den eldste heraldikken, forklarte Trættemberg, sikkert fordi det lett kunne forveksles med et ørnehode. Men tegneren følte seg forpliktet av sitt oppdrag og gjorde et tredje forsøk på å tegne et falkehode med enda tydeligere karakteristika. Forslaget må sies å ha gode kvaliteter. Trættemberg vendte likevel tommelen ned, tro mot sine prinsipper.

Vinteren 1983 fikk Trættemberg besøk av

kontorsjefen i Materielltjenesten. Besøket munnet ut i at Trættemberg selv, i en alder av 84, fikk i oppdrag å tegne våpenet for avdelingen. Motivet ble et oppvoksende sølv ørnehode på rød bunn. Trættemberg sendte fra seg tegningene 30. mai 1983.¹⁸ Men de ble ikke lagt frem for kongen til godkjenning. De ble værende i Materielltjenesten, trolig fordi man ikke var fornøyd med resultatet.

Men sikkert er det at dette ble Hallvard Trættembergs siste oppdrag for Forsvaret. Gjennom flere tiår hadde han utkjempet

militærheraldiske feider med sine oppdragsgivere, noen ganger med seier, andre ganger med tap, men alltid med en enestående utholdenhet og forvisning om at han hadde det rette svar på oppgaven.

Noter

- 1 RA/S-2259 Utenriksdepartementet/Db/L0426b. Utkast til foredrag for Kongen 6.3./15.3.1937 og senere renskrevet versjon.
- 2 *Riksvåpnet på statens trykksaker*. Rundskriv fra Utenriksdepartementet 1.9.1939. RA/S-2259 Utenriksdepartementet/Db/L0246b. "Arbeide med heraldikk for Utenriksdepartementet 1937–1938." Rapport fra Trøttestad januar 1939.
- 3 Mellegaard, Nils: *Ingeniørtroppene 1888–1938*, Oslo 1987, s. 274–280. RA/S-3707 Det Kongelige Slott, Hoffetaten/Dc/L0043 Hoffsjefens brev jnr. 71, 100 og 198, 19.2., 8.3. og 21.5.1938. Utenriksministerens brev 24.6.1938.
- 4 Aagard, Erik C: Hærens og Heimevernets faner og standarter etter 1980, *Norsk Våpenhistorisk Selskap Årbok* 2018, s. 123.
- 5 Tegninger i RA/PA-613 Trøttestad, Hallvard/Da/L0096–0098. Udatert notat om tidsbruk s.st. L0095.
- 6 S.st. L0095 Brev fra Just 4.9.1946. Brev fra Hærens Overkommando 14.11.1947. Notat 21.2.1949. Brev til Just 4.4.1949.
- 7 Trøttestad, Hallvard, "Steinrekkeverket på balkongen", Carl Just (red.), *Rådhuset i Oslo*, bd. 2, Oslo 1952, s. 215–222.
- 8 RA/PA-613 Trøttestad, Hallvard/Da/L0095 Brev fra Skaar 8.12.1948.
- 9 S.st. L0094, legg Fane og emblem for Garden.
- 10 S.st. L0094, udatert notat.
- 11 S.st. L0095, udatert notat (1957).
- 12 S.st. L0131. Forslag 20.11.1956. Notat 9.1.1959.
- 13 Som følge av omorganisering i 1969/70 skiftet avdelingen navn til Forsvarets overkommando. Merket ble beholdt uforandret og fikk ny godkjenning. Som følge av en ny omorganisering rett etter 2000 ble navnet endret tilbake til Forsvarsstaben (opplyst i e-post fra Jan Eide 17.3.2019).
- 14 S.st. L0094, legg Forsvaret. Konsept til brev til Forsvarsstaben 12.12.1960. Brev fra Forsvarsstaben 28.11.1962. Våpnene ble godkjent av Forsvarsdepartementet 24.3.1962.
- 15 S.st. L 0096, legg Forsvaret. Brev til skolen 10.1.1966.
- 16 S.st. L0095, legg Merke for Hæren 1976–1980. Brev fra Hærstaben 2.6.1977. Brev til Hærstaben 26.1.1978. Brev til Den Kongelige Mynt 2.2.1978. Brev til Utenriksdepartementet 5.7.1979.
- 17 Bergersen, Thorbjørn, "Den norske hærs avdelingsmerker", *Heraldisk Tidsskrift* nr. 66, 1992, s. 242. E-post fra Bergersen 18.3. og 19.3.2019.
- 18 S.st. L0094, legg Våpen for Forsvarets felles materielltjeneste. Brev fra Utenriksdepartementet 18.8.1981. Brev til Utenriksdepartementet 29.9.1981. Brev til Forsvarets felles materielltjeneste 15.12.1981 og 30.5.1981. Brev fra samme 25.2.1982.

Innføring av heraldiske avdelingsmerker i det norske forsvar

Av Jan Eide

TITLE: Introduction of Heraldic Badges in the Norwegian Armed Forces

ABSTRACT: In Norwegian military heraldry the style of unit badges deviates greatly between Joint Formations, the Army, the Navy, the Air Force and the Home Guard. Why did we end up like this? Up to the second world war the Norwegian Armed Forces had no unit insignias on the uniforms. After the capitulation to the Nazi German forces in June 1940, the king and government evacuated to the UK. In exile, with the help of the western allies, they started to rebuild our armed forces. Furnished with primarily British equipment, the Norwegians soon found out there were one deficiency amongst their supplies; badges, showing Norwegian origin and affiliation. This soon came in place. The Norwegian Air Force operated together and under the command of Royal Air Force. As new Norwegian squadrons were formed, they were granted squadron badges, approved by King George VI. Officers serving in the Norwegian Navy designed their own ships badges following the style which the Royal Navy used for their smaller vessels. The Army did not pick up the same custom during the war. However, when participating in the occupation of Germany under British command after the war, the Army too was introduced to unit badges. When the Home Guard, formed in 1946, in their first badge picked they up elements from badges used by our underground resistance organisation during the war. These different influences received by the branches resulted in the variation in designs which can be seen in the Norwegian Armed Forces' heraldry to day.

KEYWORDS/NØKKEWORD: Norwegian armed forces', smaller vessels, approved by king George VI, Home Guard formed in 1946, heraldic adviser and illustrator / Norsk militærheraldikk, mindre fartøy, approbasjon av kong George VI, Heimevernet etablert i 1946, heraldisk rådgiver og tegner

AUTHOR INFORMATION/FORFATTERINFORMASJON: Jan Eide, Heraldic adviser and illustrator to the Norwegian Armed Forces, Colonel (ret.) /Jan Eide, Heraldisk rådgiver og tegner for det norske forsvar, oberst (p) – janei@getmail.no

Innledning

Avdelingsmerkene i det norske forsvaret har svært forskjellig utseende. Hver av de tre

forsvarsgrenene og Heimevernet har sitt eget standard format, og alle er forskjellige (ill 1).

Hvordan kan det ha blitt slik?

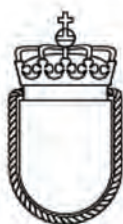
Den norske hær ble opprettet ved en

Ill. 1. Felles-institusjoner
Joint Organizations

Hæren
Army

Sjøforsvaret
Royal Norwegian Navy

Luftforsvaret
Royal Norwegian Air Force

Heimevernet
Home Guard

Ill. 2. Armerke, versjon 2 (1943) for høyre skulder.
Shoulder Patch 2nd version (1943) carried on right shoulder.

Ill. 3. "London-merket" approbert av London-regjeringen, 1942.
The Norwegian Military Academy (approved by the Norwegian Government in Exile, 1942).

Ill. 4. Engelsk skvadronmerke
22nd Sqd/7th Airwing

kongelig depeše av vår felles dansk-norske konge Christian IV i 1628. Hærens behov for mannskaper ble basert på alminnelig utskrivning. Foruten bevæpningen sørget kongen også for at Hæren ble kledt opp. Dette har gitt opphav til uttrykket "å gå i kongens klær" når man avtjener sin verneplikt.

Militære uniformer utvikler seg på grunn av taktiske og praktiske behov. Mote har også spilt en viktig rolle for soldatenes bekledding opp gjennom århundrene. Men én ting har vært gjennomgående helt opp til andre ver-

Ill. 5. Approbasjonsdokumenter for avdelingsmerkene til 330 og 333 skvadron, signert kong Georg VI. *King Georg VI's approval of the badges for 330 and 333 Norwegian Squadrons.*

Ill. 6. (T.v.) 331 skvadrons opprinnelige og dagens merke. *(Left) 331 Squadron's badge – original and of today.*

Ill. 7. Et utvalg av Luftforsvarets merker (Luftforsvaret, 334 skvadron, Baseforsvarstaktisk skole, Luftforsvarets musikkorps) *A selection of Royal Norwegian Air Forces' badges. (Royal Norwegian Air Force, 334 squadron, Force Protection School, Norwegian Air Force Band)*

Ill. 8. Større skip
(Hangarskip, fregatter
mv.),
Ships badges

Båter
Boat badges

Mindre fartøy
Smaller Vessels

Landbaser
Land Bases

denskrig. Norske uniformer har vært helt fri for avdelingsmerking i form av tøymerker helt frem til andre verdenskrig.

Etter at kampen mot de tyske okkupasjonsstyrkene var over, 7. juni 1940, flyktet konge og regjering til England. Herfra begynte arbeidet med å få Norge fritt igjen. En viktig del av denne innsatsen var å bygge opp militære, norske styrker i Storbritannia. Norge fikk etterhvert tildelt kaserner og øvingsområder i Dumfries, Skottland.¹ Det gjorde det mulig å sette opp og trene norske, militære mannskaper, og en brigade ble etablert i mars 1941.² Alt av utstyr og uniformer var av britisk produksjon og behovet for å vise at man var norske og ikke engelske oppstod ganske umiddelbart.

Allerede i 1940 ble det norske flagg innført som armmerke. Innledningsvis ble båret både på høyre og venstre overerme, og hadde heller ikke de riktige proporsjoner. Dette ble rettet på i april 1943. Da ble det også bestemt at flagget skulle bæres på høyre side og med de kvadratiske ruter fremover.³ Denne

Ill. 9. HMS Tower.
Det første britiske
fartøyskjold.
*HMS Tower. First
British ship badge.*

Ill. 10. KNM Svenner.
Eksempel på tidlig
norsk skjold.
*HNoMS Svenner.
Example of an early
Norwegian ship badge.*

regelen gjelder fortsatt. Men man viser altså baksiden av flagget på uniformen (Ill. 2).

I løpet av krigsårene flyktet mange nordmenn med befalsutdanning til Storbritannia. Dette var imidlertid ikke nok til å dekke *Den Norske brigade i Skottlands* behov for offiserer. Eksilregjeringen bestemte derfor at man skulle utdanne egne offiserer. I 1943 ble det gjennomført en norsk krigsskoleutdanning i London. Allerede i oktober 1942 ble et avdelingsmerke for Krigsskolen fastsatt. Dette var den norske løve på en sort kvadratisk

Ill. 11. Et utvalg av Sjøforsvarets merker (Sjøforsvaret, Kystvakten, fregatten Thor Heyerdahl, MDK - minedykkerkommandoen, MJK - marinejegerkommandoen).

A selection of Royal Norwegian Navy's badges (Royal Norwegian Navy, Coast Guard, Thor Heyerdahl (frigate), MDK - Norwegian Naval EOD Command, MJK - Naval Special Operations Command).

bakgrunn, med navnet KRIGSSKOLEN i buer over. Dette var Forsvarets første approberte avdelingsmerke i tøy (Ill. 3).

Luftforsvaret

Eksilregjeringen ønsket bygge opp mer enn bare hærstyrker. Takket være brittisk og canadisk velvilje, kunne utdanningen av piloter, navigatører og teknisk personell starte i Toronto allerede 10 november 1940.⁴ Norges første skvadron, 330 skvadron, ble etablert på Island så tidlig som i april 1941,⁵ og snart fulgte skvadronene 331⁶ og 332⁷ etter, med baser i England.

Royal Air Force (RAF) ble etablert som en egen forsvarsgren 1. april 1918, og fikk avdelingsmerker i henhold til sin egen heraldiske stil godkjent av College of Arms, den engelske, offisielle heraldiske myndighet, i løpet av årene etterpå (Ill 4).⁸

Siden de norske skvadronene skulle operere innenfor rammen av RAF ble de derfor gitt nummer innenfor det engelske luftfor-

swarets system for skvadron-nummerering. Derfra var ikke veien lang til også å gi dem avdelingsmerker etter den normen som gjaldt for RAF. Her ble det ikke skilt mellom britiske og norske skvadroner. De ”norske” merkene ble tegnet av engelske heraldiske kunstnere, godkjent av Chester Herald and Inspector of Royal Air Force, som fra 1930 hadde hatt det offisielle ansvar for at RAFs merker var innenfor de gjeldende regler, før de ble lagt frem Georg VI for approbasjon (Ill. 5 og 6).⁹

Legg merke til parentesen (NORWEGIAN) oppe til venstre på den blå rondellen. I prinsippet har Luftforsvaret beholdt RAFs norm for avdelingsmerker. Noen endringer har blitt gjort opp gjennom årene, men den engelske arven er fortsatt grunnleggende (Ill. 7).¹⁰

Sjøforsvaret

Heraldikken har sin opprinnelse på middelalderens slagfelt der ridderne trakk en våpenkjole med personlige symboler utenpå rust-

Ill. 12. Engelske avdelingsmerker brukt på norske uniformer.
English military unit badges used on Norwegian uniforms.

*5th Yorkshire
Division*

*Hannover
District*

*Hamburg
District*

Ill. 13. 6. divisjons
hovedkvarter.
HQ/6th Division.

KR 6
*Combined
Regiment No. 6*

KR 8
*Combined
Regiment No. 8*

KR 12
*Combined
Regiment No. 12*

NHLF
*North Haalogaland
District*

TLF
*Troms
District*

Ill. 14. Et utvalg av Hærens merker 1957–1979. Kombinerte regimenter (KR) og landforsvarsdistrikt (LF).
A selection of Army badges 1957–1979 for combined regiments and military districts.

ningen for at soldatene skulle kunne gjenkjenne sine ledere. Også skjoldene fikk påført de samme symbolene. Opprinnelsen til heraldikken var behovet for et militært identifikasjonssystem. Med innføringen av ildvåpen på mistet ridderhærene sin militære betydning, og med dem ble også heraldikkens militære verdi borte og den forsvant fra slagmarken.

Under første verdenskrig fikk militærheraldikken sin renessanse. I 1917 fant skipssjefen på den britiske destroyer HMS Tower ut at han ville ha en plakett, med et merke, som kunne representere fartøyet og brukes som en profileringsartikkel. Han ba derfor Major C.J. Ffoulkes, som da var

kurator ved *Tower of London*, om å tegne et slikt merke.¹¹ Dette ble gjort. Da andre sjefer i Royal Navy (RN) fikk se dette ville også de ha tilsvarende merker (Ill. 9).

Dette ble satt i system og det ble utviklet normer for hvordan de forskjellige avdelings-tegn innenfor RN skulle se ut (Ill. 8).¹²

Da kapitulasjonen i 1940 var et faktum lyktes det Marinen å seile et antall fartøyer over Nordsjøen til Storbritannia. Ettersom krigen gikk sin gang fikk den norske marine tilført ytterligere fartøyer, både fra Storbritannia og USA. I England var det flust av norske sjøfolk, både fra Marinen og handelsflåten, og fartøyene fikk i hovedsak norske

Ill. 15. Thorbjørn Bergersens første heraldiske avdelingsmerke, Feltartilleriets øvingsavdeling nr. 1 (FAØ 1).

Thorbjørn Bergersen's first heraldic design for the Army (Field Artillery Training Centre No.1).

Ill. 16. Halvard Trættebergs komposisjon, Forsvarsstaben. *Halvard Trætteberg's design, Norwegian Defence Staff.*

Ill. 17. Halvard Trættebergs komposisjon, Forsvarssjefens embetsvåpen. *Halvard Trætteberg's design, Crest for CHOD Norway.*

besetninger. Som for Luftforsvarets vedkommende ble den norske maritime innsats styrt av britene gjennom Royal Navy.

Man oppfattet raskt at fartøyene i RN hadde egne skjold. Vi har imidlertid ingen indikasjoner på at norske fartøy offisielt ble tildelt "avdelingsmerker" av britene. Dette hindret ikke nordmennene å ta etter denne tradisjonen, og de utarbeidet sine egne våpenskjold. Fartøyer bemannet med norsk mannskap tilhørte utvilsomt kategorien "mindre fartøyer". De valgte følgelig denne skjoldformen, rundskjoldet. Plaketten med Svenners merke er et eksempel på dette (Ill. 10).¹³

Etter krigen ønsket man å videreføre

denne tradisjonen og med bistand av Norges fremste heraldiker på den tiden, Hallvard Trætteberg, ble det på 1970-tallet utarbeidet en norm for Sjøforsvarets våpenmerker basert på det de hadde tatt med seg hjem fra Storbritannia. (Forsvarsgrenen hadde i mellomtiden skiftet navn.) Denne normen, noe tilpasset, er fortsatt gjeldende og brukes for alle typer av avdelinger, både flytende og landbaserte (Ill. 11).

Hæren

De norske hærstyrkene i Storbritannia deltok ikke med egne forband i allierte operasjoner

på samme måte som Marinen og Flyvåpenet. *Den norske brigade i Skottland* skulle ”spares” til en invasjon i Norge. Men et stort antall norske offiserer og soldater fra brigaden ble avgitt både til ulike allierte avdelinger som f.eks. *No 5 Troop/10. Commandos*, og til raids i Norge i regi av *Special Operations Executive (SOE)*. Kompani Linge var en slik avdeling og den opererte eksplisitt mot Norge.¹⁴ Hæren adopterte derfor ingen heraldisk tradisjon fra britene under krigen.

Dette endret seg i 1947. Da sendte Norge en brigade til Nord-Tyskland som bidrag til den britiske okkupasjonsstyrken der. Som del av de britiske styrken brukte også de norske avdelingene avdelingsmerkingen til de forband var underlagt. Merkene som de norske styrkene bar vises i ill. 12.¹⁵

I 1952 ble det bestemt at Norge skulle overta ledelsen over styrkene som stod i Slesvig-Holstein og 1. feb 1953 etablerte Norge en divisjons-kommando i Nord-Tyskland. Den fikk sitt eget avdelingsmerke, se ill. 13.

Det sistnevnte merket er utformet etter de heraldiske regler, men hvorfor man valgte et av de mest lettskremte dyr i norsk fauna, reinen, som symbol for en militær avdeling, kan man jo bare lure på. Svaret er kanskje at det er så typisk norsk.

Det internasjonale, politiske klima kjølnet kraftig mot slutten av 40-årene, og med utbruddet av Koreakrigen forverret situasjonen seg ytterligere. Allerede i mai 1953 vedtok derfor Stortinget å trekke de norske styrkene tilbake fra Tyskland. Årsaken var den truende situasjonen på vår felles grense med Sovjetunionen. Man ønsket å bygge opp Forsvaret, og særlig en forsterkning av Hæren ble sett på

som avgjørende. Det ble vedtatt å sette opp én brigade i Sør- og én i Nord-Norge, med tilhørende utdanningsavdelinger og forsyningsinstallasjoner. For å greie dette måtte styrkene i Tyskland trekkes hjem. Kommandoen i Slesvig-Holstein ble derfor strøket bare et halvt år etter at den var blitt opprettet.

Men en ting hadde Hæren lært i løpet tysklandstiden, avdelingsmerker hører med til når man skal ”bygge en avdeling”. Man bestemte seg for å utvikle en merkeserie for Hærens avdelinger, men oppdraget ble ikke gitt til en heraldiker. Det ble gitt til tegneren og teatermaleren Otto von Hanno. Det ble tydeligvis ikke satt krav om at merkene skulle være heraldiske og, bevisst eller ikke, von Hanno leverte en merkeserie langt på siden av den heraldiske tradisjon. Hverken farge-reglene eller flatestilen ble iaktatt. I tillegg var merkene form et kvadrat, stående på den ene spissen ikke ulikt den skjoldformen som brukes for ugifte kvinner (lozenge). I ill. 14 vises et lite utvalg (KR står for kombinert regiment, LF står for landforsvar).¹⁶

Merkene ble tatt i bruk i 1956, og da Norges fremste heraldiker i forrige århundre Hallvard Trøttestad fikk se dem ble han dypt sjokkert. Han skrev til Forsvarsstaben og fikk også sine meninger antatt i en kronikk i Aftenposten i januar 1957.¹⁷ Trøttestad karakteriserte merkeserien som uheraldisk og som dårlige varemerker basert på amerikansk tegneseriestil. Videre kalte han det for kvasiheraldikk og misbruk av riksvåpenet. Han mislikte også merkene form (lozenge), og stilte spørsmål om Hæren ønsket å fremstå som en kvinnehær, et argument som neppe hadde stått seg i dag.

Likevel forble dette Hærens avdelingsmer-

Ill. 18. Et utvalg av Hærens merker av i dag.
A selection of Army Badges of today.

Hærens etatsmerke
The Army

Hærstaben
Army Staff

Hærens våpenskole
*Army's Tactical
 School*

Panser Bn
*Armour
 Battalion*

Ingeniør Bn
*Pioneer
 Battalion*

Ill. 19. Et utvalg av fellesavdelingers merker av i dag.
A selection of Joint Organizations' Badges of today.

Etterretnings-
 tjensten
Intelligence

Forsvarets
 militærgeografiske
 tjeneste
*Military
 Geography*

Veteran-
 tjenesten
*Veteran's
 Service*

Forsvarets
 spesialstyrker
*Special
 Forces*

Forsvarets
 havarikommisjon
*Accident
 Investigation
 Board/Norway*

Logistikk-
 skolen
*School of
 Logistics*

ker helt frem til 1979. I løpet av disse 22 årene ble det tegnet flere merker for Forsvaret. Forsvarets fremste militærheraldiker, Thorbjørn Bergersen, tegnet sitt første heraldiske merke for FAØ 1, avdelingen hvor han tjenestegjorde, allerede i 1958. Dette var i bruk helt til avdelingen ble lagt ned på slutten av 70-tallet, men aldri som merke på uniform (Ill. 15).¹⁸

Også Trætteberg gav sine bidrag. I 1962

tegnnet han et embetsvåpen til Forsvarssjefen (Ill. 17).¹⁹ Inspirasjon til både skjoldformen og cresten er utvilsomt hentet fra riksvåpenet. I 1969 ble han bedt om å levere et forslag til et avdelingsmerke for Forsvarsstaben. Merket var i henhold til de heraldiske regler og ble antatt. I mellomtiden hadde imidlertid avdelingen skiftet navn til Forsvarets overkommando (FO), som en følge av omorganisering av Forsvarets øverste ledelse. FO

Ill. 20. Forsvarets
heraldiske merke
Norwegian Armed Forces

Ill. 21. Hjemmefronten
*Resistance movement –
1940–45*

Ill. 22. Heimevernets
etatsmerke
*Badge of the Norwegian
Home Guard*

Oslo og Akershus HV-02
*Oslo and Akershus
District No. 2*

Telemark og Buskerud HV-03
*Telemark and Buskerud
District No. 3*

Opplandske HV-05
Oppland District No. 5

Agder og Rogaland HV-08
*Agder and Rogaland
District No 8*

Trøndelag HV-12
*Trøndelag
District No. 12*

Ill. 23. Et utvalg av Heimevernets merker av i dag.
*A selection of Home Guard's
Badges of today.*

Ill. 24. Forsvaret
Norwegian Armed Forces

Hæren
Army

Krigsskolen
Royal Military Academy

Rekruttskolen
for sjøforsvaret
Naval Training Centre

Flyvåpenet
*Royal Norwegian
Air Force*

Heimevernet
*Norwegian Home
Guard*

tok merket i bruk, men ingen av disse ”innspill” påvirket Hærens bruk av uheraldiske merker. Et morsomt poeng kan det være at som følge av en ny omorganisering på 2000-tallet, tok FO tilbake benevnelsen Forsvarsstaben. Merket gjelder altså nå for en

avdeling med det navn det opprinnelig var tegnet for (Ill. 16).

I 1979 startet man innføringen av en ny merkeserie i Hæren.²⁰ Spisskjoldet ble da valgt som skjoldform og kravet var at nå skulle heraldikken gjelde. Til å begynne

med var alle Hærens avdelingsmerker uten krone. Den er senere innført for de hæravdelingene som ikke er rene feltavdelinger (Ill 18).

Fellesinstitusjoner

Med sitt forslag til merke for Forsvarsstaben la Trøttestad grunnlaget til en standard for fellesinstitusjonenes merker. Disse er alle uten unntak spisskjold og kronet med rikskronen (ill. 19).

I motsetning til forsvarsgrenene og Heimevernet hadde ikke Forsvaret som sådan et eget etatsmerke. I 2004 ble det bestemt å skape en felles grafisk profil for etaten Forsvaret, og et overordnet etatsmerke ble etterspurt. Et forslag ble lagt frem og etter en lang diskusjon om dette skulle ha ett opprett sverd eller to kryssede sverd, fikk heraldikerne gjennomslag. Resultatet ble det norske riksvåpen lagt på to kryssede, gull sverd (ill. 20).

Heimevernet

Heimevernet (HV) ble etablert i desember 1949, basert på erfaringene fra kampene i 1940, og Hjemmefrontens motstand mot okkupasjonsmakten under krigen. Da HV skulle få sitt etatsmerke tok man utgangspunkt i Hjemmefrontens merke som nok var tegnet under krigen, men først produsert og båret etter fredsslutningen (ill. 21). HVs merke ble seende slik ut i dagens utforming – se ill. 22.²¹

Heraldisk sett er ikke dette noen god komposisjon. Man benytter seg av tekst, her i form av et bigram, HV. Bigrammet kan til

nød aksepteres som et symbol. Men man har plassert to herskersymbol, laurbærkransen og kongekronen i samme merke. Dette er ikke bra. Merket har heller ingen tydelig skjoldform. Det fører til at man i noen sammehenger fjerner den sorte bakgrunnen. Dermed fremstår merket med gull på sølv, som er helt feil. Men å få endret et merke som har vært brukt i mange tiår og som er så godt innarbeidet, lar seg ikke gjøre, og formen brukes også i avdelingsmerker i HV (Ill. 23).

Konklusjon

Dette er bakgrunnen for at avdelingsmerkene i norsk militærheraldikk har endt opp som vist i ill. 24.

Generelt

Alle merker i artikkelen tilhørende fellesinstitusjoner, forsvarsgrener og Heimevernet som er i bruk i dag, er hentet fra Forsvarets nettsted: forsvaret.no, dokument H-O-2019-01.16

Noter

- 1 Flere forfattere, Historien om Skottlandsbrigaden 1940–1945, ISBN 82-994012-8-3, s 14
- 2 Ibid., s 11
- 3 Øivind R. Makilla, Avdelingsmerker og gradstegn på uniform i Det norske forsvar 1940–1997, ISBN 82, s 80.
- 4 Cato Guhnfeldt, Spitfire Saga, Pionértid – Bind I, ISBN 9788-82-998071-0-4, s 20
- 5 Flere forfattere, Fra Spitfire til F-16, Luftforsvaret 50 år, ISBN 82-7046-068-0, s 83
- 6 Ibid., s 92
- 7 Ibid., s 102
- 8 Peter C. Smith, Royal Air Force Squadron Badges, ISBN 0 85944 012 5, s7, ff

- 9 Ibid., s 9, ff
- 10 forsaret.no
- 11 https://en.wikipedia.org/wiki/HMS_Tower
- 12 Peter C. Smith, Royal Navy Ships' Badges, ISBN 0 85944 011 7, s 7 ff
- 13 Marinemuséet (Div forfattere) Modeller som forteller norsk marinehistorie, ISBN 978-82-999550-0-3, s 214.
- 14 Flere forfattere, Historien om Skottlandsbrigaden 1940-1945, ISBN 82-994012-8-3.
- 15 Fanenemda ev 2002 – innstilling - den historiske Hæren, FO/HST/2001/2118-22/10 des. 2002/534, s 23
- 16 Forsvarets overkommando, UD 17-1, Håndbok for soldaten, 1966, vedlegg 5
- 17 Hallvard Trættemberg, brev til Forsvarsdepartementet, med gjenpart til Utenriksdepartementet, 21 feb. 1957
- 18 Thorbjørn Bergersen, muntlig 2017.
- 19 Godkjenningsdokument signert av kong Olav V, 12 desember 1962
- 20 Olav Breilid, Tore Hiorth Oppegaard, Per Torblå, Hæren etter annen verdenskrig 1945 – 1990, ISBN 8290545-18-5, s 3 og s 10-12
- 21 HVST/146/19998-04-30, Anbefaling fra arbeidsgruppe for vurdering av Heimevernets merker s 2

Svensk militär heraldik av idag

Av Henrik Klackenborg

TITLE: Swedish Military Heraldry of Today

ABSTRACT: The use of heraldry in the Swedish armed forces is strictly regulated. This survey of the current use of heraldry starts with a presentation of the process of designing a coat of arms for a new unit. Every military unit at a certain level is entitled to apply to the Headquarters (HQ) for a coat of arms to be used in documents, flags, signs and uniforms. If the application is accepted the development of the design is a complicated process with four parts: the unit itself, HQ traditions officer, National Museum of Military History and the State herald at Riksarkivet (National Archives). The process aims at producing a design that is a good combination of military symbols and traditions and modern heraldry.

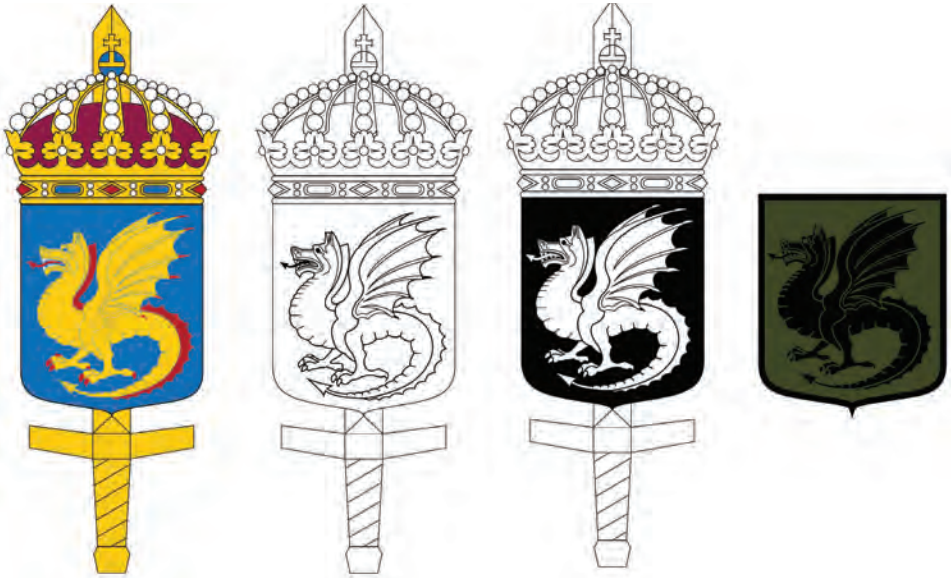
The rest of the article is a survey of arms of units of the armed forces. The designs are made by Riksarkivet and delivered as digital drawings in different versions for different purposes. There are three branches of the armed forces and they all have a coat of arms of their own. The army regiments use either the national coat of arms in combination with different military symbols, or the provincial arms indicating where the soldiers are recruited. The ships of the navy mostly have their name and arms after coastal towns or provinces, even if there are other traditions too. In the arms of the air force there is a common chief for all units, which is used in combination with the arms of a province or town to make the arms of a wing. The laurel wreath is a symbol used in arms for military schools of different types. The arms of special units of all sorts show a great variation in the design. The HQ has recently decided that heraldry also can be used at lower levels of the military hierarchy, for example for companies.

KEYWORDS/NYCKELORD: Swedish military heraldry, Swedish army coat of arms, Swedish navy coat of arms, Swedish air force coat of arms / Svensk militär heraldik, arméns vapensköldar, marinens vapensköldar, flygvapnets vapensköldar

AUTHOR INFORMATION/FÖRFATTARINFORMATION: State Herald, Dr. Henrik Klackenborg, AIH / Statsheraldiker, fil. dr. Henrik Klackenborg, AIH – henrik.klackenberg@riksarkivet.se

Heraldiken var ursprungligen militär till sin natur. Det var viktigt att kunna göra en snabb identifiering av vän och fiende på det

medeltida slagfältet. Men det var inte det enda skälet för en krigare att sätta ett märke på sin sköld. Det heraldiska motivet skulle

Ill. 1. Vapen för Södra militärregionen: olika versioner för olika ändamål.
Arms of Military Region South: different versions for different purposes

också göra ägaren stolt och modig och samtidigt sätta skräck i fienden. Även om det mesta av sådana skäl att använda heraldik i militära sammanhang saknas idag, så är jag övertygad om att det fortfarande finns kvar ett moment av stolthet och gruppidentitet som har stor betydelse. Vapnet bidrar till att skapa förbandsandan.

I Sverige är användningen av heraldik i Försvarsmakten tydligt reglerad. Varje militärt förband på en viss organisatorisk nivå har rätt att till Försvarsmaktens högkvarter inkomma med en ansökan om ett heraldiskt vapen för användning i dokument, på fanor, skyltar och uniformer. Om en ansökan beviljas så följer en process med fyra parter: förbandet, högkvarteret, Försvarets traditi-

onsnämnd vid Statens försvarshistoriska museum och statsheraldikern vid Riksarkivet.¹

Processen innehåller följande moment. Efter en första dialog mellan förbandet och högkvarteret får statsheraldikern i uppdrag att göra ett förslag till vapnet, över vilket Försvarets traditionsnämnd yttrar sig innan det går vidare till förbandet för godkännande och slutligen fastställs av högkvarteret. Med så många parter inblandade i processen kan det emellanåt bli flera turer och gå rätt lång tid från en första ansökan till dess att den verkställts i form av levererade vapenritningar. Tanken bakom denna komplicerade process är att det vapen som blir det slutliga resultatet ska vara en bra kombination av

Ill. 2. Vapen för Försvarsmakten, Armén, Marinen, Flygvapnet.
Arms of the Armed forces, Army, Navy, Air Force

militära symboler och traditioner och en modern heraldik.

De nyligen levererade ritningarna till Södra militärregionens vapen (Ill. 1) utgör ett bra exempel på hur det framställts i olika versioner för olika användningsområden. De digitala ritningar som Riksarkivet levererar består inte bara av den fullständiga versionen i färg utan också av en konturteckning och en svartvit version. Den grönsvarta versionen är en tillämpning avsedd för ett textilmärke på fältuniformen. Denna version av vapnet är förvisso inte god heraldik, men de klara färger och kontraster vi normalt använder i heraldiken är inte de rätta på en kamouflagemönstrad fältuniform. Den kungliga krona som kröner alla Försvarsmaktens vapen betecknar den statliga auktoriteten.

Låt oss fortsätta med en översikt av vapen från de olika försvarsgrenarna (Ill. 2). En sköld med tre gyllene kronor i ett blått fält har varit en symbol för kungariket Sverige sedan 1300-talet. Försvarsmaktens vapen har samma innehåll, men då är vapnet timbrerat med ett stolpvis ställt svärd. De tre försvarsgrenarna har symboler som är lätta att förstå: arméns korsade svärd, marinens ankare och kanoneldrör samt flygvapnets vingade propeller. Det är värt att notera att det är riksvapnets och nationsflaggans tinkturer som går igen i dessa vapen.²

Arméns regementen har långa heraldiska traditioner, som i många fall går tillbaka till 1600-talet. Det finns dock två olika traditionslinjer när det gäller vapnets motiv. Den ena, som vi kan se i illustration 3, utnyttjar

Ill. 3. Vapen för Livgardet (LG), Livregementets husarer (K 3), Artilleriregementet (A 9), Luftvärnsregementet (Lv 6).
Arms of Army regiments: Life Guards Regt., Life Regt. Hussars, Artillery Regt., Air Defence Regt.

Ill. 4. Vapen för Norrbottens regemente (I 19), Skaraborgs regemente (P 4), Södra skånska regementet (P 7), Gotlands regemente (P 18).
Arms of Army regiments: Norrbotten Regt., Skaraborgs Regt., Southern Scania Regt., Gotland Regt.

Ill. 5. Vapen för Ubåtsflottiljen, 3. Sjöstridsflottiljen, 4. Sjöstridsflottiljen, Amfibiekåren.
Arms of Navy units: Submarine Flottilla, 3:rd Naval Warfare Flottilla, 4:th Naval Warfare Flottilla, Amphibious Corps.

helt enkelt lilla riksvapnet, men med olika timbreringar för att skilja på de olika förbandens vapen, medan den andra, som vi ser i illustration 4, utnyttjar de gamla landskapsvapnen och visar på så sätt en territoriell tillhörighet.

Livgardets vapen är helt enkelt riksvapnet med tillägg av serafimerordens kedja som ett tecken på det nära bandet till kungen. Musköten och värjan betecknar här regementets infanteri- och kavalleritraditioner. Livregementets husarer för en rund sköld som är omsluten av en halmkrans, vilket är ett särskilt tecken till minne av regementets segrerrika deltagande i slaget vid Lund 1676. Värjorna betecknar regementets kavalleritradition. Artilleriregementets vapen med kanoneldrör och Luftvärnsregementets bevingade version av samma vapen är lätta att förstå innebörden av.³

Den andra traditionslinjen vad gäller regementenas vapen är den som leder tillbaka till 1500- och 1600-talets landskapsvapen (Ill. 4). Dessa så kallade landskapsregemen-

ten har en lång historia av förankring i sina respektive landskap, som var det område där soldaterna rekryterades. Vapnen med Norrbottens regementes ren, Skaraborgs regementes ginstyckade lejon, Gotlands regementes vädur och Södra skånska regementets griphuvud är alla välkända som vapen för respektive landskap. De bepansrade armarna betecknar pansartraditionen i dessa regementen, medan de korsade svärdens betecknar att det återuppståndna regementet på Gotland ska innehålla enheter från flera delar av armén.⁴

Även om den svenska marinen räknar sina traditioner tillbaka till Gustav Vasas tid, är de heraldiska traditionerna betydligt yngre än arméns genom att de endast går tillbaka till mitten av 1900-talet. Idag har dock varje flottilj och varje fartyg sitt eget vapen (Ill. 5). Ubåtsflottiljen för ett vapen med Poseidons treudd, medan de två sjöstridsflottiljerna har ett ankare med tross i sitt vapen, dock med fältet i olika tinkturer. Medan motiven i dessa vapen är lätta att förstå, kräver Amfi-

Ill. 6. Vapen för HMS Malmö, HMS Nyköping, HMS Härnösand, HMS Gävle.
Arms of Navy corvettes: HMS Malmö, HMS Nyköping, HMS Härnösand, HMS Gävle.

Ill. 7. Vapen för HMS Gotland, HMS Södermanland, HMS Uppland, HMS Halland.
Arms of Navy submarines: HMS Gotland, HMS Södermanland, HMS Uppland, HMS Halland.

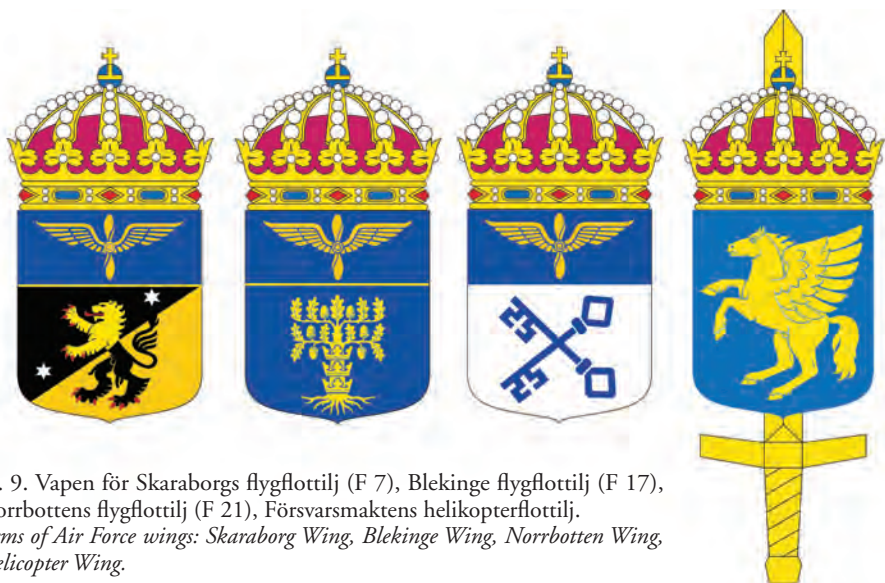
biekårens vapen en förklaring. Denna kår var ursprungligen ett kustartilleriregemente, vilket förklarar artilleriets symboler och havets vågor i vapnet.⁵

Alla marinens fartyg har sitt eget vapen. De flesta av dem är helt enkelt desamma som vapnet för den stad eller det landskap som de har namn efter, dock krönt med en kunglig

krona för att beteckna att det är ett vapen för ett statsfartyg. Korvetterna är kärnan i sjöstridsflottiljerna, och har namn och vapen efter kuststäder (Ill. 6). Vapnen för städerna Malmö och Nyköping har ett medeltida ursprung medan Härnösands märkliga vapen härrör från Johan III:s tid och Gävles är skapat på 1940-talet, om än i en medeltida stil.⁶

Ill. 8. Vapen för HMS Hercules, HMS Hector, HMS Tapper, HMS Pelikanen.
Arms of Navy icebreakers and other categories: HMS Hercules, HMS Hector, HMS Tapper, HMS Pelikanen.

Ill. 9. Vapen för Skaraborgs flygflottilj (F 7), Blekinge flygflottilj (F 17),
Norrbottens flygflottilj (F 21), Försvarsmaktens helikopterflottilj.
*Arms of Air Force wings: Skaraborg Wing, Blekinge Wing, Norrbotten Wing,
Helicopter Wing.*

Äldre generationer av ubåtar hade namn efter fiskar och andra sjölevande djur, men idag ges ubåtarna namn och vapen efter landskap (Ill. 7). Detta är ett nytt användningsområde för vapen som är välkända och har varit i bruk under århundraden, såsom exempelvis HMS Södermanlands grip eller HMS

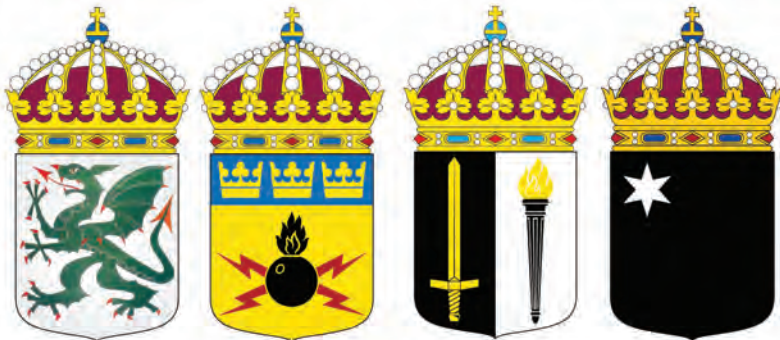
Gotlands vädur. I vissa fall kan det leda till en möjlig förväxling med vapen för en länsstyrelse, men det har knappast någon praktisk betydelse. Ubåtar och länsstyrelser uppträder sällan på samma heraldiska arena.⁷

Vapnen för marinens isbrytare och andra specialfartyg har en mer fri komposition (Ill.

Ill. 10. Vapen för Militärhögskolan Karlberg, Markstridsskolan, Sjöstridsskolan, Försvarsmaktens tekniska skola.

Arms of schools of the Armed forces: Military Academy Karlberg, Land Warfare Centre, Naval Warfare Centre, Technical School.

Ill. 11. Vapen för Totalförsvarets skyddscentrum, Totalförsvarets ammunitions- och minröjningscentrum, Försvarsmaktens underrättelse- och säkerhetscentrum, Särskilda operationsgruppen.

Arms of miscellaneous units of the Armed forces: National CBRN Defence Centre, Swedish EOD and Demining Centre, Intelligence and Security Centre, Special Operations Task Group.

8). Isbrytarnas styrka illustreras i vapnen för de från den grekiska mytologin kända Hercules och Hector. Uttern är det heraldiska motivet för en grupp bevakningsbåtar med olika namn. En pelikan och en torped var oemotståndliga motiv, när ett vapen för en torpedbärgare skulle komponeras.⁸

Den vingade propellern har varit en symbol för det svenska flygvapnet sedan det skapades 1926 och för flygare ännu tidigare. Den nuvarande modellen att sätta den i en blå ginstam infördes gemensamt i alla flygvapnets förbandsvapen på 1990-talet. Huvudmotivet i dessa vapen för flygflottiljer är

hämtade från det landskap eller den stad där flottiljen har sin bas (Ill. 9). För en person med kännedom om svensk heraldik är det inte svårt att se att dessa tre flottiljer har sina baser i västra (F 7), södra (F 17) och norra (F 21) delen av landet.⁹

En pegas, dvs en bevingad häst, är det motiv som Helikopterflottiljen för ett tjugotal år sedan valde som sitt motiv till förbandets vapen (Ill. 9). Svärdet bakom skölden betecknar att det är ett försvarsmaktsgemensamt förband.¹⁰

Lagerkransen är en inom Försvarsmakten gemensam symbol för en skola eller utbildningsenhet (Ill. 10). Militärhögskolan Karlberg i Stockholm grundades 1792 och har sedan dess oavbrutet utbildat arméns officerare. Vapnets kombination av en lagerkrans och ett svärd lämnar inget tvivel om skolans syfte.

Markstridsskolans vapen illustrerar en gammal fornnordisk myt. Vapnet visar Odens spjut och ring: spjutet Gungnir, som alltid träffar sitt mål, och ringen Draupnir, från vilken det var nionde natt droppar åtta nya ringar. Detta syftar naturligtvis på en ständig produktion av nya arméofficerare som alltid träffar målet.

Motiven i Sjöstridsskolans vapen behöver ingen närmare förklaring eftersom vapenskölden helt enkelt visar välkända symboler för sjöstrid. Andra motiv som är lätta att förstå är kugghjulet och svärdet i vapnet för Försvarsmaktens tekniska skola.¹¹

Illustration 11 är en sammanställning av vapen från olika delar av Försvarsmakten. Tanken med den är att visa hur många olika heraldiska traditioner som idag lever sida vid sida inom organisationen. Skyddscentrums

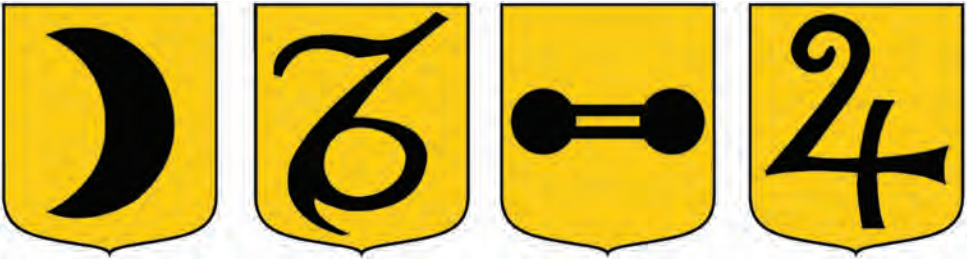
gröna drake syftar på krigföring med kärnvapen och med biologiska och kemiska stridsmedel. Draken har, som vi alla vet, en dödlig andedräkt och det är den som soldaterna ska skyddas från.

Den briserande granaten är en symbol för ammunitions- och minröjning. Ginstammens tre kronor kräver dock sin förklaring: SWEDEC har mycket av sin verksamhet förlagd till utlandet och ansåg det därför viktigt att på detta sätt visa förbandets svenska hemvist.

Facklan är ett motiv som används i många emblem och vapen som en symbol för kunskap och upplysning. I den vapensköld vi ser här, är den kombinerad med ett svärd, vilket ger betydelsen militär underrättelsetjänst. Varför lågan inte är röd, vilket den borde vara enligt heraldikens regler, har jag inget svar på.

För några år sedan skapades Särskilda operationsgruppens (SOG) vapen, vilket var en ganska komplicerad affär. Kontakterna och förhandlingarna med representanter för detta specialförband hämmades av sekretess. Det var inte alltid lätt att veta vem man diskuterade med och inte heller lätt att hitta ett lämpligt motiv. Slutligen accepterades en syftning på asymmetrisk strid. Den ensamma, asymmetriskt placerade stjärnan blev en symbol för denna typ av strid, välkänd för förbandet.¹²

Vad vi hittills har sett i denna översikt är samtida militär heraldik på den högsta organisatoriska nivån. Det är uppenbart, att det inom Försvarsmaktens heraldik finns flera olika traditioner som löper parallellt. På den ena sidan hittar man den gamla traditionen som använder sig av rikets, landskapens och

Ill. 12. Kompanitecken inom Livgardets 12. motoriserade skyttebataljon.
Company shields of Life Guards Regiment, 12:th Battalion.

städernas vapen och på den andra sidan användningen av motiv som syftar på förbandets funktion.¹³ Innan jag avslutar vill jag också påpeka, att det på lägre nivåer i den militära hierarkien finns en emellanåt rätt vild flora av vapen och emblem, som inte har berörts här. Somliga av dem kan vara bra ur ett heraldiskt perspektiv, medan andra inte lämpar sig för visning på en heraldisk konferens.

Den senaste utvecklingen av Försvarsmaktens heraldik är att delar av denna rika flora av emblem och vapen på en lägre organisatorisk nivå nu ska genomgå en heraldisk uppstramning. Högkvarteret har nyligen beslutat att varje kompani har rätt att föra ett kompanitecken att användas på fordon och skyltar med mera, men förutsättningen är att det upprättas heraldiskt acceptabla modellritningar och dessa görs av Riksarkivet. Vi är naturligtvis glada för den stora mängd ritningsarbete detta redan har givit oss, och kommer att generera under kommande år, men samtidigt innebär det mycket förhandlande om vad som är acceptabelt ur ett traditionellt heraldiskt perspektiv. Illustration 12 visar sådana enkla märken det

kan vara fråga om. Många sådana har varit i bruk länge, som exempelvis dessa från Livgardet, som använts sedan slutet av 1700-talet. Här ser vi en månskära, en agraff och två stjärntecken.¹⁴

Sammanfattningsvis vill jag hävda att heraldikens tillstånd inom den svenska Försvarsmakten är gott. Ett förtroendefullt samarbete mellan Högkvarteret, Försvarets traditionsnämnd och Riksarkivet har lett till att man lyckats bevara den heraldiska traditionen och även utveckla den inom organisationen. Det finns naturligtvis skönhetsfläckar, såsom exempelvis Amfibiekårens märke Thorleif, som består av en samurajliknande vikingahjälme med horn, men det är ett undantag.

Ett större hot är varje gång Försvarsmakten låter en ny designbyrå få för stort inflytande över det grafiska uttrycket. Någon läsare kanske minns hur det hos överbefälhavaren år 2005 förelåg ett långt kommet förslag att samtliga förbandsvapen skulle ersättas av ett enda runt märke i blått med tre gula kronor.¹⁵ Lyckligtvis stoppades förslaget i tid, mycket tack vare upprörda reakt-

tioner ute på förbanden, där man ville föra vidare sina stolta heraldiska traditioner.

Riksarkivets heraldiska nämnd, protokoll 2005-11-23.

Litteratur

- Christian Braunstein, *Heraldiska vapen inom det svenska försvaret*, Stockholm 2006.
- Henrik Klackenberg, Nya heraldiska vapen 1999–2018, *Årsbok för Riksarkivet 2000–2019*, Stockholm 2000–2019.
- Reglemente Parad 2: Flaggor, fälttecken & heraldik, utg. Försvarsmakten, Stockholm 2017.
- Henrik Sjövall, Igår tillhörighet, imorgon funktion – heraldisk symbolik i det svenska försvaret idag, *Heraldisk Tidskrift*, vol. 11, 2010.

Illustrationer

Illustrationerna är gjorda av Vladimir A Sagerlund och Henrik Dahlström, Riksarkivet.

Noter

- 1 Reglemente 2017, s. 75–76
- 2 Klackenberg 2019, s. 267, 269.
- 3 Klackenberg 2001, s. 231–232; Klackenberg 2002, p. 221–222; Reglemente 2017, s. 80, 84, 86.
- 4 Reglemente 2017, s. 82, 85, 86; Klackenberg 2019, s. 268, 270.
- 5 Braunstein 2006, s.52; Klackenberg 2007, s. 236–237; Reglemente 2017, s. 90.
- 6 Reglemente 2017, s. 104–105.
- 7 Reglemente 2017, s. 106.
- 8 Klackenberg 2012, s. 271, 273; Klackenberg 2015, s. 266–268; Klackenberg 2019, s. 270–271.
- 9 Reglemente 2017, s. 94–95; Vapen för Västergötland, Blekinge och Luleå.
- 10 Reglemente 2017, s. 95.
- 11 Klackenberg 2000, s. 224–225; Klackenberg 2007, s. 236–237; Klackenberg 2008, s. 187–188; Reglemente 2017, s. 97.
- 12 Klackenberg 2003, s. 262–263; Klackenberg 2011, s. 312–313; Reglemente 2017, s. 100.
- 13 Sjövall 2010.
- 14 Klackenberg 2019, s. 265, 271–272.
- 15 Riksarkivets ämbetsarkiv, dnr 61-2005/3663;

100 år av militärheraldik i Finland – en kort presentation

Av Wilhelm Brummer och Tuomas Hyrsky

TITLE: A Century of Finnish Military Heraldry – a Short Overview

ABSTRACT: The short presentation gives an overview of the Finnish military colours and training badges from 1918 onwards in the republic of Finland. Starting with the spontaneously created colours during the War of Liberation in 1918, the presentation gives space to both the colours of the regular conscription army of Finland as well as for the Defence Corpses. Effort is put on the description of the first Committee of Colours in 1919, as well as the creating of the colours for the units to the 40th Anniversary in 1957, when the remarkable heraldic artists Gustaf von Numers created most of the colours for the Defence Forces of Finland. Also later development, as the Parachute units, is shortly described. Since 1963, The Finnish Defence Forces have their own corporate emblem, the so called "Tower Lion" (tornlejonet). The Training Badges and their heraldic significance is also described, ending in the badge for the modern Rapid Deployment Forces (Beredskapstrupperna).

KEYWORDS/NYCKELORD: Finland, military colours, training badges / Finland, militära fanor, utbildningsmärken

AUTHOR INFORMATION/FÖRFATTARINFORMATION: Wilhelm Brummer, aih, MA, member of the Heraldic Council of the National Archives of Finland, brummer@heraldik.org; Tuomas Hyrsky, Licentiate of Arts and Design, First Vice Chairman of the Heraldic Council of the National Archives of Finland / Wilhelm Brummer aih, fil. mag. ledamot Riksarkivets heraldiska nämnd (Finland), brummer@heraldik.org; Tuomas Hyrsky, konstlicentiat, förste viceordförande, Riksarkivets heraldiska nämnd (Finland) – hyrsky@hyrsky.fi

Då Finland under medeltiden anslöts till det svenska riket som höll på att skapas, vann heraldiken och vexillologin insteg även i den östra rikshälften.¹ Tidiga exempel förekommer i vapensigill och även på vimplar och fanor, fästa på lansar. Något senare skapas de

första provinsvapnen, de äldsta för Norra och Södra Finland.² Blasoneringen för det senare från 1557, som vi numera känner som Egentliga Finlands vapen, har som sköldemärke en öppen krönt tornéthjälms med två korslagda glavenstakar försedda med vad vi

idag identifierar som den svenska blågula korsflaggan. Som ett liknande exempel omnämner Gustaf von Numers landknektsfanorna i hjälmprydnaden för adliga ätten Tawasts vapen från 1588. Under den svenska tiden pryddes fanor och standar dels med kungligt monogram, dels med landskapsvapnen och dels med residensstäders vapen. Bakom detta låg en kunglig förordning från 1686, vilken heraldiskt sett var synnerligen renlärig.³ Dessa element speciellt från slutet av 1600-talet har haft ett starkt inflytande på självständiga Finlands militärheraldik, i synnerhet på fanorna.

Det svenska inflytandet blev bestående med undantag av kejsartiden (1809–1917), då Finland som ett storfurstendöme i det ryska imperiet periodvis hade en begränsad militär organisation. De heraldiska traditionerna och reformerna i Ryssland påverkade av naturliga skäl också utvecklingen inom heraldiken i Finland. Georgskorset upptogs till exempel som huvudmotiv i (från 1827 under namnet) Livgardets finska skarpskyttebataljons fana och kom därigenom att introduceras i den finska militärheraldiken. Förebilden påverkade utformningen av de finska truppförbandskorsen och de militära utmärkelse-tecknen, men framför allt det självständiga Finlands officiella statliga ordnar.⁴

Avsikten med detta anförande är att översiktligt belysa den finska militärheraldikens utveckling efter 1917. Exempler har tagits ur vissa vapenslag ur den reguljära försvarsmakten. Även de på frivillig basis värvade skyddskårerna som var verksamma från 1918 fram till 1944 belyses. Däremot behandlas t.ex. flottan inte här, ty dess militära heraldik följer i huvudsak andra regler.

Fanor och heraldik

Den finländska enkammarlantdagen godkände den 6 december 1917 senatens förslag till självständighetsdeklaration. Tillkännagivandet gjordes i ett land som i praktiken var besatt av ryska trupper. Trots att Finlands Socialdemokratiska parti mottagit influenser från den moderata nordiska socialismen valde en del av den finska vänstern i början av 1918 revolution, emedan Lenins statskupp – den så kallade oktoberrevolutionen – såg ut att lyckas. Finlands självständighet hade slutligt godkänts av Lenin den 31 december 1917. Dessvärre kom suveräniteten därför att befästas genom ett krig, där den etablerade, demokratiskt valda statsmakten försvarades av de vita trupperna mot de revolutionära röda gardena. Kriget utkämpades från 28 januari till 16 maj 1918.

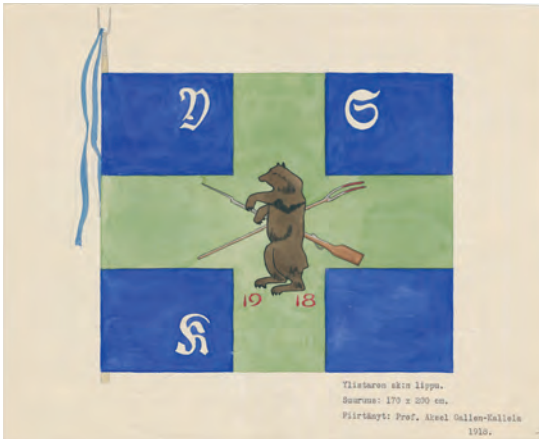
De röda och deras garden använde i huvudsak revolutionsfanor i rött försedda med texter, medan de vita truppernas fanor var mera heraldiskt utformade. Redan i samband med de vita truppernas segerparad i huvudstaden den 16 maj 1918 fick publiken se ett stort antal enhetsfanor som skapats efter olika förebilder. Enhetsfanan för tavastlänningarnas vita garde utgjorde ett exempel och var nästan identisk med Tavastlands landskapsvapen. Det var emellertid lätt att associera vapnets röda färg med motståndarsidan och därför försåg manskapet fanan med en bred vit bård. Därigenom kunde man inte förväxla fanan med de fanor som varit i bruk bland de röda gardena.

Den kände konstnären Akseli Gallen-Kallela som under kriget varit verksam i överbefälhavaren, friherre Gustaf Manner-

Ill. 1. Östermyra skyddskårs fana, Akseli Gallen-Kallela 1918, Riksarkivet.

The colour of the Seinäjoki Defence Corps, Akseli Gallen-Kallela 1918, the National Archives of Finland.

Ill. 2. Ylistaro skyddskårs fana. Akseli Gallen-Kallela 1918. Riksarkivet.

The colour of Ylistaro Defence Corps, Akseli Gallen-Kallela 1918, the National Archives of Finland.

heims högkvarter komponerade flera fanor åt de vita trupperna, bland annat åt Lappo, Östermyra (på finska Seinäjoki) och Ylistaro skyddskårer (Ill. 1 och 2). Ur heraldisk synvinkel är dessa fanor inte särskilt renläriga. Konstnären föredrog en mera särpräglad finsk nationell stil vid utförandet. Som fanspetsar förekommer bland annat en spikklubba och en högaffel.

Organisationen Lotta Svärd grundades för att kvinnorna skulle kunna bidra till det frivilliga försvaret. Den fick sin början under

kriget 1918 och organiserades på initiativ av skyddskårernas högsta ledning. Sin fana fick Lotta Svärd i september 1922, det centrala motivet hade ritats av Eric Wasström: ett blått stiliserat hakkors omgivet av fyra heraldiska rosor på en vit fandum.⁵

På uppdrag av Mannerheim och genom beslut av statsmakten skapade Gallen-Kallela även utmärkelsetecken, Frihetskorset och Frihetsmedaljen, vilka förlänades för förtjänster under kriget 1918 i Finland. Frihetskorset med ett stiliserat hakkors in-

fattat i ett georgskors kom även till användning i skyddskårsfanorna, och i överbefälhavararens fana. På den vita flaggduken ses

på ena sidan Finlands lejon med de heraldiska rosorna, överförda som sådana från storfurstendömet Finlands vapen, medan

den andra sidan upptas av Frihetsskorset av tredje/fjärde klass med svärd.

Den militära heraldiken i Finland påverkades efter 1917 även av tyska förebilder. De finländska män som från början av 1915 sökte sig till Tyskland för att få militärutbildning med tanke på ett framtida uppror mot Ryssland kom att utgöra den Kungliga Preussiska Jägarbataljonen 27. Enhetens blåvita georgskorsfana med Finlands vapen och krönta bekransade örnar i hörnen hade sytts i Berlin och invigdes i Libau före avfärden till Finland i februari 1918. Jägarbataljonen upplöstes före avfärden, men fanan kom till Finland tillsammans med de utbildade jägarna. Männerna kom att utföra en viktig insats i synnerhet som befäl i kriget under Finlands överbefälhavare, general Mannerheims kommando våren 1918 (Ill. 3). Fanan ärvdes av Gardesjägarbataljonen (Kaartin Jääkäripataljoona) tills enheten fick en egen fana 16.5.1920.⁶ Själva fanans traditioner

förs vidare av Gardesjägarregementet (Kaartin Jääkärirykmentti), vars nuvarande fana med ett georgskors belagt med Finlands vapen på vit botten komponerades 1997 av försvarsmaktens grafiska formgivare Juhani Vepsäläinen.

Jägarhederstecknet som skapades och togs i bruk i mars 1919 fick en stark symbolisk betydelse. Det utgår från det preussiska Järnkorset i form av ett mantuanskt kors med nr 27 omgivet av lagerblad, och har komponerats av Ellinor Ivalo. Fanspetsen för den Kungliga Preussiska Jägarbataljonens 27:s fana som jägarna skänkte Gustaf Mannerheim pryds av Jägarhederstecknet. Flera traditionsfanor för försvarsmakten har i kanton än idag Jägarhederstecknet.

Bruket av Frihetsskorset och Järnkorset samt i synnerhet de tyska influenserna i de finska fanorna har behandlats utförligt av Antti Matikkala, i *Heraldisk Tidsskrift* 2012 och på den XXIX internationella konferen-

Ill. 3. Överbefälhavaren, sedermera marskalken av Finland, friherre Gustaf Mannerheims fanborg i hans hem i Helsingfors, numera Mannerheim-museet. Fanorna har skänkts åt marskalken som officiella gåvor och hedersbetygelser, den sista år 1937 på hans 70-årsdag. Från vänster till höger: Den vita hedersfanan, med Mannerheims monogram omgiven av en lagerkrans och landskapsvapnen, Harald Gallén, 1918; Lotta Svärd-organisationens fana, ett blått stiliserat hakkors omgivet av fyra heraldiska rosor, Eric Wasström 1921; överbefälhavarens fana, med Finlands lejon på ena sidan och Frihetsskorset på andra sidan, Ellinor Ivalo och Akseli Gallen-Kallela 1918; Jägarbataljonens blåvita georgskorsfana med ett krönt Finlands vapen och krönta bekransade örnar i hörnen, 1916 och Lejonfanan, som utgår från Finlands vapen, 1923, Mannerheim-museet. Foto: Wilhelm Brummer.

The Commander-in-Chief, later Marshal of Finland, Baron Gustaf Mannerheim's colours in his home in Helsinki, the present Mannerheim Museum. The colours were given to the Marshal as official gifts and honours, the last in 1937 to his 70th anniversary. From left to right: The White Banner of Honour, carrying Mannerheim's monogram surrounded by a laurel wreath and the historical coats of arms of the provinces of Finland, Harald Gallén, 1918; The colour of the Lotta Svärd Organization, a stylized blue swastika surrounded by four heraldic roses, Eric Wasström 1921; the standard of the Commander-in-Chief with the lion of Finland on one side and the Cross of Liberty on the other, Ellinor Ivalo and Akseli Gallen-Kallela 1918; the Jaeger Battalion colour with the blue "St George's cross" on a white cloth with the coronated coat of arms of Finland and coronated eagles surrounded by wreaths in each corner, 1916 and the Red Lion Flag, with the lion of Finland, 1923, Mannerheim Museum. Photo: Wilhelm Brummer.

Ill. 4. Norra Savolax regementes fana, Carolus Lindberg 1919, Försvarsmaktens bildarkiv/Krigsmuseet.

The colour of the North Savonia Regiment, Carolus Lindberg 1919, Military Museum.

Ill. 5. Cykelbataljon nr 1:s standar, Carolus Lindberg 1923, Försvarsmaktens bildarkiv/Krigsmuseet.

The standard of Bicycle Battalion nr 1, Carolus Lindberg 1923, Military Museum.

sen för genealogi och heraldik i Stuttgart 2010.⁷

Efter kriget tillsatte krigsministeriet en kommitté för att utarbeta förslag till enhetliga fanor för truppförbanden. Motiven och förebilderna för de fanor som tillkom har utretts tämligen utförligt.⁸ Initiativtagare var intendenten vid nationalmuséets historiska avdelning, fil.dr K. K. Meinander, som innehade en gedigen kännedom om de äldre svenska militärfanorna. Han och arkitekten Carolus Lindberg kom att bli de drivande i kommittén. Efter några månaders arbete hade kommittén skapat nya fanor åt försvarsmakten. Man fastställde bland annat, att fanorna skulle vara likadana på bägge sidor,

en reform som också genomfördes på några undantag när. Lindberg komponerade fanorna, vars grundmodell utgick från de svenska regementsfanor som skapades i slutet av 1600-talet (m/1686). Huvudmotivet var ett landskaps- eller stadsvapen, omgivet av en krans och strålviss utgående flammor i två olika tinkturer (Ill. 4). En annan konsekvent fanserie var cykelbataljonernas standar, vilka var tvåflikiga och gröna, med två korslagda pilar och två heraldiska rosor som huvudmotiv (Ill. 5). De enheter som utmärkt sig under kriget erhöll rätt att bruka Frihetskorsets ordenskor som fanspets, och kommitténs förslag att bruka Järnkorsets fanspets slopades. Arkitekt Lindberg skapade i stort

Ill. 6. Esbo skyddskårs fana, Knut Wasastjerna 1919, Riksarkivet.
The colour of the Espoo Defence Corps, Knut Wasastjerna 1919, the National Archives of Finland.

Ill. 7. Alberga skyddskårs fana, Akseli Gallen-Kallela, Sine Anno. Riksarkivet.
The colour of the Leppävaara Defence Corps, Akseli Gallen-Kallela, Sine Anno, the National Archives of Finland.

sett alla fanor för försvarsmakten under årtiondena fram till andra världskriget.⁹

Mellan första och andra världskriget tillhörde de regionalt indelade frivilliga skyddskårerna landets försvarsmakt. De erhöll en egen fanmodell, en instruktion om denna utfärdades av huvudstaben för skyddskårerna 12.3.1919. Utgångspunkten var Finlands blåvita korsflagga från vilken de yttersta kantonerna klipptes bort så att en symmetrisk korsfana uppstod. De överblivna flaggbitarna klipptes till smalare bitar, av vilka de blå

bitarna fästes i det blå korset så att delarna skapade ett hakkors. Det blåa hakkorset var en direkt hänvisning till Frihetskorset. Fältet i mitten av korset kunde skyddskårerna använda för sina egna specialmärken eller emblem. I fanans kanton fanns skyddskårsmärket placerat. (Ill. 6 och 7).

Det hakkors som i viss utsträckning fortfarande används i Finland har inte någon anknytning till Tredje rikets bruk av motsvarande emblem. Det hade i slutet av 1800-talet etablerat sig som en symbol inom den

Ill. 8. Satakunta artilleriregementes fana, Gustaf von Numers 1957, Försvarsmaktens bildarkiv/Krigsmuseet.

The colour of the Satakunta Artillery Regiment, Gustaf von Numers 1957, Military Museum.

Ill. 9. Österbottens artilleriregementes fana, Gustaf von Numers 1957. Försvarsmaktens bildarkiv/Krigsmuseet.

The colour of the Ostrobothnian Artillery Regiment, Gustaf von Numers 1957, Military Museum.

finska konsten (t.ex. Gallen-Kallelas Aino-triptyk 1889). Hakkorset användes allmänt i dekorativt syfte speciellt i Karelen. Ursprunget går att finna i den process som konstnärer initierade för att finna och konstruera den finska folksjälens. Därför användes hakkorset – med olika långa hakar på korset – långt in på 1940-talet. Det finska flygvapnet hade ett blått hakkors på vit botten fram till 1945, då det efter påtryckningar från Sovjetunionen ersattes med det nuvarande blåvita emblemet. Det flygarmärke som bars till uniformen och som Gallen-Kallela hade skapat byttes också ut efter kriget. I själva verket kom det blå hakkors till Finlands flygvapen från Sverige. Greve Eric von Rosen donerade

i januari 1918 ett Thulin-flygplan till Finlands nygrundade försvarsmakt. Greve von Rosen hade på vingarna målat sitt eget lyckomärke, ett blått hakkors.

Under andra världskriget användes inte truppförbandsfanorna i större utsträckning. De togs fram vid truppförbandens årshögtider, men fram till 1957 fick fanorna ligga rätt mycket i malpåse. Då påbörjades ett arbete med att skapa nya fanor. Ett år senare, på försvarsmaktens 40-årsdag den 4 juni 1958, erhöll sammanlagt 29 enheter nya truppförbandsfanor. Man hade lagt ner mycken möda på att uppnå konsekvens i kompositionen.¹⁰ Varje vapenslag fick en viss grundmodell och truppförbandens fanor

Ill. 10. Karelska fältartilleriregementets fana, Gustaf von Numers 1957, Försvarsmaktens bildarkiv/Krigsmuseet.

The colour of the Carelian Artillery Regiment, Gustaf von Numers 1957, Military Museum.

skapades enligt den. I detta sammanhang presenteras endast några fanor som exempel, utan försök att täcka alla vapenslag.

Fältartillerienheternas fanor karaktäriserades av en bred bård. Satakunda artilleriregemente (Satakunnan Tykistörykmentti) (Ill. 8) har den krönte björnen från Satakundas landskapsvapen, hållande en brinnande kanonkula i sina ramar. Fanans färger är landskapsvapnets: blått och guld. I kanton ses två korslagda kanonrör med två kulor. Enheten fick även rätt att i fanspetsen fästa Frihetskorsets 4. klass i det rödvita bandet. På liknande sätt erhöill Österbottens artilleriregemente (Pohjanmaan Tykistörykmentti) (Ill. 9) och Karelska fältartilleriregementet, (Karjalan

Ill. 11. Artilleriskolans fana, Gustaf von Numers 1967, Riksarkivet.

The colour of the Artillery School, Gustaf von Numers 1967, the National Archives of Finland.

Tykistörykmentti) (Ill. 10) en fana med två korslagda kanonrör belagda med landskapsvapnet samt en bård, i landskapsvapnets huvudtinktur. Bården på Karelska fältartilleriregementets fana pryds av sex brinnande kanonkulor. Artilleriskolan (Tykistökoulu) (Ill. 11) erhöill något senare en fana med en grip med ett kanonrör. Gripen symboliserar den grekiska guden Apollon.¹¹

Luftvärnet fick som sitt gemensamma emblem en bevingad projektil. Denna sattes i de fyra hörnen på enhetsfanorna, medan emblemet i mitten i huvudsak togs från landskapens emblematiske heraldik eller städernas dito. Således ses i Österbottens luftvärnsbatteri (Pohjanmaan Ilmatorjuntapatteristo)

Ill. 12. Österbottens luftvärnsbatteri, Gustaf von Numers 1958, Försvarsmaktens bildarkiv/Krigsmuseet.

The colour of the Ostrobothnian Air-Defence Battery, Gustaf von Numers 1958, Military Museum.

Ill. 14. Sveaborgs kustartilleriregementes fana, Björn Ole Heinonen 1957. Försvarsmaktens bildarkiv/Krigsmuseet.

The colour of the Suomenlinna Coast Artillery Regiment, Björn Ole Heinonen 1957, Military Museum.

Ill. 13. Luftvärnsskolans fana, Gustaf von Numers 1957. Försvarsmaktens bildarkiv/Krigsmuseet.

The colour of the Air-Defence School, Gustaf von Numers 1957, Military Museum.

(Ill. 12) en mård med tre spikkors ovan och två nedan omgiven av en lagerkans. Luftvärnsskolan (Ilmatorjuntakoulu) (Ill. 13) fick en fana med den bevingande projektilen i mitten, omgiven av åtta heraldiska rosor. De sistnämnda symboliserar de åtta historiska landskapen från vilka eleverna till skolan kom.¹²

Kustartillerienehterna erhöll en blå fana, med en stiliserad fästningsfigur som gemensam symbol. I mitten av fästningen insattes respektive enhets eget lokala ortsemlen, och i hörnen av fanan korslagda kanonrör. Således fick Sveaborgs kustartilleriregemente (Suomenlinnan Rannikkotykkörykmentti) i sin fana en speciell hjälm som sitt emblem

Ill. 15. Pansarskolans fana, Olof Eriksson 1959. I kanton ses den legendariske pansargeneral Ernst Ruben Lagus' enhetsblem med tre pilar i grönt från andra världskriget. Försvarsmaktens bildarkiv/Krigsmuseet.

The colour of the Armour School, Olof Eriksson 1959. In the colour one can see the emblem of General Ernst Ruben Lagus's legendary Armoured troops from WWII: three arrows in vert. Military Museum.

(Ill. 14). Utformningen av hjälmen är hämtad från gravmonumentet över Sveaborgs grundare, fältmarskalk, greve Augustin Ehrensvärd. Gravmonumentet pryds av en grekisk hjälm, och enhetens rötter fanns på sjöfästningen Sveaborg utanför Helsingfors.

Fanorna ritades i huvudsak av heraldikerna Gustaf von Numers och Olof Eriksson (Ill 15 och 16). Deras arbete har fortsatt av försvarsmaktens heraldiker och grafiska formgivare Björn Ole Heinonen, Juhani Vepsäläinen och numera Liisa Kontiainen.

Den militära heraldiken omfattar förutom fanor även många andra emblem och tecken. Försvarsmakten fick sitt eget huvudemblem, det så kallade "tornlejonet" år 1963. Det

Ill. 16. Fallskärmsjägarskolans (Laskuvarjojääkärikoulu) fana, Olof Eriksson 1964, Försvarsmaktens bildarkiv/Krigsmuseet.

The colour of the Parachuter School, Olof Eriksson 1964, Military Museum.

eleganta emblemet är skapat av Gustaf von Numers och är fortfarande i bruk (Ill. 17).

Försvarsmaktens organisation har genomgått förändringar som inneburit att en del truppförband fusionerats eller lagts ner, varvid en del av fanorna numera förs av de tidigare truppförbandens traditionsförband (Ill. 18). En del av fanorna har även omritats. Fanan för Luftkrigsskolan (Lentosotakoulu) nyritades av försvarsmaktens grafiska formgivare Liisa Kontiainen 2004 (Ill. 19). Fanans blåa tinktur är vapenslagsfärg för flygvapnet. Som huvudemblem ses flygvapnets ursprungliga emblem med ett hakkors, ritat av Akseli Gallen-Kallela 1918. I kanton ses enhetsblemet. Uttis jägarregemente (Utin jääkäri-

Ill. 17. Försvarsmaktens så kallade "tornlejon", Gustaf von Numers 1963. Dennas genomslagskraft har varit så stor, att den blivit en sinnebild för försvarsmakten. Riksarkivet.

The Finnish Defence Forces own corporate emblem, the so called "Tower Lion", Gustaf von Numers 1963. This emblem has become very famous, and is acknowledged as the primary emblem for the Finnish Defence Forces. The National Archives of Finland.

rykmmenti) (Ill. 20) fick 2005 en fana som uppfaller de heraldiska kriterierna, komponerad av Liisa Kontiainen. På den gröna fanan ses en grip, medan man i kanton finner ett hakkorsliknande emblem som symboliserar en helikopterrotor. Uttis jägarregemente utgörs av Finlands försvarsmakts fallskärmsjägare, vilka ofta förflyttar sig med helikopter.

Ill. 18. Jägarbatteriet, Gustaf von Numers 1957, Riksarkivet.

The colour of the Jaeger Battery, Gustaf von Numers 1957, The National Archives of Finland.

Uniformer och heraldik

De vita och röda trupperna i Finland 1918 brukade inte bara fanor i antingen rött eller vitt, utan även armbindlar till sina uniformer. De var breda tygstycken, vilka bars på vänster överarm, för de vita ofta med svart text som kunde ange truppförbandet, medan de röda saknade text. De vitas armbindlar fastställdes av överbefälhavaren Mannerheim under kri-

Ill. 19. Luftkrigsskolans fana, Liisa Kontiainen 2004. Långt före Hitler kom på att bruka hakkorset hade bl.a. Finlands flygvapen tagit det som sin symbol. Försvarsmaktens bildarkiv/Krigsmuseet.

The colour of the Air Force School, Liisa Kontiainen 2004. Long before Hitler invented to annex the swastika, among other the Finnish Air Force had taken it as its symbol. Military Museum.

get. Manskapet och underbefälet skulle bära vita armbindlar med svarta texter medan utseendet på befälets armbindlar inte omnämns. De allra första temporära bestämmelserna för uniformer i Finlands försvarsmakt gavs efter kriget, i juni och juli 1918 (upphävida redan i november samma år). Till paraduniformen skulle vit armbindel brukas. På den skulle antingen riksvapnet, landskapsvapnet eller ett stadsvapen appliceras, för manskapet och underbefälet som tryckt, för befälet broderat. Ett undantag utgjorde 27 Jägarbataljonen, som inte brukade armbindel. Mer ingående bestämmelser gällde för

Ill. 20. Uttis jägarregementes fana, Liisa Kontiainen 2005, Försvarsmaktens bildarkiv/Krigsmuseet.

The colour of the Utti Jaeger Regiment, Liisa Kontiainen 2005, Military Museum.

vem som fick bruka vilket vapen. Armbindlarna var i bruk till slutet av fortsättningskriget, varefter dessa avskaffades till följd av det nya uniformsreglementet.¹³

Vita armbindlar brukades även av det frivilliga försvaret, av skyddskårens. Deras uppgift var att ge militär utbildning och fysisk fostran. Skyddskårsorganisationen avskaffades 1944 efter de krav Sovjetunionen framfört.

Skyddskårens hade på sina vita armbindlar ett sköldformat märke med bokstaven ”S” (från finska Suojeluskuunta), ur vilken det uppstiger en grankvist. Det är alltså detta

Ill. 21. Artilleristernas utbildningsmärken i form av en vapensköld, ring samt vapenslagsmärken i mässing. Foto: Tuomas Hyrsky.

The training badge for artilleryists in the form of a coat of arms, a ring with the same emblem and supplementary badges in brass. Photo: Tuomas Hyrsky.

märke som också förekommer i skyddskårsfanornas kanton. Utgående från tinkturerna på den styckade skölden kunde man räkna ut i vilken landsända skyddskårsten var hemma.

De första utbildningsmärkena kom redan 1919 och flera följde. De var i sköldform och vävdes. Märkena bars på vänster överarm på uniformrocken. De första som hade en heraldisk utformning och vilka visade vägen för senare märken var sanitärofficerarnas och veterinärofficerarnas märken i form av en eskulapstav respektive en hästsko. Märkena har bestått, även om deras antal och utförande bytts ut. Tack vare en utförlig artikel¹⁴ om dessa av Tom Bergroth är deras historia och utformning väl dokumenterad. Utbildningsmärken för de värnpliktiga skapa-

Ill. 22. Militärpolisens utbildningsmärke på en bevärnings terrängdräkt år 2020. På överarmen ses även Gardesjägarregementets truppförbandsmärke i mässing, vilket i de nuvarande terrängdräkterna fästs ovanför utbildningsmärket. Finlands flagga är en relativt ny företeelse på terrängdräkterna. Foto: Wilhelm Brummer.

The training badge for the Military Police on a camouflage uniform of a young man making his military service in 2020. Above the training badge there is the emblem for the Guard Jaeger Battalion in brass. The Finnish flag is a relatively new emblem on the camouflage uniforms. Photo: Wilhelm Brummer.

des år 1949 samtidigt som den goda kommunalheraldiken i Finland etablerades. Utbildningsmärkena blev i huvudsak heraldiskt formgivna. Trots att de 1962 ritades om till heraldiskt sett svagare utföranden, kom försvarsmaktens att 1986 återgå till bättre heraldiska utföranden tack vare heraldiker

Ill. 23. Olika, truppförbandskors, varav Siikajokikorset för Nylands Brigad ses i mitten i nedre raden. Foto: Tuomas Hyrsky.

The troops have their own unit's crosses, here in second row in the middle the so called "Siikajoki Cross" for the Nylands Brigade. Photo: Tuomas Hyrsky.

Juhani Vepsäläinen, som verkade som försvarsmaktens grafiker. Än idag brukas hans utbildningsmärken av beväringarna (Ill. 21). De är allmänt högt uppskattade av beväringarna, vilka ofta efter sin tjänstgöringstid sparar sina utbildningsmärken som kollage och ett minne från sin beväringstid.

På axelklaffarna brukas vapenslagsmärken av mässing. De första godkändes år 1919. Modellerna har bytts ut ett par gånger. Bataljonernas emblem omges i regel av en lagerkrans lik den i Frihetskorsets orden, medan bataljonernas emblem har inskrivits

i ett valthorn. Även andra emblem förekommer (Ill. 22).

Försvarsmakten har även tagit i bruk så kallade truppförbandskors. Grundformen är ett georgskors. De första togs i bruk redan på 1920-talet av kavalleriet, men de flesta skapades på 1970- och 80-talen. Ett exempel är Siikajokikorset för Nylands Brigad (Ill. 23).

Bland det nyaste i militärheraldiskt hänseende är beredskapstruppernas utbildningsmärke. Det finns två versioner av märket, en i färg och en diskretare för fältförhållanden

Ill. 24. Beredskapstruppernas utbildningsmärke, ett i färg och ett för fältförhållanden. Foto: Tuomas Hyrsky.

The training badge for the Rapid Deployment Forces, one in colours, one for field conditions. Photo: Tuomas Hyrsky.

(Ill. 24), emedan det inte är ändamålsenligt att riskera att alltför lätt upptäckas av motparten, m.a.o. fienden. Dessa märken är ett gott bevis på att tinkturregeln inom heraldiken fungerar.

Även om de finska enhetsfanorna är erkänt högklassiga vann deras skapare inte alltid den uppmärksamhet de skulle ha förtjänat. En anekdot berättar följande: År 1957, inför försvarsmaktens 40-årsjubileum, ritade heraldikern Björn Ole Heinonen och krigsmuseets chef en ny fana åt Gardesbataljonen (Ill. 25). Förslaget omfattades och fanan godkändes samt förfärdigades, men konstnärerna erhöll ingen personlig information om processen, inte heller erhöll de information om när fanan skulle spikas såsom traditionen påbjuder. En morgon såg heraldiker Heinonen och hans vapendragare, museichefen, att man i dagstidningarna annonserade att Gardesbataljonens fana högtidligen skulle spikas och att detta skulle ske samma dag. De två heraldikerna beslöt att infinna sig vid ceremonin, även om ingen

Ill. 25. Gardesbataljonens fana, Björn Ole Heinonen 1957. Försvarsmaktens bildarkiv/Krigsmuseet.

The colour of the Guard Jaeger Battalion, Björn Ole Heinonen 1957. Military Museum.

inbjudan inkommit. Men då de var framme vid festlokalen visade det sig omöjligt att komma in för att övervara ceremonin, emedan de inte kunde påvisa inbjudan till tillfället. I stället visade vaktmästaren dem på porten, hur de än försökte förklara vilka de var!

Litteratur:

Bergroth, Tom: Supplementary badges to the Finnish military uniform (limited to the Army and Air Force), *Genealogica & Heraldica Lisboa* 1986, *Actas do 17.º Congresso Internacional das Ciências Genealogica e Heraldica*, Lisboa.

- Bergroth, Tom: Gustaf von Numers, *Heraldisk Tidsskrift* Bind 7 nr. 67, mars 1993.
- Bergroth, Tom: Suojeluskunta ja Lotta Svärd järestöjen liput. I Mikkola, Antti: *Varsinais-Suomen suojeluskuntapiiri 1917–1944*, [sine loco]1994
- Gripenberg, Ole: Kaartin pataljoonan lippu vuodelta 1957, sen perinteistä ja symbooleista, *Sotilasaikakauslehti* 1970, s. 420–42.
- Gripenberg, Ole: Suomalainen sotilaslippu neljän vuosisadan aikana, *Lipputietoutta* : (Lippunäyttely Helsingin Taidehallissa 5.-15.10.1967 : Flaggor och fanor i Helsingfors Konsthall 5.-15.10.1967), utställningskatalog
- Gripenberg, Ole: Suomalaisen sotilaslipun pääpiirteet neljän vuosisadan aikana, *Sotilasaikakauslehti* 1970, s. 220–223.
- Laurila, Kari K.: *Sotilasheraldiikka – Liput, merkit ja tunnukset*, Helsinki 2002
- Laurila, Kari K.: Suomalainen sotilaslippu, *Suomen Sotilas* 1982 : 6, s. 14–16.
- Litonius, Bure: Suomen sotilassipujen historiaa ja perinteitä. 4, *Kylkirautaa* 33 (1957), s. 13–19.
- Matikkala, Antti: ”Zu Kriegerschaft und Ehre verpflichtende Figuren” The insignia of orders and decorations on Finnish military coloiurs and command Flags, *Genealogica & Heraldica Indentiitit in Genealogie unde Heraldik, XXXX. internationaler Kongress der genealogischen und heraldischen Wissenschaften*, Stuttgart MMX.
- Matikkala, Antti 2012: Utmärkelsetecken på finska militärfanor och kommandoflaggor, *Heraldisk Tidsskrift*, Bind 11, nr 106, oktober 2012.
- Mikola, Keijo: Puolustusvoimain uusista joukko-osastolipuista, *Heraldica Fennica*, Espoo 1978
- von Numers, Gustaf: Finnische Armeefahnen, *Recueil du IXe congrès international des sciences généalogique et héraldique*, Berne 1968
- Palokangas, Markku (red.): *Suomen Puolustusvoimien joukko-osastoperinteet. Puolustusvoimat 90 vuotta 1918-2008*, Sotamuseon julkaisuja 1/2008, Jyväskylä 2008
- Palokangas, Markku & Saloranta, Pekka & Leinonen, Matti (red.): *Suomen Puolustusvoimien joukko-osastoperinteet. Osa 2. Vuosina 1945-2005 toimineet entiset joukko-osasto ja niiden perinteet. Puolustusvoimat 95 vuotta 1918–2013*, Tampere 2013
- Talvio, Paavo: Vuosien 1919–1939 joukko-osastoliput. Lippuhistoriallinen katsaus, *Sotahistoriallinen aikakauskirja 3 1984*, Helsinki 1984
- Tengström, Leif: ”Muschoviten... Turcken ickelolijk”. *Ryssattribut, och deras motbilder, i svensk heraldik från Gustav Vasa till freden i Stolbova*, Del II, Jyväskylä 1997

Noter

- 1 von Numers 1968, s. 257
- 2 Tengström 1997 del II, s. 130–131.
- 3 Talvio 1984, s. 214
- 4 von Numers 1968, s. 257
- 5 Bergroth 1978, s. 533.
- 6 Talvio 1984, s. 228
- 7 Matikkala 2010, s. 353–378; ibidem 2012, s. 241-271
- 8 Talvio 1984, s. 241–247
- 9 Talvio 1984, 222; s. 224–226.
- 10 Bergroth 1993, s. 309.
- 11 von Numers 1968, s. 258.
- 12 von Numers 1968, 258; Suomen Puolustusvoimien... 2013, s. 125, 237
- 13 Bergroth 1986, s. 50
- 14 Bergroth 1986, s. 51–55

10. Nordiske Heraldiske Konferanse

Av Lyder Marstrander

TITLE: The 10th Nordic Heraldry Conference

ABSTRACT: The conference was held in Oslo 30th of May – 2nd of June 2019. The theme of the conference was Military Heraldry. The arrangement of the Conference was a part of the 50th anniversary of The Norwegian Heraldry Society and also commemorating the 60th anniversary of the Societas Heraldica Scandinavica and its tenth conference.

KEYWORDS/NØKKELOORD: Conference, Oslo, military heraldry / Konferanse, Oslo, militær heraldikk

AUTHOR INFORMATION/FORFATTERINFORMASJON: Lyder Marstrander, MA, senior adviser (ret.), member of the board of Norwegian Heraldry Society / Lyder Marstrander, mag.art. seniorrådgiver (pensj.), styremedlem Norsk Heraldisk Forening – lmarst@online.no

Den 10. Nordiske Heraldiske Konferanse ble avholdt i Oslo 30. mai til 2. juni 2019 i Oslo. Temaet for konferansen var militærheraldikk, og intet var da mer naturlig enn å avholde konferansen på Akershus festning i Fanehallen hvor det er utstilt norske, militære faner. Konferansen var også en del av jubileumsprogrammet for Norsk Heraldisk Forenings 50-årsjubileum. Samtidig markerte vi også at dette var det tiende nordiske konferanse om heraldikk og 60-årsjubileet til Heraldisk Selskap.

Konferansen startet med styremøte og generalforsamling i Societas Heraldica Scandinavia på torsdag 30. mai med fremleggelse av årsberetning og regnskap og valg. Som formann ble valgt Martin Sunnqvist.

Foredragene ble innledet på fredag 31. mai med hilsningsforedrag fra formennene i SHS og NHF etterfulgt av en innledning fra kommandanten på Akershus festning og sjef Forsvarets Fellestjenester (FFT), brigader Trond Kotte. Han orienterte om FFTs oppgaver og tok også for seg festningen i et historisk perspektiv. Endelig så han på hvorledes festningene i Norge har påvirket våpenskjoldene til respektive fylker og kommuner.

Foredragsrekken ble innledet av Claus Andreas Østby om heraldikk i det norske forsvar. Forsvaret er den organisasjon i Norge hvor heraldikken er mest levende, og alle uniformsmerker og våpen, faner og flagg betraktes som heraldikk. Forsvaret har et eget råd for uniformer og heraldikk med underråd i

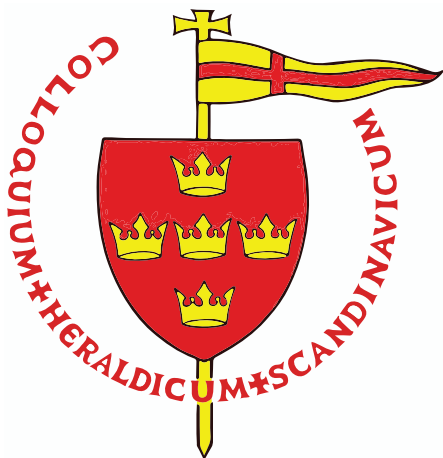
Ill. 1–6. Glimt fra Generalforsamlingen. Tom S Vadholm, Lyder Marstrander, Hans Trebbien, Ronny Andersen, Nils Bartholdy m.fl.

Images from the general assembly. Tom S Vadholm, Lyder Marstrander, Hans Trebbien, Ronny Andersen, Nils Bartholdy and others.

de enkelte våpengrener. Han ga et innblikk i den organisasjon som er bygget opp. Knut Johannessen holdt et innlegg hvor han omtalte Halvar Trøttestad sitt virke innen norsk heraldikk. Mens han var svært heldig med sine forslag til kommune og fylkesvåpen, hadde han ikke den samme suksess når det gjaldt militærheraldikken. Forfatteren nevner ek-

sempler på dette og omtaler også nazistenes bruk av riksvåpenet under siste krig.

Deretter fikk vi en sesjon med emner fra det danske forsvaret, nemlig et innlegg fra Nils G. Bartholdy om danske hærfaner på 1600- og 1700-tallet. I det 16. og 17. århundre ble tre felt i det kongelige danske våpen, våpenet for Danmark, Konge av Venderne og

Konge av Gotheerne, feiltolket til å være landskapsvåpen for Sjælland, Fyn og Nord-Jylland. Denne feiltolkning ble offisielt sanksjonert i de militære faner, samtidig som de korrekte tolkninger eksisterte parallelt.

Ronny Andersen holdt et innlegg om fremveksten av heraldiske insignier i den danske hær i årene rett etter annen verdenskrig. Uten å være egentlig heraldiske, var merkene basert på heraldisk tradisjon, samtidig som de reflekterte de enkelte regimenterets historie.

Dagens foredrag ble avsluttet med et innlegg om samtidsheraldikk i det svenske forsvar av Henrik Klackenbergh. Hans utgangspunkt er at heraldikken raskt skulle skille venn og fiende, men samtidig gjøre bæreren av merket stolt. Han omtaler også prosessen med å få godkjent militære merker. Endelig holdt Jan Eide et innlegg om norsk militærheraldikk under og etter annen verdenskrig. Alle våpengrener i Forsvaret har forskjellige standardform. Dette skyldes arv fra Storbri-

tannia fra krigen når det gjelder Luftforsvaret og Sjøforsvaret, siden de norske enhetene gikk inn i den britiske struktur. For Hæren er forholdet litt annerledes, men det ble brukt engelske merker fra 1952 i Tysklandsbrigaden som senere er blitt videreført. Heimevernet sitt merke ble tegnet under krigen og bryter alle heraldiske regler, men opprettholdes allikevel som enhetens merke.

Deretter var det en heraldisk omvisning i Forsvarsmuseet ved avdelingsleder Einar Hellvik, etterfulgt av Oslo Kommunes mottagelse for de jubilerende foreninger og konferansen i Oslo Rådhus. Her ble vi mottatt av Oslo Bys ordfører, Marianne Borgen, som holdt en innsiktsfull tale om heraldikk. Fra gjestenes side takket Kaare Seeberg Sidselrud og Martin Sunnqvist. Etter mottagelsen fikk vi en omvisning i de offisielle representasjonsrommene inkludert bystyresalen. Endelig hadde vi om kvelden konferansebanketten på Artilleriløftet på Akershus Festning hvor foreningene og ikke minst konferansen ble feiret. I anledning 50-årsjubileet fikk Norsk Heraldisk Forening overrakt møteklubber med plate dekorert med våpenskjoldene til NHFs formenn fra starten og til idag – en meget fin gave. Dessuten fikk Skandinavisk Heraldisk Selskap roll-ups med foreningens våpen og konferansens våpen til bruk ved fremtidige konferanser.

Foredragene på lørdag 1. juni ble innledet med et innlegg av Martin Sunnqvist om den militære heraldikkens oppkomst, hvor han diskuterte forskjellige teorier om hvorfor heraldikken oppsto. Den vanlige teorien forklarer dette med innføringen av lukket hjelm, noe som skapte behov for identifikasjon, men det synes også å være andre grun-

Ill. 7. De nordiske heraldiske foreningene ga under konferansebanketten en fellesgave til 50-årsjubilanten Norsk Heraldisk Forening – en ordførerklubbe med slagplatte i tre med utskjæringer, utført av treskjærermester Thorleif Aiff. Ordførerklubben er lik dem som Societas Heraldica Scandinavica og Svenska Heraldiska Föreningen har fått ved tidligere jubileer. Formannsklubben er prydet med Norsk Heraldisk Forenings våpen og slagplattan med våpnene til foreningens formenn (ordförande) fra starten, fullt synlig fra venstre er våpnene til kommandørkaptein Andreas Stang, advokat Hans Cappelen, fylkeskonservator Geir Helgen, advokat Tom Sverre Vadholm og sittende formann, seniorrådgiver Kaare Seeberg Sidselrud.

The Scandinavian heraldic societies presented during the conference banquet a 50th anniversary gift to the Norwegian Heraldry Society – a gavel and sound block with armorial wood carvings, made by master wood-carver Thorleif Aiff. The gavel and sound block are similar to those given to Societas Heraldica Scandinavica and the Swedish Heraldry Society at previous anniversaries. The gavel is decorated with the arms of the Norwegian Heraldry Society and the sound block bears the arms of all past and present presidents of the society. Clearly visible from left are the arms of Andreas Stang (commander, RNoN), Hans Cappelen (attorney), Geir Helgen (County Director for Cultural Heritage), Tom Sverre Vadholm (attorney) and the present president Kaare Seeberg Sidselrud (senior adviser).

ner enn dette til at man begynte med heraldikk i Europa. Vi fikk et innlegg av Henric Åsklund om krigsredskap som motiv i våpen i Jan Ranekes arkiv over våpenskjold fra middelalderen i Europa. Av 8762 registrerte våpen har 4,6 % et krigsredskap. De vanlig-

ste motiv er piler, sverd og økser, og det er Øst-Europa, Norge og Brandenburg som har flest våpen med krigsredskap. Norge har overrepresentasjon av øks i sine våpen.

Deretter fulgte en sesjon med innlegg fra Erik Dam om heraldikk i den danske marine,

Ill. 8 a–g: Akershus festnings kommandant, brigadier Trond Kotte, holder åpningstalen for den 10. Nordiske Heraldiske Konferanse.

(Under) Noen av konferansens foredragsholdere.

The Commandant of Akershus Castle, Brigadier Trond Kotte, gives the opening speech at the 10th Nordic Heraldic Conference.

(Below) Some of the lecturers at the conference.

Med klokken/clockwise: Henrik Klackenberg, Jan Eide og Einar Hellvik, Claus A Østby, Knut Johannessen, Marcus Karlsson, Hans Cappelen og Ronny Andersen.

Ill. 9. Danske faner fra Forsvarsmuseets samlinger, utstillingen av to eldre faner forberedes med en sikker monter.

Danish colours from the collection of the Armed Forces Museum (Oslo), preparing the exhibit of two ancient colours in a secure display case.

hvor han gikk igjennom de forskjellige typer av våpen som finnes i Søværnet, og om militærheraldikk i Finland av Wilhelm Brummer. Og endelig en avsluttende sesjon om fanetradisjoner med et innlegg fra Jan Eide om norsk fanetradisjon og et innlegg fra Marcus Karlsson med en gjennomgang av svensk og finsk fanetradisjon fra 1686 til i dag.

Den verbale delen av konferansen ble avsluttet ved at de to formenn takket deltagerne for gode innlegg og fremmøte.

Forsvarsmuseet har en stor samling av

gamle danske faner (større enn Danmark faktisk), og de stilte ut flere eksempler på disse i Fanehallen under konferansen.

Konferansen ble avsluttet med en ekskursjon til Marinemuseet i Horten for å studere deres store og varierte samlinger knyttet til den norske marine, inklusive en stor samling skipsskjold fra både norske og utenlandske fartøyer.

Man må kunne si at det var en vellykket konferanse med godt oppmøte og gode innlegg.

Ill. 10. Fra mottagelsen i Oslo rådhus. Ordfører Marianne Borgen, Martin Sunnqvist (ved talerstolen).
From the mayor's reception in the Oslo City Hall. Mayor Marianne Borgen, Martin Sunnqvist (at the pulpit).

Wilhelm Brummer, Marianne Sandels,
Ronny Andersen.

Jan Eide, Erik Dam.

Ill. 11. Inntrykk fra konferansen og banketten.
Impressions from the conference and the banquet.

Mirjam Bertilsson, John Strömberg, Martin
Sunnqvist.

Ill. 12. Marinemuseet i Horten, modell av Kristian IV.s regalskip Sophia Amalia, bygd på verftet på Hovedøya i Oslo, og vakeren til Sira, kronprins Olavs seilbåt.

Royal Norwegian Navy Museum at Horten, model of Christian IV's royal ship, the Sophia Amalia, build at Hovedøya wharf in Oslo, and the pennant of Sira, crown prince Olav's sail boat.

Fotografer:

Wilhelm Brummer, Agnethe Sidselrud, Kaare Seeberg Sidselrud, Martin Sunnqvist.

10. Nordiske Heraldiske Konferanse – Program

Dato/	Hendelse/Tittel	Foredragsholder
Torsdag 30. mai		
1730–1800	Styremøte Societas Heraldica Scandinavia	
1800–1930	Generalforsamling SHS	
1930	”Get together” på kafe Skansen	
Fredag 31. mai		
0830–0900	Ankomst, registrering	
0900–0910	Åpning ved formann SHS Martin Sunnqvist og formann NHF Kaare Seeberg Sidselrud	
0910–0925	Åpningsadresse v/kommandant Akershus	<i>Brigader Trond Kotte</i>
0925–0945	Forvaltning av militærheraldikk i Norge	<i>Claus A. Østby</i>
0945–1020	Seire og nederlag. Hallvard Trætteberg og norsk militærheraldikk	<i>Knut Johannessen</i>

Dato/	Hendelse/Tittel	Foredragsholder
1020–1035	Kaffepause	
1035–1110	Danske hærfaner i 1600- og 1700-tallet som resultat af feiltolkede felter i kongevåbenet	<i>Nils G. Bartholdy</i>
1110–1145	Fremveksten af heraldiske insignier i den danske hær ca 1945–1950	<i>Ronny Andersen</i>
1145–1330	Lunsj – egen kostnad	
1330–1405	Samtida heraldik i svenska Försvarsmakten	<i>Henrik Klackenbergh</i>
1405–1440	Norsk militær heraldikk under og etter 2. verdenskrig	<i>Jan Eide</i>
1440–1455	Kaffepause	
1455–1600	Heraldisk vandring i Forsvarsmuseet	<i>Einar Hellvik</i>
1700–1830	Mottagelse i Oslo Rådhus	
2000	Kongressbankett Akershus Festning	
Lørdag 1. juni		
0930–1005	Heraldikens oppkomst – den militära bakgrunden	<i>Martin Sunnqvist</i>
1005–1040	Krigsredskap som motiv i vapen i Jan Ranekes arkiv, Europas Medeltidsvapen	<i>Henric Åsklund</i>
1040–1055	Kaffepause	
1055–1130	Orlogsheraldik i Den Kongelige Danske Marine (Søværnet)	<i>Erik Dam</i>
1130–1205	Militär heraldik i Finland	<i>Wilhelm Brummer</i>
1205–1350	Lunsj – egen kostnad	
1350–1425	Norsk fanetradisjon	<i>Jan Eide</i>
1425–1510	Militära fanor i Sverige och Finland	<i>Marcus Karlsson</i>
1510–1525	Kaffepause	
1525–1540	Konferansen avsluttes	<i>Formenn SHS og NHF</i>
1545–1640	Møte mellom ledelsene i de nasjonale heraldiske foreninger	
Søndag 2. juni		
1000–1600	Ekspedisjon til Marinemuseet i Horten	